

: ČAS :

**Znanstvena revija
„Leonove družbe“**

Letnik III. Zv. 4. In 5.

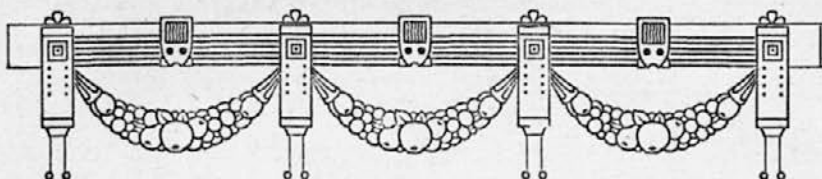
Ljubljana, 1909

Tisk Katoliške Tiskarne.

Vsebina.

Ob stoletnici Napoleonove Ilirije. (Prof. dr. Jos. Gruden)	145
Versko - šolsko vprašanje in socialna demokracija. (Franc Terseglav)	155
Organizacija slovenskega izseljeništvā. (J. Adlešič)	170
Sokrat in Aristofan. (Ivan Dolenc)	189
Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. (Fr. Rēbōl)	203
Ali so na zvezdah živa bitja? (Kanonik Iv. Sušnik)	209
»Kmečka pravda.« (Dr. Franc Derganc)	216
Nekaj slovanskih vprašanj. (Dr. Leopold Lēnard): 3. Prihodnost ruske države	222
Zakon o kartelih. (Dr. Aleš Ušeničnik)	228
Nove knjige: Antonius Bonaventura Jeglič, Synodus dioecēsanā Labacensis II. — Českj slovnik bohovēdnj. — H. Pesch S. J., Lehrbuch der Nationalökonomie II. B.	233
Druge knjige: Andrej Veble, Boj za slovensko vseučilišče	234
Listek: K vprašanju o zedinjenju cerkvā. — Vāžen spomin na »Ilirijo oživljeno«. — Ivan Kronštadtski. — Ločitvena zakonodaja na Francoskem. — »Velegradskij Vēstnik.« — Vl. S. Solovjev in Strossmayer. — Novi »ober-prokuror« ruske sinode	236
Glasnik Leonove družbe	240

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krone.
Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih
članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema
□ □ »Leonova družba« v Ljubljani. □ □

Ob stoletnici Napoleonove Ilirije.

Prof. dr. Jos. Gruden.

Ob začetku devetnajstega stoletja se je pojavila ob adrijski obali upravna skupina jugoslovanskih dežel, ki je bila osnovana na temelju slovensko-hrvatsko politiške vzajemnosti. Ustvarila jo je mogočna volja Napoleonova.

Ilirija sicer ni bila edina oblika jugoslovanskega edinstva. Slične skupine se pojavljajo že v temni davнинi. Kadarkoli so bile naše dežele vladarjem kaj več kakor mrtva posest, kadarkoli so služile neki višji državni ideji, tedaj se pojavljajo kot politična ali upravna celota v večjem ali manjšem obsegu.

Znane so patriarhalne razmere, ki so vladale med našimi pradedi tja do osmega stoletja. Cela vrsta malih državic ob Savi, Dravi in njenih pritokih, in v panonski nižavi. Njim na čelu župani ali mali vojvodi. A ko so te dežele bile pridružene Karolovemu cesarstvu in s tem pritegnjene v krog rimsko-krščanske kulture, dobe takoj določnejšo obliko in enotno organizacijo: nastala je Karantanija in njene marke. Smoter te politiške skupine je bila obramba frankovskega cesarstva in z njim rimsko-krščanske kulture pred navalom Obrov, Madjarov in drugih barbarskih narodov. Stara Karantanija je sicer razpadla, ko je dovršila svojo zgodovinsko nalogo, vendar se sledovi te karolinške skupine kažejo še v 14. stoletju. Zato so koroški vojvodi še vedno ohranili neko vrhovno oblast nad Kranjsko in Slovensko Marko do l. 1335., ko so Habsburžani nastopili njih dediščino. Slovenski značaj Karantanije pa se lepo javlja v znanem starodavnem obredu, s katerim je bil vsak koroški vojvoda slovesno umeščen na gospe-svetskem polju.

Sicer pa se je v drugi polovici srednjega veka zgodovinski razvoj vršil v znamenju razkosavanja slovenske zemlje, katero so si delili razni dinasti: akvilejski patriarhi, Heunburžani, Ortenburžani, grofje Andechs-Meran, grofje goriški in celjski.

Iz teh razkosanih in razdeljenih slovenskih pokrajin se prične v 15. stoletju zopet snovati neka enota pod vlado celjskih grofov. Nekdaj revni plemiči sovneški so si potom rodbinskih in prijateljskih zvez znali pridobiti obsežna posestva na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem, tako da so postali najmočnejši gospodarji v slovenskih deželah. Višek ugleda in oblasti je dosegel celjski rod pod grofom Hermanom II. (1385—1434), kranjskim deželnim glavarjem, ki si je poleg obsežnih posestev na Slovenskem, pridobil še grofijo Zagorje na Hrvaškem in slavonski banat. Ta skupina pa se je imela še izdatno povečati z — Bosno. Herman II. je bil sin bosanske knežne Katarine in stričnik kralja Štefana Tvrdka II. Ker Tvrdko sam ni imel otrok, je v oporoki, izdani na gradu Bobovcu 2. septembra 1427, grofu Hermanu prepustil pravico nasledstva na bosanskem kraljevskem prestolu.¹ Žal, da je Celjanom mnogo škodilo prijateljstvo z ogrskim kraljem Sigismundom. Zato so bosanski vojvodi in načelniki velikih žup po smrti Tvrdkovi (l. 1443.) zavrgli oporoko in izvolili Štefana Tomaža Ostojiča za kralja. — Tedanje težnje po združenju jugoslovanskih dežel niso izvirale iz narodnostnega gibanja, a pravitako ne iz gole slavohlepnosti Celjanov, temuč so se porodile iz potrebe, da se zgradi močen jez proti turškemu navalu. Ta misel je vodila že kralja Štefana Tvrdka I., ki je Bosni pridružil Hrvaško in Dalmacijo in iskal tesne zveze s celjskimi grofi. Isto je nameraval njegov sin Tvrdko II., ki je Celjanom volil svoje kraljestvo. Vse te namere pa so bile uničene, ko je grof Urh II. l. 1456. v Belgradu umrl nasilne smrti. Bil je zadnji svojega rodu.

Za temi poizkusi je zopet poteklo nekaj stoletij. Slovensko-hrvatska vzajemnost se je sicer utrjevala v onih hudih časih, ko so morali Slovenci in Hrvatje, sami sebi prepuščeni, skupno odbijati silovite navale ropoželjnih Turkov na svojo domovino, vendar ni prišlo do kake državnopravne preosnove v jugoslovanskih deželah.

Novo obliko jugoslovanskega edinstva je ustvarila šele Napoleonova Ilirija.

Štirinajsti oktober leta 1809., dan schönbrunskega miru je rojstni dan Ilirije. Nova skupina, ki se je uradno imenovala »provinces illyriennes« je obsegala okraj Lienz na Tirolskem, beljaški okraj na Koroškem, celo Kranjsko, Goriško in Istro, Hrvaško in

¹ Klaić-Bojničić: Geschichte Bosniens, str. 337 sl.

vojaško granico, pa Dalmacijo doli do skadrskega pašalika. Izločene so bile torej slovensko-hrvaške dežele: vzhodni del Koroške, Spodnji Štajer in Hrvaško na levem bregu Save.

Ob tej novi organizaciji se moramo najprej vprašati: kakšne namene pa je imel mogočni francoski cesar, da je prav te jugoslovanske dežele odtrgal avstrijskemu cesarstvu in jih združil v eno upravno celoto? Napačno bi bilo, ako bi Napoleonu pripisovali kako romantiško nagnjenje ali narodnostne ozire. Za moža, o katerem so že tedaj govorili, da je brez srca, so bile odločilne le zahteve politike in lastne koristi. To je treba vpoštevati, da spoznamo, kakšen pomen je imela Ilirija v tedanjem času.

Izza leta 1806. je bila vodilna ideja Napoleonove gospodarske politike takozvani kontinentalni sistem, to je bojkot angleškega blaga s tem, da se mu zapre dovoz po vsej Evropi. Na ta način je hotel Napoleon gospodarsko uničiti neupogljivi Albion. Z veliko vztrajnostjo in strogostjo je zasledoval Napoleon ta zanj usodni gospodarski načrt, s pogodbami in vojskami je prisilil zapored evropske države, da so se pridružile temu sistemu, tako severonemška hanzeatska mesta, Španijo, Danijo, Rusijo, in kjer je zadel na odpor, je kratkomalo deželo osvojil ali pa dinastijo odstavil. — Z ilirskimi deželami pa je dobil Napoleon gospodstvo na obalih Adrije, je Avstrijo, ki se mu je še najkrepkeje ustavljala, popolnoma odrezal od morja, jo gospodarsko oslabil in hkrati mogel tudi adrijansko obal zapreti angleškemu blagu. Višek tega gospodarskega bojkota proti Angleški označuje ono slovesno sežiganje angleškega blaga, ki se je na ukaz novega vladarja vršilo na ljubljanskem in tržaškem trgu. Leta 1812. 11. oktobra je francoska vlada zaplenila ljubljanskim trgovcem 657 kosov angleškega blaga (perkala, katuna in muslina) v vrednosti 50.000 frankov in ga je ukazala ob navzočnosti mnogoštevilne množice sežgati na glavnem trgu. — 21. februarja prihodnjega leta je bilo zopet sežganih mnogo kosov. (»Telegraphe officiel«, 1812, št. 83.) Vendar Marmont sam pripoveduje v svojih »spominih«, da se ta bojkot nikakor ni dal dosledno izvesti, in imenuje Napoleonov načrt nesrečen.

Lega ob adrijanskem morju je bila pa le eden izmed mnogih momentov, ki so bili za Napoleona odločilni pri osnovi Ilirije. Genialni državnik je tudi hitro spoznal, da so naše dežele vrata za dohod na Balkan, vez, ki družni vzhod z zapadom. Zato poje Vodnik v znani himni na oživljeno Ilirijo:

Operto eno roko na Galijo imam,
 Ta drugo pa Grkom prijazno podam.
 Na Grecije čelu Korinto stoji,
 Ilirija v srcu Evrope leži.
 Korintu so rekli helensko oko,
 Ilirija prstan Evropini bo.

Za Napoleona je bila posest teh dežel tem potrebnejša, ker so njegovi gospodarski in politiški načrti merili na orient. Potreboval je stika z Balkanom in Azijo, ker so mu angleške ladje na morju zapirale dovoz kolonialnega blaga in s tem povzročale hudo škodo francoski industriji, ne glede na to, da je orient itak že izza časa egiptovske ekspedicije za Napoleona imel veliko privlačno silo. — Že po tilsitskem miru (leta 1807.) se je pričel baviti z delitvijo Turčije in je naročil generalu Marmontu, naj osnuje načrt za okupacijo. Dve armadi naj bi prodirali v Turčijo, ena iz Dalmacije v Bosno, druga čez Krf na Grško.¹ A njegove namere so segale še dalje. Pohod Aleksandra Velikega v Indijo mu je bil pred očmi, da bi zaprl vir angleške moči in angleškega bogastva.² Ob takih dalekosežnih načrtih za orient so bile ilirske dežele Napoleonu važna opora.

Zato je bila po okupaciji prva skrb novega guvernerja Marmonta, da priredi ugodne prometne zveze na eni strani z Italijo, na drugi preko Dolenjske, Metlike, Karlovca, Kostajnice v Turčijo, in nič se ni našim županom bolj zabičevalo kakor skrb za udobnost in varnost cest. Poseben dekret Napoleonov je takoj po okupaciji Ilirije odredil, da ima dovoz kolonialnega blaga, ki je namenjeno za Francosko, iti le skozi to deželo.

Središče te transito-kupčije je bila Kostajnica ob reki Uni. Francoska vlada je tu zgradila velikanska skladišča, obsežna prenočišča za popotne trgovce in hleve za živino. Tu so se shajali francoski in ilirski trgovci z grškimi in turškimi, da sklepajo kupčije. Uvažalo se je sledeče blago: bombaž, volna, ustrojene kože, kamelina dlaka, tobak. Leta 1811. se je prepeljalo preko Kostajnice v Francijo in Italijo 28.178 bal blaga, ki so skupaj tehtale 21.422 meterskih stotov in imele vrednost 5,834.164 frankov.³ Promet je šel na Karlovec, potem deloma po »Lujizini cesti« na

¹ Denkwürdigkeiten des Marschalls Marmont, Herzogs von Ragusa. Aus dem Französischen von Dr. Eduard Burckhardt. III., str. 47.

² Paul Pisani: La Dalmatie de 1797 à 1815, str. 287.

³ Največ je bilo bombaža: 23.061 bal; volne: 2103; usnja: 798; kameline dlake: 757. (Telegraphie officiel, 1812, str. 36.)

Reko in Trst, deloma čez Metliko, Ljubljano in Gorico na Milan in dalje v Francijo. Za sestav trpežnih in močnih voz, ki so imeli prevažati kolonialno blago, je francoska vlada dala posebne odredbe in navodila (»parizarji«). Naši vozniki so si pri tej kupčiji služili lepe denarje.

V upravnem organizmu tedanjega veleobsežnega francoskega cesarstva je imela Ilirija pomen vojaške granice. Stala je izvun zaveze italijanskega kraljestva, kateremu je načeloval Napoleonov pastorek Eugen, in izvun oblasti osrednje francoske vlade v Parizu. Bila je samostojna celota, vojaško urejena in upravljana, pod poveljstvom francoskih generalov-guvernerjev (Marmont, Bertrand, Junot, Fouché). Napoleonu je bila tu nedvomno služila za vzor uredba frankovskega kraljestva pod Karlom Velikim, zato je zopet obnovil staro Karantanijo z njenimi markami, četudi v drugačnem obsegu. »Ilirija je moja marka proti Dunaju in vi ste moj mejni grof,« je rekel smeje Marmontu, ko mu je poveril važno službo guvernerja.¹ Prav vsled tega strateškega pomena pa Ilirija ni bila omejena le na slovensko ozemlje, temveč je obsegala tudi zapadno Koroško južno od Drave in okraj Lienz na Tirolskem, dočim je Napoleon ostalo Tirolsko izročil svojim zvestim zaveznikom Bavarcem. S tem si je zavaroval vse dohode v Italijo in zastražil in utrdil vse one prelaze čez Predel, Naborjet in Pontebo, in čez planino Plöcken, za katere so se bili v prejšnjih vojskah l. 1797., 1804. in 1809. srditi boji.

Narodnostna ideja pri snovanju Ilirije torej ni bila merodajna. Nova skupina je imela tisti obseg in tisti namen, ki je ustrezal mogočnemu francoskemu vladarju. In Napoleon, ki se je igral z narodi in dinastijami kakor z otroškimi igračkami, ni mislil na to, da ustvari neko enoto v narodnostnem oziru. Že arhaistično ime »Ilirija« to izpričuje. Tudi iz Marmontovih »spominov« ni posneti, da bi se zavedal, kolikega pomena je Ilirija za narodno življenje Slovencev in Hrvatov. Marmont sam označuje Ilirijo s sledečimi besedami: »Ilirske provincije so skupina različnih pokrajin, izmed katerih so bile nekatere prej beneške, druge avstrijske, in se razlikujejo med seboj po značaju podnebja, po jeziku in ljudstvu. Njih dolžina od severa do juga znaša 230 francoskih milj. Na severu se dotika njih meja Tirolov, na jugu se končajo ob meji skadskega pašalika. Sestavljajo jih okraji Lienz in Lilion na Tirolskem, beljaški okraj na Koroškem, Kranjska, grofija Go-

¹ Denkwürdigkeiten des Marschalls Marmont, str. 227 sl.

riška, Trst, civilna in vojaška pokrajina Hrvaška na desnem bregu Save, beneška in avstrijska Istra, Reka, Dalmacija, država dubrovniška in Boka Kotorska. Njih prebivalstvo šteje do dva milijona duš in obstoji iz Nemcev, Ilircev, Italijanov, Albancev in slednjič iz ljudi vseh dežel, ki se shajajo v Trstu. Zato je toliko različnih navad, kolikor dežel, toliko raznih pridelkov, kolikor krajev, in zlasti razne navade življenja nimajo podobnosti med seboj« (o. c., str. 287 sl.).

Vendar je imela nova skupina vsaj po veliki večini slovanski značaj. In Vodnik jo je navdušeno pozdravljal, ker je videl v Iliriji prvo osnovo velike jugoslovanske zveze, pojoč:

Ilirsko me kliče
Latinec in Grek,
Slovensko mi prav'jo
Domači vsi vprek.

In kdo bi dvomil, da so te navdušene besede našle odmev med tedanjimi Slovenci? Že je bil Linhart s svojo zgodovino zbudil zavest, da smo Slovenci le šibka veja na mogočnem drevesu jugoslovanstva in nam je prvi s tega stališča tolmačil našo prošlost. Vodnik sam, ki je bil nekaj časa ravnatelj, pozneje profesor na ljubljanski gimnaziji, pa je isto zavest širil med svojimi učenci. Priča so nam rodoljubni verzi, ki jih je eden izmed njih (»Carl Grum, sholar v prvi krainški sholi«) l. 1811. zapisal na prvo stran Vodnikove »Pismenosti«:

Od Drave do Budve Ilirci pojo,
Naš guverner pozdravljen naj bo.
Ilirc je na morju močen bil,
K' se je Rimc barke tesat učil.

Tudi uradni list »Telegraphe Officiel« je vneto gojil ilirsko vzajemnost, zlasti odkar ga je urejal genialni Charles Nodier, mož Chateaubriandovega duha in odločen nasprotnik tedanjega plitvega svobodomiselstva. Odprl je v svojem listu predale za razprave o zgodovini, narodopisju in slovstvu Ilirije in sam pozival, naj se marljivo goji domovinoznanstvo, pišoč: »Katera dežela bi bila zanimivejša za jezikoslovca, kakor Ilirija, ki govori en prvotni jezik, tako star, kakor so njene gore.«¹

Kakšnega pomena pa je bila francoska vlada za naše kulturno življenje?

¹ »Tel. Off.«, 1813, št. 5.

Francozi so zagospodovali po naših deželah prav v dobi slovenskega preporoda, ko se je pričelo gojiti klasično pesništvo, znanstveno preiskavati slovenski jezik in slovenska zgodovina, ko se je slovenščina pojavila v šoli, v uradu in je Vodnik z »Lublanskimi Novizami« položil temelj slovenskemu časnkarstvu. Ni dvoma, da je francoska vlada to stremljenje mogočno pospeševala. Dala je prosto pot razvoju narodne kulture. Na narodni podlagi je bilo zasnovano šolstvo, katero je uravnal Abe Raphael Zelli, bivši pavlanski menih iz Viterba. Slovenščina ni bila učni jezik le v ljudskih šolah, temveč se je poučevala tudi na gimnazijah.

Dekret generalnega guvernerja z dne 4. julija 1810 je razdelil šole v štiri vrste (»écoles centrales«, »gymnases«, »lycees« in »écoles primaires«), a že prihodnje leto (12. novembra) se je vršila preosnova, ki je imela biti trajne veljave.¹ V Ljubljani se je ustanovila akademija s sledečimi stolicami: Morala in cerkvena zgodovina (Walland), dogmatika (dekret govori o »nauku sv. pisma« — Ravnikar), Code Napoleon (Dolinar), anatomija in fiziologija (Anton Melzer), kirurgija in porodništvo (Fr. Melzer), patologija in klinika (Schmid), fizika in kemija (Kersnik), naravoslovje (Hladnik), matematika (Gunz), filozofija (Kos). Z akademijo je bil združen »licej«, obsegajoč šest letnikov, ki je veljal kot priprava na višje študije. Slično je odredila francoska vlada tudi za mesto Zader. Po drugih mestih Ilirije so bili ustanovljeni »kolegiji« z dvema, tremi ali štirimi letniki, tako v Novem Mestu, Postojni, Trstu, Gorici.² — Za pospeševanje obrti se je osnovala umetno-obrtna šola (écoles d'arts et metiers) v Ljubljani in ustanovilo za Ilirce 200 prostih mest na »višji šoli za umetnosti in obrt« v Chalons sur Marne.³ — Vendar je treba pripomniti spričo tega obsežnega načrta, da je vsled mnogih vojsk šolstvo zelo trpelo in da je bilo število učencev zlasti po deželi vedno majhno.

Mnogo je storila francoska vlada tudi za osvobojenje našega kmeta. Po načelu, da ne dela država nikake razlike med podložniki (égalité), je dobil kmet enakopravnost z gospodom. Odpravila

¹ »Tel. Offic.«, 1812., št. 2. Osebna imena so deloma pokvarjena.

² V Novem Mestu je imel kolegij dva razreda: za gramatiko in matematiko (Kozičič), za latinščino in francoski jezik (Mavermayer); pravtako v Postojni. — V Trstu se je poučevala tudi filozofija, brodarstvo in astronomija. (»Tel. Off.«, 1812., št. 2.)

³ Leta 1810. je poslal guverner tja 68 mladih Ilircev (»Tel. Off.«, l. 1811., stev. 1.).

se je osebna tlaka in kmet proglasil za pravega gospodarja na svojih tleh, ki je smel poljubno razpolagati s svojim zemljiščem. Vendar je še ostala desetina in vsa tista bremena, ki so bila vknjižena v urbarijih. Popolna osvoboditev kmetskega stanu se je na ta način vsaj pripravila.

Omenil sem že, kako so Francozi skrbeli za promet in trgovino. Prevažanje kolonialnega blaga skozi Ilirijo je prineslo deželi mnogotere koristi. Na drugi strani pa je treba vpoštevati, da je Napoleon z visoko carino obtežil trgovino z avstrijskimi deželami in tako mahoma pretrgal vse one vezi, ki so družile naše dežele s Štajersko, s severno Hrvaško in Ogrsko. Po mnogih krajih je vsledtega ljudstvo obubožalo in trgovina, zlasti na Spodnjem Štajerskem in Dolenjskem, popolnoma propadla.¹

Da bi odvrnil škodljive posledice kontinentalnega sistema, se je Marmont posebno trudil, da bi dvignil domačo industrijo. V Tržiču je nastala prva tovarna, in tudi kranjska hišna industrija je našla izdatno podporo.

Velik napredek se je pokazal zlasti v Ljubljani, ki je postala glavno mesto Ilirije.

Francoski uradni list nam podaje o njej l. 1810. sledečo sliko: »Kdor je videl to mesto pred dvema letoma, je bo težko zopet spoznal. Ko vidi človek toliko od vseh strani v mesto pritiskajočega ljudstva, toliko ekvipaž, toliko zvenečega denarja, misli skoraj, da je v Milanu ali na Dunaju. To je pa tudi popolnoma naravno, saj se nahaja tu dvor maršalov in razen glavnega cestninskega urada vsi višji uradi ilirski. V mestu in okolici je več kakor 400 novih uradnikov, vojakov pa nad 4000. V Ljubljano mora priti vsak Ilirec, ki ima kakršenkoli opravke pri vladi. Tu je videti Arbanasa, Korošca od tirolskih mej, Goričana in Turkom sosednega Hrvata. Tu se srečujejo in spoznavajo najrazličnejši ljudje, tu se sklepajo vsakovrstne pogodbe. Tu je središče ilirskih dežel. Doslej se v Ljubljani ni shajalo še nikoli toliko ljudi in od tako različnih krajev sveta. Meščani si ne žele nikakor nazaj drugih časov (?). Njih stanovanja in hiše so poskočile za dvakratno ceno. Ljubljano je treba pogledati posebno kako nedeljo. Parade vojakov, ki prihajajo iz vojašnic zgodaj zjutraj z janičarsko godbo petih polkov, javno sprehajališče v baron Zoisovem vrtu, množica ljudi, ki se jež in peš in v vozeh gnete proti »Napoleonovemu vrtu« in »Pariškemu dvoru« v bližnji Gorenji Šiški, z ljudmi natlačene

¹ Prim.: »Časopis za zgodovino in narodopisje«, I., str. 189 sl.

kavarne, kazina za gospodo, bali v prekrasnem strelišču, vse to so stvari, ki zaslužijo, da se zmeni zanje vsak prijatelj lepote in prijetnosti.«¹

Vendar vzlic vsem tem prednostim francoska doba med našim ljudstvom ni ostala v dobrem spominu. Preveč je vojna furija našemu narodu izžela vse življenjske moči, prehuda in pretežka so bila bremena, ki jih je železna roka francoskega mogotca navalila na njegova ramena. Še preden so pričeli Francozi vladati v deželi, je že Napoleon z odlokom 7. julija naložil Kranjski vojni davek z znesku 15,260.000 frankov, ki se je imel takoj izterjati. Ker je pa denar prepočasi dohajal, je francoski intendant 31. avgusta ukazal najodličnejše može iz Ljubljane in z dežele odvesti kot talnike v Palmanovo na Italijansko. Poleg tega je francoska vlada zahtevala še prisilno posojilo po 6⁰/₀ od vseh posestnikov, kapitalistov in drugih imovitih ljudi. Po geslu Napoleonovem, da mora vojska hraniti vojsko, so morale ilirske provincije vzdrževati in prehranjevati francosko posadko, in naš kmet, ki je bil sicer — prost gosposke flake, je moral s svojo živino tem huje tlačaniti francoskemu vojaštvu. Poleg zemljiških davkov (frankov) in rokodelskega davka (patent) so prišli v letih nesrečnih vojsk 1812. in 1813. še takozvani »prostovoljni darovi«, ki so jih intendant na najrazličnejše načine izvabili ilirskim pokrajinam, da z njimi vsaj deloma napolnijo prazne Napoleonove kase. Kaj čuda, da so se ti strašni davki, ki so mnoge spravili na beraško palico, v spominu našega ljudstva zapustili najtrajnejše sledove in če smo besede »fronk« (davek) in »fronkar« (davkar) prejeli kot dediščino iz francoske dobe! Že takrat je spričo silnih kontribucij prišlo na mnogih krajih do obupnega odpora (Cirknica, Novo mesto). In kjer je ljudstvo molče trpelo nasilnost, je molilo, romalo in prosilo Boga, da se reši tujega jarma.

Nič manj niso žalile verskega čuta ljudstva razne svobodomselne novotarije, ki jih je uvedla francoska vlada. L. 1811. (15. aprila) je ukazala, da se uvede francoski koledar, po katerem so se smele praznovati le nedelje, vsi zapovedani prazniki razen štirih (Vnebohod, Vnebovzetje Marijino, Vsi svetniki in Božič) pa so bili odpravljani. Toda ljudstvo je ob odpravljenih praznikih slejkoprej hodilo v cerkev in se zdržalo dela; celo trgovci so imeli zaprte svoje trgovine. S 1. januarjem l. 1812. se je uvedla civilna poroka. Župniki so smeli cerkveno poročiti le tiste ženine, ki so dokazali,

¹ »Izvestja Muz. dr.«, III., str. 204.

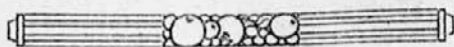
da so napravili zakonsko pogodbo pred uradnikom ali mërom. Tudi ta ukaz je ljudstvo nemilo zadel, četudi se mu je cerkvena oblast uklonila. — Drugi odloki so prepovedovali običajne procesije (ne več kot pet) in razne obrede (kajenje po hišah pred prazniki). Veronauk se je učil po Napoleonovem katekizmu (catechisme de l'Empire françoise), ki je bolj poudarjal in opisoval dolžnosti državljanov, kakor pa verske resnice. In še tega niso smeli počevati duhovniki.

Zasebna pisma in ljudsko sporočilo nam o francoski dobi rišejo precej drugačno sliko kakor uradni akti in javni dokumenti, in blesteči program francoske vlade, ki se je opiral na veliko geslo »liberte, egalite, fraternite«, je bil v resnici z dejanskim položajem v deželi v bridkem nasprotju. Če bi bila francoska vlada dalje časa trajala in bi bila doba mirnega razvoja, bi bila morda dosegla lepših uspehov. Tako pa so strašne vojske kakor mora tlačile vsak pokret v ljudstvu in nehote so si srca vseh želela nazaj pod milejše in mirnejše žezlo Habsburžanov. In ko se je l. 1813. po lipski bitki zrušila oblast Napoleonova, Ilirija pa zopet postala avstrijska, tedaj je celo njen navdušeni pevec proslavljal novo srečnejšo dobo miru, pojoč:

Pobiči, punčike,	Zlatice, zvončike:
Pul'te marjetice,	Dans mirov je god.

Napoleonova Ilirija je zadnja zgodovinska oblika vzajemnosti jugoslovanskih dežel. Dunajski kongres je l. 1815. določil naši Kranjski sedanje meje, vendar se je tudi avstrijska vlada še držala Napoleonove ideje, ker je s patentom 3. avgusta 1816 združila Koroško, Kranjsko, Primorje, Goriško, Hrvaško v višjo upravno skupino — kraljevino Ilirijo. Žal, da je k tej skupini pripadal tudi nemški del Koroškega, ker vsled ugovora nemških Korošcev se je ilirsko kraljestvo l. 1849. razbilo. Koliko odmeva je našla ta jugoslovanska zveza med razumnimi domoljubi, nam priča Ljudevit Gaj in njegovi tovariši, katerim je bil »ilirizem« isto, kar jugoslovanstvo, in ki so hoteli to vzajemnost uveljaviti tudi v književnem jeziku in drugih kulturnih strokah.

Iz tega je razvidno, da je Napoleonova Ilirija važna doba v našem kulturnem razvoju. Četudi ji ni bil usojen trajen obstanek, vendar so tisti viharni časi razgibali mnogo sil v našem narodu, mu razširili obzorje in zastavili nove vzvišene cilje za bodočnost.

Versko-šolsko vprašanje in socialna demokracija.

Franc Terseglav.

Kakšno stališče zavzemajo politiške stranke nasproti šoli, to je odvisno od tega, kakšno je njihovo razmerje do verstva, oziroma Cerkve. Kakršno je namreč svetovno naziranje v sodobni družbi, v državi, takšna je šola, po tem se ravnajo njeni nameni in temu je primerno poučevanje.

Zato je nezmislno zahtevati, kar se večkrat sliši in bere, da bodi šola odtegnjena tako vplivu Cerkve kakor države. Šola ni nikak absolut. Če je proti Cerkvi, pa je za državo, koder je ta protiverska ali vsaj proticerkvena, če je pa proti državi, pa služi kaki stranki, konfesiji, ločini, ki ima namen priti kdaj v državi do oblasti, ustvariti novo družbo. Ni je v človeški družbi bolj izpremenljive ustanove, kakor je šola. Državna šola je nujno pod vplivom države, svobodna nujno pod vplivom tiste verske, oziroma kulturne družbe ali pa politične stranke, ki jo ustanovi.

Bitni interesi države zahtevajo, da se v njenih šolah poučuje tako, da se ne rušijo njeni temelji. Ker pa moderna država priznava tudi svobodo vesti, veroizpovedovanja, sploh vsakega naziranja in domnevanja, pripušča tudi svobodno šolo, oziroma bi jo morala pripustiti, če bi bila dosledna.¹ Svobodna šola pa je naravno, kakor državna od države, odvisna od tiste družbe, ki jo osnuje, da svoj zarod vzgoji za svoje kulturne ter politiške ideale. Ker pa ti kulturni in politiški nazori v tem in onem lahko bistveno nasprotujejo namenom in nalogi države, si mora država tudi glede na svobodno šolo prisvajati neko nadzorstvo.

Tega ne bi bilo treba dokazovati in razjasnjevati, ako ne bi v sobodni družbi in med precejšnjim delom pedagogov vladali ravno v tem tako jasnem vprašanju kaj nejasni nazori. Izmislili so si nekateri nevtralnno šolo! Kakšen stvor je to? Moderno državno šolo razumemo, razumemo svobodno šolo — med to bi spadale v moderni državi cerkvene, oziroma konfe-

¹ O tem glej članek »Svobodna šola in socialna demokracija«; »Čas«, I. III., št. 3.

sionalne šole, socialnodemokraške šole, šole za pristaše »Monistovske zveze« itd. itd. — toda nevtralne šole ne razumemo! Kakšna pa naj bo ta nevtralna šola? Neodvisna od države? Prav! A če naj jo država ustanovi, kako more dopustiti, da bi ne bila z njo v stiku, ne pospeševala državnih smotrov, bila indiferentna nasproti njenim težnjam? In če jo ustanove svobodne družbe, kako naj bo nevtralna nasproti verskim in filozofskim naziranjem teh družb? Saj ni nevtralnih družb! Vsaka ima svojo veroizpoved, svoj kulturni, svoj politiški program, svoje verovanje. Naj bo to verovanje kakršnokoli — od osebnega verskega čuvstvovanja in religijskih samotvorb odvisno, kakor n. pr. pri protestanških izvuncerkvenih ločinah, organizovano v cerkvah, osnovano na objektivnih razodetjih, naj ima za boga državo, se opira na materializem, postavi za vrhovno načelo »Svobodno misel« — šola se verovanju ne more odtegniti!

Nevtralna šola! Torej nevtralni pouk! Že v ljudski šoli je treba pouka v morali. Francoska državna šola, ki je tudi glasom postave nevtralna, je uvedla civilno-moralne katekizme in čitanke, Kantovec Natorp zahteva, da se v šoli poučuj Kantova morala, evolucionisti hočejo, da se razvijajo moralni pojmi in iz njih izvajajo moralna dejanja na temelju darvinistiške etike. Kakšna nevtralnost je to? Zelo malomiselní so tisti, ki pravijo, naj se sploh ne podajajo pozitivni etiški nauki, ampak le razložijo različni sestavi, češ, šola ima zgolj namen vzbuditi in krepiti v učencih čút samostalnosti in samoodločevanja. Tega namena šola nima, prav posebno pa ne elementarna ljudska šola! Kajti ljudska šola ni za eksperimente, ni plebiscit, kjer bi si vsak svobodno volil vero in postave, ne glede na to, da pretežna večina vsled fiziških in psihiških zaprek tega sploh zmožna ni. Končno pa je pedagog otrok svoje dobe, ni nad njo. On vliva učencu nevede in nehote svojega duha, ga navaja k svojemu naziranju. Ideje imajo ekspanzivno moč in se izkušajo udejevovati po nagovarjanju in prigovarjanju, vplivanju, pritisku in navajanju; samoodločevanju pa je kaj malo pripuščenega, kajti vpliv družbe, mase, posameznih velikih mislecev, beriva itd. je presilen, večkrat tiranski! Zato je tudi ni države, ki bi imela zares nevtralno šolstvo. Avstrijsko šolstvo n. pr. je po duhu postave akonfesionalno, simultansko, v resnici pa nekaj kompromis med akonfesionalno postavo in katoliško ljudsko zavestjo. Na Francoskem pa, moderni laični vzor-državi, vidimo sledeči razvoj: L. 1880. je

določila Jules Ferry-jeva šolska postava v principu svobodo pouka: poleg državnih so pod gotovimi pogoji enako upravičene svobodne — v tem slučaju cerkvene, redovniške — izvemši šole tistih redov, ki od države niso priznani. L. 1886. je obvezala posebna šolska postava občine, da vzdržujejo vsaj eno laiško državno šolo, ki je versko nevtralna — to je, ne pospešuje vere, niti je ne ovira ali napada — pripušča pa še vedno, toda pod ostrejšimi pogoji kakor Ferryjeva postava, svobodne šole. L. 1900. je omejil društveni zakon še bolj svobodo verskih družb in snovanja verskih šol, l. 1905. so se te določbe na podlagi popolne ločitve Cerkve od države poostrile, danes pa smo na tem, da se svoboda pouka do zadnje trohice odpravi in uvede prisilni državni brezverski in protiverski pouk. Krivično, načelom moderne države naravnost nasprotno, a nekako naravno, kajti francoska družba, javnost, prebivalstvo je povečini razkristjanjeno. Zato je tudi šola taka! Ne nevtralna, ampak ateiška! Kakršna družba, taka šola!¹

Zveza med šolskim in verskim vprašanjem je bistvena. Kakor kdo sodi o verstvu, tako sodi o namenu in nalogah države, kakor sodi o državi, tako o šoli. Zato ni ravno preveč globokoumen ugovor, ki ga neštetokrat slišimo: Kaj verstvo! Glede verstva ne zavzemamo nikakega stališča, smo nevtralni, areligiozni, kakor mora tudi država biti areligiozna in zato seveda tudi šola. Šola ima zgolj namen vzgojiti dobre državljane. Čisto prav — pa kakšne državljane? Ali državljane, ki državi pripisujejo tudi npravne naloge in smotre, ali take, ki nasprotno mislijo? In če ima vzgajati državljane prve vrste, ali take, ki npravstvo smatrajo za odvisno od verstva, ali take, ki taje to zvezo? In če slednje, ali take, ki verujejo v darviniško moralo, ali take, ki snujejo takozvano ideališko etiko ali ki smatrajo »splošni kulturni napredek« za edino npravstveno merilo?

Naši premisi, da je stališče posameznikov in strank v šolskem vprašanju odvisno od tega, kakšno je njihovo razmerje do

¹ Kar govori zoper nevtralno šolo, to govori tudi precej proti svobodni šoli. Naj bo svobodna šola zadnja konsekvencia svobodomiselnosti moderne države, v praksi se pa le ne bo dala dolgo vzdržati, ker je šola pač verni odsev in podoba sodobne družbe, v kateri vedno odločuje kaka večina z določenim kulturnim programom in se izkuša tudi v vsem šolstvu uveljaviti. Svojtčas smo se nekako zavzemali za svobodno šolo, danes pa vidimo prevelike težkoče, da bi se mogla izvesti. Pis.

verstva, oziroma Cerkve, se ni moč izogniti; ni se mogoče izgovarjati s teoretiško indiferenco nasproti verskemu vprašanju, kakor da bi s šolskim ne imelo zveze. Večkrat se poudarja tudi sledeče: Saj ne terjamo, ne da bi bila država protiverska, ne da bi šola zavzemala verstvu in krščanstvu nasprotno stališče. Klerikalna ne sme biti! Toda tudi to stališče ni nevtralnno, ni svobodomiselnno. Protiklerikalno pomeni proticerkveno, če pa je proticerkveno, je protikrščansko, vsaj kar se tiče katoliških vernikov in njihovega verskega pojmovanja! Kajti kaj je za katoličana Cerkev? Ali ne nujna organizacija vseh, ki krščansko verujejo? Organizacija, ki brez nje prava in nezmožljiva vera sploh ni mogoča? corpus Christi mysticum? Za katoličana in tudi za ortodoksnega lutrovca ter pripadnika vzhodne cerkve je, kar je proticerkveno, protikrščansko, nasprotujoče bitnosti krščanstva. Tega nič ne izpremeni dejstvo, če se imata liberalec ali socialni demokrat vzlic svoji protiklerikalnosti za krščansko misleča. Subjektivno krščanstvo lahko pojmuje vsak, kakor hoče. Odločilno je, da je država in šola, ki si prisvajata, da je verska ali krščanska ali pa vsaj ne protiverska in protikrščanska, pač pa »protiklerikalna«, za vernega kristjana, v prvi vrsti za katoličana, protikrščanska. Torej ni nevtralna.¹

V članku »Svobodna šola in socialna demokracija« smo obrazložili, kakšno stališče zavzemata nasproti šoli socialna demokrata Seitz in Schacherl. — Načelno važna njuna izvajanja pač niso, ker jima gre le za to, ali naj avstrijska socialna demokracija vodi kulturni boj proti klerikalizmu v »Svobodni šoli« sama ali skupno z liberalnim meščanstvom. Sedaj

¹ Kako silno so glede tega pojmi zmedeni, dokazuje med drugim neki članek za časa parlamentarnega volivnega boja v zmerno-liberalnem »Corriere della Sera« (12. februarja 1909), kjer se izkuša dokazati, da »klerikalne« stranke v Italiji ni treba. »Bilo je« — tako piše — »v preteklem parlamentu več vernih poslancev, ni pa bilo klerikalnih. Klerikalen je tisti, kojega politiški program je odvisen od verskega; tisti, ki se javnega življenja ne udeležuje kot konservativec, liberalec, radikalec ali socialist, marveč kot vernik, poslušen naredbam Cerkve; skratka tisti, ki ne pripoznava laiške države, ampak pripisuje državi verske naloge in cilje.« Recimo, da je ta definicija prava, ali sledi iz tega, da ni katoliške stranke v Italiji treba ali morebiti celo, da bi verstvu in krščanstvu bila nasprotna? Da je proti načelom moderne države? Kako neki? Saj proglašate popolno svobodo, da

obstoječo državno šolo smatrata za klerikalno, klerikalnost pa za nasprotno proletariatu. Ogibata se skrbno zavzeti stališče za vero ali proti veri sploh in tudi krščanstva ne omenjata. Ker se ne dotikata načelnega verskega vprašanja, ki je, kakor smo izvajali, v nujni zvezi s šolskim, nam njuna svobodnošolska debata ne more mnogo rabiti, razen da odkriva protikatolištvo sodrugov. Versko-šolsko vprašanje pojasnjuje s socialno-demokraškega stališča K. Mann, ki je v to debato posegel z razpravama »Buržoazija in klerikalizem« ter »Proletariat in religija.«¹ Njegova izvajanja so sledeča:

Kaj je vera? kako je nastala? v čem obstoji? kako propada? — ta vprašanja si stavi Mann in ne da bi veliko dokazoval ter utemeljeval, postavlja precej kategorične trditve. Prav zato so njegova izvajanja zanimiva, ker so tako površna in ne segajo globoko, pa so najboljše, česar so bili socialnodemokraški znanstveniki »Kampfa« v šolski debati zmožni!

Vera — tako izvemo — spada med pojave mas. Prav; pa kako bi jo definirali, vprašujemo? Le to izvemo, da sestoji iz »izporočenih predstav in vrednostnih sodb« ali pa, da znači »obvezanost ljudskih mas na vse izporočene vrednote«. Pozneje rabi pisatelj za verstvo še te označbe: »Vse staro priznavajoča in vse izporočeno posvečujoča ideologija«, »svetovni nazor prošlih stoletij« in »stari gospodstveni sistem« (»Bourgeoisie und Klerikalismus«, vse na strani 385). V razpravi »Proletariat und Religion«, kjer se pisatelj zelo ponavlja, se tudi te definicije ponavljajo; vera vsebuje »vse izporočene oblike življenja, delovanja, mišljenja in presojanja«. (Str. 538.)

Nejasnosti in neznansivenosti teh definicij gotovo ni treba še dokazovati. »Izporočenih predstav in vrednostnih sodb« je

sme vsak verovati in misliti, kar in kakor hoče! Vi mislite, da država nima nobene etiške naloge, svobodno vam! Mi mislimo nasprotno, zakaj ne bi smeli? In v kolikor je npravnost od verstva odvisna, se verstvo nanaša tudi na državo. Tako je naše mnenje, naše »svetovno naziranje«. Smemo ga politiško uveljavljati, kakor smete vi svoj »laiški svetovni nazor«. Saj pišete sami: »Laiki branijo svobodo veroizpovedovanja«. (L. c.) Ravno te svobode veroizpovedovanja se pa mi poslužujemo! Vi pa jo kratite, ker jo hočete iz javnega življenja in iz šole izključiti ter jo priznati zgolj za bogoslužna opravila v najožjem pomenu besede. Ali se krščansko verstvo samo v bogoslužju javlja? Ali ni naziranje o vsem, kar sploh dosega in morejo doseči naše misli, na kar se morejo nanašati naša dejanja?

¹ »Kampfa«, 1908, zv. 9 in 12.

mного, tudi socialnodemokratski svetovni — ali pa recimo rajši — gospodarski nazor spada v to kategorijo. Končno pa bistvo verstva ni v izporočenih vrednostnih sodbah, temveč v umskovsaj kolikortoliko zavestnem in jasnem spoznanju nekega razmerja človekovega do Božanstva, do »absoluta« ali pa do Neskončnega, kakor hoče M. Müller. Kar pa je najbolj vzrok, da temelje poznejša Mannova izvajanja na čisto nedokazanih podstavah, je to, da nič ne pojasni krščanstva. Verstvo, krščanstvo, Cerkev, klerikalizem, duhovnovladje, fevdalstvo, to mu je malone eno ter isto.

Pa sledimo Mannu dalje! Ljudske mase so torej dolga stoletja bile zaslužnjene izporočenim predstavam in vrednostnim sodbam. Kako in zakaj? Kmet, mali meščan, obrtnik so svoj čas vse merili po tem, v kolikor je soglašalo s starim, s tradicijo. Venomer enako se je snovalo njihovo življenje; kmet je obdeloval vedno isti kos zemlje, ki so ga orali že njegovi očetje, njegove misli so se sukale okoli vedno istih tečajev. Veroval je, ker so verovali tako tudi njegovi pradedje, enako je tudi gospodaril, kakor so gospodarili prejšnji rodovi. Ni bilo samoodločevanja, samodelavnosti razuma, svobode razvoja. Na tej podlagi so se osnovale »gospostvene organizacije« tedanje dobe: absolutistiška država, fevdalno gospodarstvo in Cerkev. »V socialnih posebnostih malomeščanov in kmetov temelji njih vse staro priznavajoča in vse izporočeno posvečujoča ideologija« in ta ideologija zagotavlja omenjenim socialnim gospostvenim organizacijam obstoj in skoro nepobitno moč.

Temeljita ta ideologija pač ni. Vera, krščanska in nekrščanska, fevdalna država in Cerkev, katoliška in menda tudi razkolna ter lutrovska, vse temelji, oziroma naravnost izvira iz socialne in gospodarske strukture prejšnjih stoletji. Mann povreva Marksovo materiališko-zgodovinsko naziranje v njega najprvotnejši obliki. Kaj pa tradicija, ki igra v teh izvajanjih malodane prvo vlogo? Odkod tradicionalnost, konservativnost? V kakšnem razmerju do vere je tradicionalnost, v kakšnem do vsakokratnih gospodarskih razmer? Zastonj iščeš odgovora. Mann si razvoj predstavlja menda takole: Socialna struktura prejšnjih dob nosi bistven znak tradicionalnosti, enakomernosti, nesamostojnosti, umske nedelavnosti, spoštovanja izporočenih gospodarskih ustanov. Tako pa tudi njena vera, njeni nazori, njena ideologija.

Kako malo so te trditve premišljene, dokazuje predvsem to, da člankar enkrat izvaja verstvo in Cerkev iz tradicionalnih

gospodarskih oblik, drugikrat gospodarske oblike iz tradicionalnih verskih nazorov (»Proletariat und Religion«, 538), ali pa oboje iz prvotne tradicionalnosti in nesamostojnosti mišljenja. Qui male distinguit, male docet.

Sicer pa pisatelj sam sebi nasprotuje. Če namreč vsa verska in cerkvena ideologija izvira in se izvaja zgolj iz posebnih gospodarskih razmer in socialnih struktur, potem nujno sledi, da mora s tem, da se te gospodarske razmere bistveno izpremene, verstvo propasti, oziroma se bistveno izpremeniti; sledi pa tudi — kar je odločilno — da ta izprememba pohaja zgolj in izključno le iz ekonomske preosnove, gospodarskih revolucij itd. Toda Mann naenkrat vtihotapi drug faktor: moderno vedo, ki »zamenja svetovni nazor prošlih stoletij«, podere »stare ideologije« in z njimi Cerkev, fevdalno državo, absolutizem itd. Seveda bo socialni demokrat ugovarjal, da je moderna veda tudi bistveno odvisna od gospodarskih razmer in njih razvoja. Tu se hočemo nekoliko ustaviti, ne radi Manna, ki kar meče trditve in ima svoje domneve za izdavná dokazane resnice, ampak radi stvari same.

Da se verstva, modroslovni nazori in družabne oblike izvajajo izključno le iz vsakokratnih ekonomskih razmer, to je učil Marx. Vendar pa tega svojega zgodovinsko-materiališkega sestava sam ni izvedel, niti filozofsko utemeljil. (»Vorwärts«, 14. marca 1908; slavnostna številka v spomin Marxu.) Pač pa je to poizkusil Kautsky v nedavno objavljenem delu »Der Ursprung des Christentums«.¹

Kautsky, o katerem trdijo, da je najboljši teoretik marksizma, je svojčas glede na zgodovinsko-materiališko naziranje pisal, da ne gre teoretiško o njem diskutirati in takorekoč z aprioristiškimi razlogi in analizo preiskovati, je li veljaven ali ne, in če je, v koliko, marveč treba je raziskovati velike zgodovinske dogodke same in njih razvoj. Ako se ta razvoj drugače ne da razložiti kakor zgodovinsko-materiališko, potem je splošna veljavnost te teorije dokazana. V prvi vrsti velja to za postanek, razširjenje in utrjevanje krščanstva, okoli katerega se suče vsa zgodovina in nad katerim se tudi socialnodemokratska »ideologija« največ izkuša.

Kautskyjev »Izvor krščanstva« pa ni rešil tega temeljnega problema zgodovine. Krščanstva ni preiskoval ne objektivno, ne

¹ Stuttgart, 1908.

temeljito,¹ ne s strokovnim znanjem. Opira se na zastarelega Bauerja, monistiškega pastora Kalthoffa in na »Prakrščanstvo« Pfleidererjevo, ne da bi kritiško presojal te svoje vire.

Nastanek krščanstva! Krščanstvo je nastalo v Palestini. O tem pa Kautsky ničesar noče vedeti, dasi na strani 405 svoje knjige govori o »evangeliju, kakor hitro je zapustilo tla palestinska« itd. Kautsky hoče namreč dokazati, da je krščanstvo nastalo v pozni poevangeljski dobi iz posebne gospodarske in socialne strukture dekadentnega rimstva. Ampak, kdor ne vpoštevava prvotnega krščanstva tam, kjer je v resnici nastalo, v jeruzalemski verski občini, v gospodarskem, socialnem in kulturnem milieju judovstva, ta ne more zahtevati, da bi ga znanstveno vpoštevali. Da sta krščanstvo in Cerkev bistveno sploh tako od judovskih kakor od rimskih družabnih in gospodarskih razmer neodvisna, dokazuje nešteto momentov. Kaj ima opraviti n. pr. nauk o sinovstvu Božjem in češčenju Boga v duhu in resnici s socialnimi institucijami judovstva, s sabatom ali njih poligamijo? Ni li temelj teh naukov v prerokih, v njih naziranju o Mesiji, vladarju duhovnega kraljestva? Ali je enoboštvo nujen postulat družabnih razmer judovstva? Ali niso marveč Judje enoboštvo nasprotovali, ga dolgo smatrali kot nekaj tujega, kot breme in težko izpolnivo zapoved odzunaj? Če krščanstvo ni nič drugega kakor plod družabne strukture, v kateri je nastalo, kako to, da je enako uspevalo in, kar se njega naukov in morale tiče, tudi enako ostalo v popolnoma nasprotujočih si gospodarskih razmerah, sredi najrazličnejših socialnih tvorb in stanov? In kako velik in odločilen je v krščanstvu vpliv Kristusove osebnosti, ki mu nasprotniki vsaj to priznavajo, da je bil »religiozen veleum«! Ali tudi bogato religiozno življenje, ki se je snovalo v njegovem duhu, ni nič drugega, kakor produkt, sinteza, nujen plod sodobne »ekonomske strukture«? Ali socialnodemokratski teoretiki čisto pozabljajo na podobnost mnogih krščanskih temeljnih naukov z aristoteliško filozofijo, modroslovnimi sestavi aleksandrijskega helenistiškega judovstva, stoiško etiko, teologijo proroštva itd. Ali ni krščanstvo v mnogočem izpopolnilo te sestave? In je li mogoče ves ta ogromen kompleks ideologij, kakor bi rekli socialni demokratje, izvesti iz takratnih gospodarskih razmer? Kaj

¹ Na strani VI v uvodu pravi, da je knjigo (ki je jako obsirna in obsega 508 strani) spisal tako nekako mimogrede, ko je počival od svojega obilnega uredniškega in politiškega dela.

ima demonologija Philona aleksandrijskega opraviti s tisto posebno upravno in socialno enoto judovske velekapitalistiške kolonije v Aleksandriji, ki je imela svojega arhonta? . . . Pač malomiselnost razmatranje in umevanje zgodovine! Gotovo je zveza med vsemi kulturnimi institucijami človeka, med socialnimi razmerami in ljudskim mišljenjem, toda ni po socialnodemokratski materialistiški šabloni. Enkrat je bistvena, drugičkrat le prigodna. Ti odnosi tudi niso vednoisti in se tudi ne nanašajo na vednoiste stvari. Mnogo naprav, posebno pa naziranje in »ideologija« je, ki temelje zgolj na samotvorilnosti človeškega uma ali pa na sorodnosti, ki je med duhovnimi vedami, ne da bi imele na to zvezo kaj vpliva ekonomske in druge prilike. Krščanstvo pa ima celo v bistvu čisto svoj značaj, katoliški, to je vesoljen, torej neodvisen od gospodarskih in socialnih razmer kake dobe.

Zato se je tudi poizkus Kautskega, praktično razložiti kot neko elementarno proletarsko gibanje, ponesrečil. Ali so bili tisti farizeji, ki so sledili Kristusu, proletarci? Ali so bili proletarci Essenci? Ali je judovsko-krščanska pracerkev sestojala iz samih proletarcev? Ali je gibanje ljudstva proti farizejem in saducejem imelo proletarski značaj? Ali so bile proletarske sekte sikarjicev, idumejske bande, ki so plenile po Judeji, in sekti Simona in Johanana, ki sta se polastili za vlade Gesija Flora Jeruzalema in uvedli komunizem ropske, krščanske? ¹ Seveda, Kautsky krščanstva ne more umeti in doumeti, ker zametuje evangelije! Če si kdo sam konstruira krščanstvo, potem seveda lahko napravi iz njega, kar hoče. Pa ne gre! Tako na primer trdi Kautsky, da se pred razrušitvijo Jeruzalema ni napisal noben evangelij, podtika pisateljem evangelijev potvare, »indiferentnost nasproti resnici«, o pismih apostola Pavla pa celo piše, da »ni nobenega, ki bi glede na svojo pristnost ne bilo sporno«. Vsak moderni ekseget ve, kako zastarele in ovržene so te domneve.

Kako pride z dognano zgodovinsko resnico in duhom krščanstva navzkriž, kdor ga hoče prekovati po svojih teorijah, prav drastično osvetljuje podoba, ki jo je Kautsky naslikal o Kri-

¹ Glej: Flavija Jožefa »Bellum iudaicum« in istega pisatelja »Antiquitates iudaicae«; o mesijanskih idejah pri poganih zgodovinarja cesarstva Tacita in Dio Cassija; o strankarskih in socialnih razmerah Judov v tej dobi »Antiquitates«; o judovskih in grških modroslovcih predkrščanstva Zellerjevo zgodovino modroslovja. Lepo sintezo teh razmer in idej podaja Richarda Kralika »Jesu Leben und Werk«, 1904.

stusu. V evangeliju (Lukovem) beremo, kako ostro je govoril Kristus proti bogatinom; takoj sklepa Kautsky, da je oznanjal razredno sovraštvo, kakor ga zahteva socialnodemokraška teorija! In ker Matej Kristusove besede proti bogastvu razlaga v tem zmislu, kakor jih je krščanstvo vedno umelo in kakor slede tudi iz vsega Kristusovega učenja, trdi Kautsky o Mateju, da je — revizionist med evangelisti! Pa kako naj bo Matej revizionist, ko je svoj evangelij spisal pred Lukom in zato ni mogel Lukovega evangelija revidirati? Kristusove besede: »Nisem prišel oznanjat miru, marveč meč!« veljajo marksistiškemu teoretiku za dokaz, da je ustanovitelj krščanske vere nameraval proletarsko vstajo! Kdor prebere tisto poglavje evangelija, v katerem si stojita nasproti Kristus in Pilat — poglavje, ki je silno zanimivo in odpira globok vpogled v tedanjo rimsko upravo, sodstvo, avtonomijo Judov — ta uvidi namah, da Kautsky razmerje krščanstva do tedanje oblasti ter politiškega in družabnega reda umeva ravno nasprotno, kakor je bilo v resnici. Pavlov izrek: »Vsak bodi pokoren višji oblasti« — izrek, ki je čisto v Kristusovem duhu, globoko iz njegovega nauka zajet, smatra Kautsky za »revizionistiški«, češ, krščanstvo, prej judovsko-proletarsko-revolucionarno, se je prelevilo v helenistiško, oblastem prilagojeno! Ali je Kautsky čisto prezrl, da se krščanstvo rimstvu ni prav nič asimiliralo, marveč da je celó radi dozdevne sovražnosti do države bilo tri stoletja preganjano?«¹

Kakor se Kautskemu ni posrečilo doumeti krščanstva, tako tudi ne Mannu. Take zveze, kakor si jo ona predstavljata med versko ali cerkveno ali pa modroslovno »ideologijo« na eni, med gospodarskim proizvodajavnim načinom in socialnimi tvorbami na drugi strani, ni. Posebno, kar se tiče krščanstva, taka zveza, če je in kjer je, ni bistvena, temveč le slučajna, to se pravi: krščanstvo se v zunanjih nebitvenih oblikah lahko prilagodi raznim časovnim in raznim socialnim razmeram. Zlasti postanek krščanstva to dokazuje, ker ga ni moči razložiti iz sodobnih ekonomskih

¹ Pripomniti pa moramo, da je revija revizionistov »Sozialistische Monatshefte« Kautskega delo odločno zavrnila. »Kautskega delo,« pravi n. pr. M. Maurenbrecher (»S. M.« 1909, H. 1. in 3.), »je pogrešeno. Kautsky ne pozna dejstev, ki jih hoče razložiti . . . On pozna tudi samo Straussa in Bauerja, ne pozna pa moderne biblične kritike, nobenega modernega dela zadnjih 60 let in vendar napiše knjigo, ki ima 508 strani, o postanku krščanstva! Tako se ne služi zgodovinski vеди. Historični materializem se tako le kompromitira in osmeši pri tistih, ki smatrajo, da je poznanje stvarine in virov prva naloga zgodovinarja.«

razmer in socialnih teženj. To dobro čuti tudi Mann, zato pripominja k svoji razpravi »Proletariat und Religion« sledeče: »Modernim znanstvenim potrebam zadoščujoče zgodovine Cerkve ne poznamo (!). Raziskavanja o postanku krščanstva ne morejo veliko doprinesiti k umevanju Cerkve; ključa k umevanju moderne Cerkve in modernega krščanstva sploh zgodovina starega veka ne podaja, marveč zgodovina srednjega veka.«

Čemu ta opomba? Razlog je lahko umeven. Mann uvideva, da ne vera, ne krščanstvo ne nasprotujeta proletarskim težnjam. Kakor krščanstvo svoje ideale lahko uresničuje v fevdalni ali absolutistiški državi, tako jih lahko v kapitalistiški in nič manj v socialistiški, ko bi bila mogoča. Prodiranje socializma v moderni dobi ni na splošno prav nič omajalo krščanstva in še danes velika večina delavskega in kmečkega proletariata sledi »izporočenim ideologijam«. Te ideologije imajo namreč v sebi mnogo neminljivih vrednot, ki se ne menjajo in ne razveljavijo s časovnimi preobrat. — To dejstvo ovrže že samonasebi Mannove domneve. Zato bi on rad, kar veri ne more, naprtil Cerkvi. Stara, vedno ponavljajoča se taktika! Ideologija, sloneča na prastarih izročilih liberalizma! Cerkev se napada, hoče pa udariti krščanstvo, vera se povečuje, umeva se pa protikrščansko. Zakaj naj bi ravno zgodovina srednjega veka bila ključ k umevanju moderne cerkve, zgodovina pracerkve pa ne? Zato, ker se pracerkev ne prilega teorijam socialističnih teoretikov, pač pa lažje pobijajo srednjeveško, ker je slučajno v zvezi s fevdalskim gospodarskim redom. Ali se zgodovina krščanstva in Cerkve začne šele s srednjeveško Cerkvijo? Ali se srednjeveška Cerkev — če abstrahiramo časovne pritiskline, takratno socialno in gospodarsko stališče klera, nje sodelovanje z državo, predvsem pa to, da je Cerkev začetkom srednjega veka pri barbarskih narodih nujno morala prevzeti tudi marsikatere državne funkcije, saj je bila edina vzgojiteljica teh narodov — če to abstrahiramo, kaj je, kar bi ločilo srednjeveško Cerkev od pracerkve? Nič bistvenega! Ali ne sloni srednjeveška Cerkev na pracerkvi? Ne poznate Avguština, Boetija, Ambrozija in drugih predhodnikov srednjega veka, obenem stoječih na tradicijah starega klasicizma? Srednjeveške Cerkve ni moči umeti, ako ne poznamo pracerkve, ker tvorita harmoniško razvijajočo se enoto!

Če premislimo to Mannovo ideologijo, se ne bomo čudili, da vidi Cerkev čisto drugačno, kakršna je. »Religija,« pravi, »je

že izpočetka socialen pojav. Ljudje, kojih religiozna naziranja in čuvstvovanja potekajo iz istih virov, medsebojno drugi na drugega učinkujejo ter tako razvijajo in tvorijo socialno skupino, tudi če niso združeni po nobeni zunanji zvezi; vsem skupna notranja religiozna ideologija jih združi v religiozno družbo. Ta notranjeverska družba pa sama iz sebe¹ ustvari po zunanjih postavah združeno družbo, organizacijo — Cerkev. Uradništvo te družbe postane — kakor vsako uradništvo v naturalno-gospodarski dobi — gospodujoči in izkoriščujoči sloj. Teži za tem, da obstoj religiozne ideologije zagotovi in njeno veljavnost razširi celo z nasilnimi sredstvi, ker je na tej ideologiji osnovano njegovo gospodarstvo. To teženje pa odgovarja tudi najbistvenejšim potrebam religioznega združevanja ljudskih mas samih, kajti na naturalno-gospodarski način živeče, na svojo zemljo navezane ljudske mase smatrajo vsako tujo predstavo, vrednostno sodbo in moralo za pregrešno, krivoversko in kaznivo. Na ta način postane Cerkev gospodstvena družba, ki se poslužuje vseh državnih nasilnih sredstev.« (Proletariat und Religion, 538.)

Preden analiziramo ta izvajanja, moramo pisatelju še dalje slediti, da izvemo, kaj in kako iz tega sklepa. Naturalno-gospodarska doba je preminula, fevdalizem je razpal, cehovstvo propadlo. Kmetiški sin zapušča dedno zemljo, mala obrt propada, mase so postale proletarske, se selijo iz enega industrijskega kraja v drugega. Tudi kmeta je nova doba potegnila v krogotok blagovnega proizvodnje in blagovnega izmenjavanja, naučil se je nove tehnike, svoje gospodarstvo je »racionaliziral«. Tradicija ne velja nič, le, kar je smotrno, novim potrebam primerno, se pripoznava in uveljavlja. (Bourgeoisie und Klerikalismus, 385.) Zato propadajo tudi »stare ideologije«; fevdalizem, absolutizem, Cerkev — vse to je izgubilo pravico do obstoja. Prosveta, vedno bolj razširjajoča se veda ni toliko zakrivila verskega odpada,² kajti že naši pradedje so poznali večinoma vse ugovore moderne vede proti krščanstvu, pa vendar niso odpadali. Zrela veda ni premagala nezrele — ne, — ampak volja verovati je oslabela, narastla pa je moč ustvariti si na podlagi lastnega mišljenja novo svetovno podobo po lastni volji. (Proletariat und Religion, 538.)

¹ Od mene podčrtano.

² V razpravi »Bourgeoisie und Klerikalismus« pa pisatelj ravno vedi in prosveti pripisuje glavno vlogo pri »razpadu starih ideologij«. Pač zelo vijugasta logika!

Zato propada tudi Cerkev. Nastajajo ločine. »Moderni človek si sam ustvarja lastni svetovni nazor po lastnem znanju in volji in vse individualne razlike se izražajo v individualnih svetovnih nazorih. Tako religija ni več skupna nedotekljiva last ene same malo diferencirane družbe, ampak plod mišljenja in čuvstvovanja posameznikov, postala je zasebna stvar posameznikova.« Moderni človek noče, da bi bila Cerkev »gospodstvena organizacija in zahteva, da se njeno delovanje ne raztezaj čez krog tiste družbe, ki ji prostovoljno in notranje pripada«. (Proletariat und Religion, 539.)

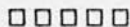
Koliko je v tem modrovanju izkrivljenega, koliko napačnih sklepov in zmotnih podstav! Vera je zasebna stvar posameznikova. Prav; toda v kakšnem zmislu? Morda v tem zmislu, da ni treba Cerkve, da je Cerkev neopravičen organizem? Gotovo ne, saj Mann sam pravi, da vsaka religija nujno teži po socializaciji, vsaka notranjeverska družba pa nujno ustvari cerkveno organizacijo! Mogoče pa hoče Mann reči, da Cerkev, v kolikor je gospodstvena, z nasilnimi sredstvi delujoča organizacija, nima več pravice do obstoja? Morda se modernemu času ne prilega več Cerkev, ki ji ne pripadajo vsi verniki »prostovoljno in notranje?« Že prav — ali take Cerkve sploh ni! Cerkev razpolaga le z duhovnimi sredstvi v dosego svojega nadnatornega namena in če je kdaj tudi s posvetnimi, je to izviralo iz takratnim časovnim razmeram čisto primerne tesne harmonije med cerkvijo in državo. Pravi pripadniki Cerkve so tisti, ki ji prostovoljno pripadajo. Iz nasprotja do fevdalizma, absolutizma in tradicionalizma torej ne sledi nujno nasprotstvo do Cerkve, antiklerikalizem.

Sicer pa se lahko postavimo — dato, sed non concessio — na Mannovo stališče, in vendar bo sledilo iz tega čisto nekaj drugega kakor to, kar on izvaja. Moderni človek si sam »povzdignjen s stopnje tradicionalne obvezanosti na stopnjo tradicionalne svobode in samotvornosti razuma«, zasnuje svetovni nazor »po lastnem znanju in volji«. Ali ni mogoče, da si izvoli katoliški svetovni nazor? Nešteto takih je iz najvišje inteligence in najnižjega proletariata, kakor kaže vsakdanja izkušnja. Več takih ljudi tvori po Mannu notranjeversko skupino. Ali je za te ljudi vera privatna stvar posameznikova? Ne, ker spoznavajo svobodno in po lastnem preudarku, da so spoznali resnico s pomočjo nadnatorne milosti, ker svobodno spoznavajo, da je »religija nezmotljiva skupna last« v Cerkvi združenih. Ta resnica

pa ni resnica le za krščene, ampak tudi za nekrščene, ni resnica takorekoč zgolj za zasebno uporabo posameznika, ampak tudi za javnost, ne samo resnica za posameznike, temuč tudi za državo, ne samo resnica v fevdališki, ampak tudi v kapitališki dobi.

Kako more torej Mann proglašati za nujno načelo socialno-demokratskega programa boj proti klerikalizmu kot instituciji, ne pa boja proti verskim predstavam in čuvstvom? Če pa to klerikalstvo, kakor dokazuje individualno prepričanje premnogih modernih, kakor izpričuje zgodovina, predvsem pa katoliška cerkvena dogmatika in etika, ne pomenja fevdalizma, ampak le nujno organizacijo in socializacijo krščanskih verskih resnic? Ali ne pomenja tedaj boj proti instituciji katoliške Cerkve tudi boj proti verskim predstavam in čuvstvom katoličanov? Boj proti absolutizmu in fevdalizmu — čisto prav! Boj proti kapitalizmu — tudi mi ga bojujemo! Boj proti Cerkvi pa je boj proti krščanskemu verskemu čuvstvovanju, proti krščanskemu svetovnemu nazoru, ki nima ne s fevdalstvom, ne s kapitalizmom, ne z demokracijo bistvene zveze.

Mann izrečno naglaša, da socialna demokracija zato, ker vero proglašča za zasebno stvar posameznikovo, odklanja vse izjemne postavbe proti Cerkvi in celo zahteva, da se verniki smejo združevati v prostovoljno, od države nemoteno organizacijo. Seveda proti temu nič nimamo. Ampak tega potem ne razumemo, da Mann boj proti klerikalizmu smatra za nujno kulturno potrebo in naravno težnjo proletariata! (*Bourgeoisie und Klerikalismus*, 388; *Proletariat und Religion*,¹ 542.) Če se smejo verniki svobodno v Cerkvi združevati, se smejo tudi širiti, svobodno druge zase pridobivati, kakor sme to socialna demokracija. Če se torej socialnodemokratski proletariat nujno mora proti Cerkvi bojevati, tudi ne bi smel priznavati svobode združevanja vernikov v tako nabožno organizacijo! Saj bi taka nabožna organizacija lahko postala »klerikalna«, interesom proletariata škodljiva itd. itd.

¹ »Wir dürfen die Religion nicht zur Parteisache werden, den Klassenkampf nicht im »Kulturkampf« aufgehen lassen, aber wir dürfen es auch nicht versuchen, sie an der Befriedigung ihres **in der ganzen Entwicklung des Proletariats selbst begründeten Bedürfnisses** in unseren Organisationen und neben der Partei (to je v »Svobodni šoli«) zu hindern«. Ta v vsem razvoju proletariata utemeljena težnja je boj proti klerikalizmu.

Stališče Mannovo nasproti šoli je pravtako slabo podprto kakor njegovo stališče nasproti verstvu. Njegova polemika zoper Seitz, Schacherla in Strasserja nas ne zanima, suče se le okoli strankarsko-taktičkih razlogov, ker se tudi ne Seitz, ne Schacherl, ne Strasser ne dotikajo versko-načelnih. Mann ni nasprotnik ne veri in menda tudi ne krščanstvu, je le proti »institucijam«. Je odločno za versko svobodo. Kako more potem biti za »Svobodno šolo«, društvo, ki hoče da bi se državna šola razkristjanila in bi katoličani bili prisiljeni dati svojo mladino taki šoli v vzgojo, je neumljivo. Da bi vsaj povedal, ali bi bil za tak svobodnošolski zakon, ki bi tudi katoličanom dovolil, da bi smeli osnovati lastno konfesionalno šolo; toda o tem previdno molči. Nič ne izpremeni njegovega stališča v šolskem vprašanju mnogokrat ponavljana trditev, da je socialni demokraciji razredni boj prvi, a klerikalizem »le majhni, četudi ne neznatni del njegov«, dejstvo je, da o tem boju, posebno na šolskem polju, izrečno poudarja, da je v kulturnem in socialnem interesu socialne demokracije! (Bourgeoisie und Klerikalismus, 388.)

O »Svobodni šoli« sami smo v tej razpravi in v razpravi v 3. številki te revije dovolj razglabljali. Tudi Mann je načeloma zanj,¹ kako slabotno pa je njegovo utemeljevanje, smo pravkar pokazali. Vsa socialnodemokratska versko-šolska debata jasno dokazuje, da socialna demokracija še vedno plava v tistem protiklerikalnem toku, ki nič drugega ne pomenja kakor nasprotstvo proti krščanstvu, kakor je bilo po Bogu-človeku razodeto in ga Cerkev oznanjuje. Nič ne kaže, da bi bila socialna demokracija to točko v svojem programu resno revidirala. Kadar jo bo, bodo katoličani gotovo prvi, ki bodo to pozdravili in priznali!

¹ Zelo zanimiva je razprava I. Strasserja »Was kann die „Freie Schule“ noch leisten?« v 11. št. »Kampfa«. 1908. Iz strankarsko-taktičkih ozirov spretno in temeljito pobija »Svobodno šolo«, oziroma sodelovanje sodrugov z njo. Tudi se večkrat tako izraža, kakor da bi protiklerikalizma bogve kaj ne odobral; žal, da se ogiba v tem oziru jasnosti in zato njegovih izvajanj ne moremo uporabiti.

Organizacija slovenskega izseljeništv.

Spisal J. Adlešič (Dunaj).

V sled lanske gospodarske krize v Ameriki se je vrnilo mnogo izseljencev v domovino. To se je dobro poznalo tudi na Slovenskem: kmetijski delavci so se lažje dobili in bili so tudi mnogo cenejši. Marsikatera družina je dobila očeta, brata, sina, ki niso mislili, da ga še kdaj vidijo. Toda že po nekaj tednih bivanja v domovini so spoznali ti »Amerikanarji«, da so se od-tujili domačemu kraju in domačemu življenju, in komaj so čakali, da pridejo volitve novega predsednika in da se s tem odloči, ali bo delo, ali ne. Seveda ni to toliko odvisno od volitve same, ali preprosti ljudje sodijo po zunanjih dogodkih. V kmetski gostilni si slišal govoriti naše ljudi o ameriških volitvah z večjim zanimanjem kakor o naših domačih.

Vsi so seveda upali, da se reši stvar ugodno zanje, saj vsak človek verjame bolj lepim nadam kakor realno možnemu. In pripravljali so sebe in svojce na to, da zopet zapuste domovino za daljši ali krajši čas, kakor pač določi ameriška sreča.

Poročila zadnjih listov o tem tudi jasno kažejo, da se je volitev v Ameriki izvršila ugodno za naše ljudi ali bolje rečeno, da se je tam začelo delo odpirati in se potrebuje mnogo pridnih in trdnih rok. Rubrika »Delavsko gibanje« prinaša vedno večja števila selečih se Slovencev in Hrvatov.

»Agramer Tagblatt« je poročal že 18. julija m. l., da so koncesionirane tri nove agenture za izseljence. Dostavlja, da se izseljeništv. baje zopet razvije z veliko močjo »angesichts des Arbeitsmangels in der Union«. Zato priporoča, naj bi se ustanovila v Zagrebu posebna informativna pisarna (biró) kot centrala in samostojni inštitut ali pa kot oddelek »kmetijske družbe«. Stroški, pravi, da ne bodo tako veliki.

Doslej so prepuščeni naši izseljenci skoraj popolnoma le agentom. Kako je to varno in zanesljivo, vedo poročati oni, ki so se z izseljenci več bavili. Agenti so moderni kupčevalci z ljudmi, seveda indirektno. Delavec bi rad šel v tuji kraj po zaslužku in ne pozna ne jezika, ne razmer, ne kraja. Agent mu.

naslika vse z najlepšimi barvami, da ga spravi na oni kraj, kjer bo imel največ zaslужka. Saj on ne gleda na potrebo ljudstva, nego le na svoj zaslужek in dobiček pri kupčiji, katere predmet so ubogi delavci. Znani so premnogi slučajji, ko sklenejo agenti z delodajalcem popolnoma drugačne delavske pogoje, kakor jih povedo delavcu; ko delavec pride na dotični kraj, se čuti popolnoma razočaranega, ali pomoči ni; v tujem kraju brez denarja in vsake pomoči mora zagrizniti jabolko, če je še tako kiselo, da se le preživi. Znani so tudi slučajji, da agenti niti ne povedo delavcem cilja, kam gredo, in da jih zapeljejo popolnoma na drug kraj.

Prof. Ehrenberg in sodni asesor Gehrke navajata v »Kontraktbruch der Landarbeiter als Massenerscheinung«, da delavci delavske pogodbe splošno prelamljajo, zapeljani po agentih. Kak podjetnik obljubi agentu lepo provizijo, če mu pripravi toliko in toliko delavcev. Agent začne med delavci v kakem podjetju agitirati, naj tu popuste to delo in gredo drugam, kjer bo boljši zaslужek. Ljudje verjamejo in se dajo preslepiti. Seveda si odtegne novi gospodar provizijo agenta od plače delavcev in slednji pridejo tako pod kap.

Mnogo je še kričečih krivic, ki jih delajo agenti nevednim delavcem v tujem kraju. In to ne samo zakotni, nego tudi koncesionirani agenti. Stojе sicer pod javnim in vladnim nadzorstvom, toda zviti agent se zna postavi izogniti. Če ga pa zaslede, dobi primeroma majhno kazen. Neizmerno škodo seveda trpe zapeljani izseljenci.

Navaden dobiček agenta je provizija. Ta znaša pri izseljencih v Ameriko 10, 20, 30, celo 40 K; navadno je že vračunana v vozni ceni, kajti agenti sami sklepajo vozne pogodbe s parobrodskim podjetjem, in katero podjetje daje večjo provizijo agentom, dobi več ljudi. Jasno je torej, da provizija določa dostikrat na eni strani cilj in pot naših izseljencev, na drugi strani pa navaja agente k veliki agitaciji za izseljevanje: saj zavisi od tega ves njihov zaslужek in dobiček in zanj se vsak rad potrudi, zlasti če je tako lahek kakor tukaj. »Naravna posledica agentur je umetno množenje in naraščanje izseljenstva,« piše Buzek v »Auswanderungsproblem«.

Znano je, da imajo parobrodne družbe največji interes na tem, da se ljudje enakomerno v celem letu izseljujejo; ljudstvo pa nasprotno najrajši potuje spomladi in deloma jeseni, ker so drugi časi za pomorsko potovanje zelo neprikladni in naravnost

nevarni. Tu stopijo zopet agenti v korist parobrodnega podjetnika in svojega žepa in skušajo ljudstvo pregovarjati na najneugodnejši čas. Tako se godi, da morajo dostikrat izseljenci čakati po več tednov v morskih pristaniščih na ugoden čas in zapravljati drago prisluženi ali izposojeni denar. To čakanje ima navadno tudi usodne posledice za Ameriko: kdor je imel že poprej delo preskrbljeno po svojih sorodnikih in znancih, ga sedaj izgubi in mora čakati na novo ugodno priliko.

Dobro popisuje Wagner v »Schutz den Ausgewanderten« agenta: »Er ist der durchtriebene, kaltrechnende Geschäftsmann, der aus dem Unglücke des Landes... einen möglichst hohen Profit für sich herauschinden will. Er bemächtigt sich der herrenlosen Menschenware und spekuliert und market, wohin er sie mit dem besten Nutzen losschlagen soll. Zahlt ihm Brasilien die höchsten Prämien, ist er Feuer und Flamme für St. Paolo; ... ist der brasilianische Senhor genügend mit dem weißen Sklavenmaterial versorgt worden, so arbeitet der Agent für die argentinischen Latifundienbesitzer... Ich begegnete zufällig in Süddeutschland einem solchen Macher, der, nachdem er mehrere Jahre lang in Genua den weißen Sklavenhandel nach Brasilien schwungvoll betrieben hat, sich mit einem Profit von weit über einer halben Million Mark ins Privatleben zurückgezogen hat... Mehrere galizische Herren Experten nannten mir einige der dortigen Privat-Auswanderungsagenten, denen das Geschäft jährlich rund 100.000 fl. und mehr einbringt.«

Vse evropske države so uvidele veliko nevarnost v agentih in so izdale posebna določila za strogo nadzorstvo agentur. Med njimi je posebno važno obvezno koncesioniranje agentov, pri čemer se mora urad ozirati posebno na potrebno število agentov in dotično osebo, ki se ji koncesija podeli. Toda skušnje so pokazale, da so ti predpisi težko izpeljivi in tudi brez uspeha. Zato je naredila laška država najodločnejši korak in s postavo 31. januarja 1901 agenture prepovedala. Njihove posle so prevzeli deloma izseljeniški posredniki (vettori d'emigranti), deloma posebni komiteji. Posredniki imajo uslužbence po vsej deleži in so odgovorni za njih početje in ravnanje. Sicer se zdi, da imajo ti pravtako interese kakor agenti, toda oni stoje pod dvojno kontrolo: države in tudi izseljeniških komitejev. Vrhu tega so trdno nastavljeni in gube vedno bolj pomen poleg krajevnih izseljeniških komitejev.

Naša država v tej stvari ni dosti storila. Baje se pripravljala nova postava, toda kdo ve, kako dolgo jo bo treba čakati.¹ Medtem pa se moramo sami pobrigati za svoje ljudi. Res je, da so bili nekateri že v Ameriki in ti potem vodijo svoje rojake; drugi imajo tam zopet svoje sorodnike in znance, ki jih v novem kraju prestrežejo in jim preskrbe delo. Toda to so dosti redki slučajji. In na te slučaje se ne smemo toliko ozirati, da ne bi poskrbeli za one, ki nimajo tako ugodnih razmer. In teh je ogromno število. Kdor je slišal pripovedovati Amerikanarja o tem, kako je prišel prvič v Ameriko in kako se mu je tam godilo, ne bo mogel pustiti svojih ljudi brez varstva in dobre oskrbe v daljni svet.

Rafaelova družba je sicer lepo poskrbela s svojim praktičnim »kažipotom«, ali ta nikakor ne zadostuje. Doma sem v kraju, kjer se narod silno izseljuje. Govoril sem s premnogimi, kako so potovali; ali nihče ni poznal tega »kažipota«, nihče ga ni na to opozoril. Tudi za dobro stvar je treba velike reklame in tudi ta »kažipot« bi bilo treba veliko bolj razširiti in porazdeliti v večjih množinah po deželi in po društvih. Saj tako delo ni izgubljeno.

Slovenske dežele so kmetske dežele. Naš človek je kmet in tudi najrajši ostane pri svojem kmetijstvu. Le sila in potreba ga prisili, da pusti plug in motiko ter stopi pred tovarniški stroj ali prime za težak kramp v temnih rudokopih. Ali to delo mu ne prija; smatra ga le kot pripomoček, kot sredstvo, da si zboljša svoj kmetijski stan.

Naš kmet gre v Ameriko, ne da bi postal delavec, nego da si kaj zasluži in da se kakor hitro mogoče vrne na svojo podezdovano grudo. Rodna gruda mu ostane v živem spominu med vsem ropotom velikanskih tovarnen in med monotonim klepanjem krampov v podzemeljskih rudokopih. Naj se našemu človeku še tako dobro godi v tuji deželi, vendar si želi povrniti se na domačo trato, pod domače solnce rojstnega kraja. Živih zgledov je toliko, kolikor imamo izseljencev!... Kdor pa nima svojega doma,

¹ L. 1905. je bila v parlamentu posebna enketa o avstrijskem izseljenstvu, kjer so se slikale slabe strani tega pojava in dajali primerni nasveti za izboljšanje. Iz poročila »Verhandlungsprotokolle« posnemam, da so vsa ta posvetovanja imela bolj patriotičen (recte avstrijski) značaj kakor pa pravo skrb za izseljence in korist prizadetih dežel. Vse se je sukalo okrog vprašanja narodne (recte avstrijske) parobrodne družbe. Na podlagi teh posvetovanj je izdelala vlada posebno predlogo. Kdaj postane postava?

si želi kupiti kak kotichek med svojimi ljudmi za svojo bodočo družino in star dan.

To je za našo deželo silno važno, to moramo tudi vpoštevati!

Danes hodijo — kakor smo rekli — naši ljudje večinoma v tovarne in rudokope severne Amerike. To pa največ radi tega, ker imajo nemške parobrodne družbe tukaj nastavljene svoje agente. Ti so skoraj edini svetovalci naših ljudi. Imamo tudi avstrijsko podjetje v Trstu za izvažanje naših izselnikov (Austro-Amerikana), toda zaradi prevelike konkurence nemških družb ne more izhajati.

Da delo v severni Ameriki našim ljudem ne prija, pripoznavajo sami očitno: »Ko bi bil imel denarja za povrnitev takrat, ko sem prvič videl amerikkansko delo, — bi bil vse pustil in se takoj vrnil domov.« — »Rajši bi jedel doma črn kruh, nego v Ameriki pečenko« itd. itd. Toda sila kola lomi, ne preostaja drugega kakor trdo delati ali pa poginiti. Zato se vsak trdno poprime dela in se ga sčasoma nekoliko privadi, saj se tudi berač navadi beraške palice, ki je dosti grenka.

Dobro popisuje tamošnje razmere Wagner v svoji brošuri: »Schutz den Ausgewanderten«. Na str. 15. piše: »Man muß sich stets gegenwärtig halten, daß die V. S. noch lange kein Kulturstaat im europäischen Sinne sind. Die Sicherheit der Person und des Eigentums müssen nur zu oft mit dem Schießeisen in der Faust verteidigt werden. Hunderte frisch eingewanderter Fremden verschwinden in den Großstädten oder im fernen Westen spurlos, ohne daß irgend jemand es der Mühe wert hielte, Nachforschungen anzustellen.

Das weitaus größte Kontingent unseres Bevölkerungs-Überschusses, das nach den V. S. auswandert, wird von den Jankees als das freiwillige Opfer des alten Kontinentes auf dem Altar des Molloch Dollar in Empfang genommen und als Kulturdünger verbraucht. Was macht's, wenn bei der rücksichtslosen Ausbeutung ein Viertel oder ein Drittel dieses Menschenmaterials zugrunde geht oder zu Krüppeln wird — das nächste Jahr bringt ja bestimmt die gleiche oder eine weit größere Zahl von Opfern wieder, die die Export- und Konkurrenzfähigkeit der großen Republik auf dem Weltmarkte mit dem Einsatz ihres Lebens bezahlen müssen . . .

Wo man nur in der ganzen Union mit offenem Auge hinblickt, überall findet man eine wahnwitzige Vergeudung des wert-

vollsten Kapitals eines jeden Kulturstaates: des Menschen. In der gesamten kulturellen Entwicklung des Menschengeschlechtes wird man vergebens nach einer auch nur annähernden Parallele suchen. In welchem milden Lichte müssen uns die schweren Fronarbeiten zur Zeit der alten Pharaonen oder die erstaunlichen Kulturwerke der Assyrier und Babylonier, ja, die gesamte bewaffnete Kulturpionierarbeit des römischen Reiches oder gar die anderthalb Jahrtausende währende Hörigkeitsperiode in Europa erscheinen. Kaum ist jemals der Platz an der Sonne für ein verhältnismäßig spärliches Häuflein von Auserwählten mit so wahnwitzigem Einsatz menschlichen Elends erkaufte worden.«

Naslednja tabela nam podaja sliko avstrijskih izseljencev v letu 1899/1900, razdeljeno po narodnosti, starosti, spolu in izobrazbi.¹ Razvidno je, da so Slovenci in Hrvati v najslabših razmerah med vsemi ostalimi narodi.

Leto 1899/1900	Število iz- seljencev	Spol		Starost			Izobrazba iz- seljencev, nad 15 let starih		So že bili v Zedinjenih državah
		moški	ženski	do 15 let	15 do 40 let	40 let in več	ne zna pisati	ne zna ni brati, ni pisati	
Čehi in Mo- ravani . .	3.060	1.562	1.498	593	2.228	239	—	75	166
Poljaki . .	46.938	32.152	14.786	4.597	41.136	1.205	388	13.010	2.305
Rusini . . .	2.832	1.942	890	216	2.540	76	12	1.270	241
Judje . . .	60.764	36.330	24.434	13.092	44.239	3.433	291	10.607	3.633
Nemci . . .	29.682	17.284	12.398	5.638	21.868	2.176	50	1.348	3.633
Sev. Italijani.	17.316	13.540	3.776	1.574	14.822	920	59	1.804	2.834
Slovaki . .	29.243	21.235	8.008	2.159	26.243	841	88	7.475	4.685
Slovenci in Hrvatje . .	17.184	14.984	2.250	667	15.819	698	25	6.149	1.698
Madjari . .	13.777	10.207	3.570	1.018	12.167	592	24	2.124	1.675

Slovenci se torej najbolj izseljujejo v dobi od 15. do 40. leta, dejanske razmere po deželi pa kažejo, da večinoma okrog 20. leta. In navedeni avtor piše sam: »Dagegen bezweckt . . . polnische, ruthenische und insbesondere auch die slovenische Einwanderung wie die aus Ungarn vorwiegend vorübergehenden Aufenthalt zum Zwecke des Erwerbes« (str. 467). Po nekaterih krajih (Belokrajina) je najnavadnejša prikazen ta: oče oženi sina, ki mu misli prepustiti posestvo; fant živi z ženo nekaj tednov ali mesecev in

¹ Povzeto iz Buzek: Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich. Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1901, str. 468, 470.

potem gre v Ameriko, da splača dolgove ali si pridobi gotovine za bodoče gospodarstvo. Če se mu tam dobro godi, doma je pa veliko dolga, pokliče za sabo ženo, posestvo pa prepusti upnikom. Zato tudi precejšnje število žensk v Ameriki. Če so si starši pri oddaji posestva zapisali dosmrtni užitek, morajo upniki čakati z razprodajo zemljišča ali ga prodajo z užitek. Mnogokrat si pa starši ne izgovore ničesar, ker se zanesejo na sina; zato morajo pri prodaji posestva in doma na — občino. Takih slučajev se je zgodilo v eni sami fari v zadnjih petih letih pet!

Če je pa sin skrben, se vrne po nekaj letih domov, toda tu več ne najde pravega zadovoljstva in pričakovane sreče: odtujil se je domu in dom njemu in vrne se v ameriško tovarno. Tako se ponavlja ta proces dvakrat, trikrat, dokler ima človek v sebi še nado in pogum, to je od 15. do 40. leta.

Največ analfabetov - izseljencev imajo Rusini in — Slovenci in Hrvatje (38 0/0). O tem piše isti avtor (str. 469): »Es ist natürlich, daß die slavische Einwanderung die unterste Kategorie unter den Einwanderern einnimmt, von den Einwanderungsinteressen am meisten ausgebeutet wird; daß sie das größte Risiko zu tragen, die geringsten Erfolge aufzuweisen hat. Dazu kommt die mangelhafte technische Vorbildung der slavischen Einwanderer; die meisten sind Landleute, die über dem Meere in industriellen Arbeiten einen lohnenden Erwerb finden wollen. Natürlich müssen sie mit den schlechtest entlohten Arbeiten niedrigster Art vorlieb nehmen.«

Leto 1899/1900	Četi in Moravani	Poljaki	Rusini	Judje	Nemci	S. Italijani	Slovaki	Slovenci in Hrvatje	Madjari
Liberalni poklici	16	29	2	253	196	97	6	5	16
Učeni	540	1.865	33	21.047	4.660	3.359	987	993	690
Različni	907	28.568	1.750	9.484	10.149	10.161	19.655	13.615	9.166
Brez poklica (všt. ženske in otroci)	1.597	16.476	1.047	29.980	14.677	3.699	8.595	2.571	3.905

K različnim poklicom so bili šteti:

Posestniki . .	99	151	14	109	357	10	79	272	61
Poljski delavci .	233	4.074	160	553	2.277	2.210	2.703	2.125	1.655
Delavci . . .	309	22.939	1.497	5.185	5.521	6.957	15.965	10.678	7.135
Commis . . .	11	55	3	1.917	455	132	14	34	24
Posli	241	1.304	75	1.134	1.277	732	861	440	278

In pomislimo, da potuje tja naš kmet, ki sploh mesta ni vaju, niti mesta v kranjskem zmislu besede. Koliko zahaja tja mladine, posebno tudi žensk! — Tja potujejo ljudje, ki ne znajo drugega, kakor prodajati svoje najboljše moči za ameriški dolar. Angleži, Nemci in Lahi ne zahajajo več tja; to je pretežek zaslužek za njih delavce. Zato pa Američani tem rajši sprejemajo slovanske izseljence; ti se dajo še najlažje izrabiti; to velja posebno o Jugoslovanih (menda najbolj o Slovencih), ki so tam znani kot »pobožno in ponižno ljudstvo«.

Angleška, nemška in laška publicistika je že davno storila svojo dolžnost in pokazala ljudem v domovini, kakim nevarnostim so izpostavljeni v Ameriki. Zato se je tam izseljeništvu tudi silno omejilo. Kajti priznati moramo, da ni vedno skrajnja gospodarska sila in beda, ki žene ljudi v Ameriko; so to tudi drugi, premnogokrat psihični in socialni nagibi — toda o tem na drugem mestu. — Naš človek pa o vseh teh nevarnostih ne izve, dokler je doma. Njemu se slika Amerika le v lepi luči, dostikrat naravnost omamljivi, bodisi od prijateljev, ki so že tam, ali od dobičkaželjnih agentov. Zato se pa zaganjajo naravnost brezmiselno v tuji svet in nauk pride vedno prepozno, ko ni več vrnitve.

Vse te okolnosti nas silijo, da začnemo naše izseljeništvu organizirati. Ta organizacija mora iti iz človekoljubnih in narodnih interesov, mora biti komunalna. Kakor hitro je v rokah posameznikov, prevladuje osebno - gospodarski namen (privatwirtschaftliches Interesse) in ta žene vedno k izžemanju in ne gleda na dobro izseljencev in blagor naroda.

Ta organizacija bi ne imela samo namena, izseljence varovati pred nevarnostmi na potu in deloma v tuji deželi, morala bi jim tudi dajati direktivo, kam naj gredo in kje bodo kaj zaslužili brez tako velikih žrtev, kakor so jih doslej dajali ameriškim denarnim mogotcem. Treba je izseljeništvu organizirati tako, da bi ne samo izseljencem samim, nego i celi deželi prinašalo velik dobiček. Rana, ki danes skeli na našem gospodarskem organizmu, se ne da ozdraviti s prostim omejevanjem izseljeniške svobode, dala bi se pa ozdraviti z dobro organizacijo izseljeništvu samega.

Naši izseljenci so večinoma, če ne izključno, kmetskega stanu. Ali nima velika Amerika kakega kotička za naše kmetske sinove? Da, to je Argentiniya. Te dežele niso v Avstriji poznali do zadnjega časa ter so izseljence od nje odvrčali. Dali

so se zapeljati angleškimi poročili, ki so jo slikali v zelo slabi luči, samo da bi odvrnili tujo konkurenco ter sami vse ugodnosti izkoristili. V zadnjem času so se začeli tudi Italijani večjidel tja izseljevati in dobe prav lepe zasluzke. Samo ob času žetve si zasluži delavec po 1200 K v par mesecih. Plača na dan v istem času je po 10 K, k temu še hrana in stanovanje!

Podnebje je tam dokaj ugodno, približno tako, kakor v severni Italiji; naši ljudje bi se ga takoj privadili, saj so že doma navajeni žgočih solnčnih žarkov. Ustava je taka, kot v severni Ameriki. Kdor bi želel tam ostati, dobi posestva po jako ugodnih razmerah: mal vložni kapital in lahka odplačila. En hektar zemlje stane 7 K. Doslej je le 10⁰/₀ zemlje izrabljene. Pravijo, da je tako rodovitna, da se ne da skoraj z nobeno drugo deželo primerjati.

Glavni dobiček pa, ki bi ga imeli naši izseljenci od Argentine, bi bil, da bi se naučili modernega gospodarstva. To je sicer tam še v povojih, ker je razmeroma še malo zemlje obdelane, ali tudi ta začetek je napreden. Naš človek bi tudi z vse drugačnim zanimanjem opravljal delo, če bi ostal pri svojem poljedelstvu. Ostal bi zdrav in trden in bi se ne vračal v domovino pohabljen ali celo jetičen. Danes pa je malokdo zdrav, ki je bil dalje časa v Ameriki: ali zgubi sluh, vid, dobi pokvarjen želodec, revmatizem, prav mnogo pa je jetičnih. Vse to odpade, če začno naši ljudje zahajati v Argentinijo. Ne samo, da ostanejo zdravi, tam bo tudi zanje šola novega boljšega gospodarstva, kakor pa so ga bili vajeni doma. Lažje in več bodo prihranili, ker dobivajo s plačo navadno tudi hrano. Tam bo tudi manj prilike, da bi denar zapravljali po »salonih«, kakor je to doslej v navadi po velikih mestih severne Amerike. Ko se pa vrnejo domov, bodo prinesli s seboj razen gmotnega kapitala še mnogo duševnega: uporabljali bodo gospodarski nauk na domačem polju.

Tako bi neslo izseljeništvu naši domovini materialni in kulturni dobiček, dočim prinaša danes samo materialno in prav mnogokrat tudi kulturno in duševno zlo.

Ali bo mogoče vse to uresničiti?

Predvsem je dolžnost naše žurnalistike in publicistike, da zastavi pero proti izseljevanju v rudokope in tovarne severne Amerike in svari pred velikimi nevarnostmi, ki so jim izpostavljeni naši ljudje v tujih velemestih. Težko je sicer trditi, da bo to koga naravnost odvrnilo od

izseljenja, ali razpršilo bo marsikomu one lepe sanje in zlate gradove, ki jih je sanjal o Ameriki; začel bo marsikdo treznejše presojati svoj korak in le velika potreba in skrajna sila ga bo pognala v tujino. Prepričan sem, da se bo potem jako omejilo število izseljencev, deloma poznam to iz skušnje v občevanju z našimi ljudmi.

Danes se naše časopisje omejuje na suha poročila iz Amerike, n. pr.: ta je umrl, oni se je ponesrečil, x si je nogo zlomil, y je ponaredil denar. Ali: »danes se je odpeljalo x Slovencev in y Hrvatov z južnega kolodvora v Ameriko« itd. Taka poročila pa nikakor ne zadostujejo, če smatramo naše izseljenišvo za resno in važno stvar. Treba se je o naših izseljencih mnogo natančneje poučiti.

S tem pridem na vprašanje, kdo naj prevzame ves ta posel, ki se tika naših izseljencev.

Zgoraj sem že omenil, da ne privatne osebe, ki jih vodi osebno - gospodarski namen, saj take ljudi imamo že danes, ki seveda za — sebe prav dobro izvršujejo svoj posel; to so agenti. Ali za uresničenje navedene ideje se mora oprijeti tega posla komunalna družba, ki ji bo prvi namen: blagor naroda in blagostanje dežele.

Skoraj v vseh državah, ki res skrbijo za svoje izseljence, so posebni državni uradi ali komisariati ali pa privatne družbe, ki vodijo vse zadeve svojih izseljencev: dajejo vse informacije, nadzorujejo parobrodne družbe in skrbijo za svoje ljudi celo v tujini.

Najbolj uspešno deluje izseljeniški komisariat v Švici; prideljen je departementu za zunanje stvari. Zastopa vse interese švicarskih izseljencev, daje jim navodila, informacije, svete in priporočila. Poročila zveznega sveta (Bundesrat) hvalijo ta komisariat kot »gemeinnützige Einrichtung«, ki je vedno bolj popularna (»von Tag zu Tag volkstümlicher«) in deluje »ohne Anwendung geräuschvoller Reklame, sondern einfach vermittelt diskreter Bekanntmachungen, welche in keiner Weise zur Auswanderung ermuntern können«.¹

Ta komisariat uživa veliko zaupanje pri vseh slojih prebivalstva. Pri svojem delovanju se obrača na občinske urade in duhovništvo in privatne zaupnike, ki posredujejo med izseljenci in centralno organizacijo.

¹ Buzek, l. c., str. 556.

Na Angleškem opravljajo isti posel privatna društva, ker mase gledajo baje oficijelne svete in organizacije nekako nezaupno. Po vsej deželi so raztresena izseljeniška društva, ki stoje v zvezi z delavskimi organizacijami in pomagajo izseljencem s svetom in delom. Ali dober poznavavec izseljeniških razmer, Arnold Withe, se izreka odločno proti privatnim informacijam, ker so »večinoma neodgovorne, fantastične in zastarele«. Tudi nimajo sredstev, preskrbeti si točne in zanesljive informacije iz oddaljenih dežel. To je mogoče edino državi.

V Nemčiji daje informacije vnanji urad (»das auswärtige Amt«), toda nanj se obračajo le inteligentnejši izseljenci (trgovci, obrtniki), delavci in kmetje mnogo manj. Zato je sklenila vlada leta 1901. organizirati informacijske pisarne po zgledu švicarskih s pomočjo posebnih zaupnikov, kar se je tudi dobro obneslo. Informacije dajejo zastonj, ustno ali pismeno, posredno po zaupnikih ali neposredno.

Nemci in Angleži zasledujejo pri tem organiziranju nacionalni in trgovsko-politični interes: »das Deutschtum unter den Auswanderern zu erhalten und für **die Interessen des Mutterlandes nutzbar zu machen**«, in sicer »**durch Ablenkung von Nord- und Hinlenkung nach Südamerika**«. ¹ Ta namen dosejajo s tem, da nakupujejo nacionalne kolonizacijske družbe v pripravnih deželah zemljo in naseljujejo tam domače nemške izseljence na lastno odgovornost.

Tudi Italija ima dobro organizacijo. — Po postavi od 31. januarja 1901 so organizirani po vseh krajih, kjer se ljudje izseljujejo v večjem številu, krajevni ali komunalni izseljeniški komiteji. Tak komite tvorijo župan, župnik, zdravnik, zastopnik kmetov in zastopnik delavcev. Tako so v komiteju zastopani vsi sloji, napredni in konservativni, ki stoje pod javno kontrolo; zato imajo tudi zaupanje pri vseh interesiranih krogih prebivalstva in nikakor ne pospešujejo izseljenišva.

V Avstriji, žalibog, do danes nimamo podobne organizacije, dasi daje ravno naša država največji kontingent evropskega izseljenišva. V vsej državi pa se najbolj širi izseljenišvo na jugu, pri Jugoslovanih. Kajti tukaj je narastlo v zadnjih letih število izseljencev približno za **92** 0/0!

¹ Buzek, l. c., str. 559.

In to predvsem v nižjih slojih:

	1903	1904	1905
višja izobrazba	35	20	31
rokodelci	1.680	1.519	1.752
delavci in posli	28.869	17.105	30.205

Poznejših poročil nimam pri roki.

Razvidno je, da je več nego dve tretjini vseh izseljencev neomikanih in neukih, ki silno potrebujejo navodila in sveta. Ta pojav je opazati edino pri Slovanih in Madjarih, povsod drugod je razmeroma mnogo večji inteligentni del izseljencev, a vendar je povsod bolje preskrbljeno za izseljence kakor pri nas.

Zato je nujno, da se sami lotimo dela. Na čelo samopomoči obveljaj tudi tukaj. Takih uspehov sicer ne moremo doseči kakor s centralno državno organizacijo, ali tudi naša lokalna organizacija gotovo ne bo ostala brez lepih sadov in uspehov. Na vsak način pa bo mogoče izsiliti vsaj državno podporo v ta namen. Organizacije najbrž ne bo mogoče prvotno raztegniti na ves slovanski jug enotno, ali sčasoma pojde tudi to. Za prvi začetek bo morda zadostovalo, če se poprimemo dela po slovenskih deželah. To delo bo toliko olajšano, ker so povsod razprežena naša kmetska in delavska društva.

Predvsem se naj osnuje v Ljubljani osrednji odbor (komite), najbolje v področju deželnega odbora, ker tako bo dano najbolje zagotovilo za uspešno javno delo. Ta odbor naj raztegne svoj delokrog posebno na one kraje, ki jih izseljenštvo najbolj opustoša; v takih krajih se naj osnujejo krajevni odbori in pododbori za lokalne potrebe.

Mogoče bi šla tudi organizacija iz srede naših društev, vsaj za prvi začetek. V vsakem društvu naj bi se osnovali izseljeniški odseki, ki bi bili v zvezi z osrednjim odborom. Ti odseki naj bi poizvedeli vsak v svojem kraju za vse, ki se mislijo v doglednem času izseliti, in naj bi jim dali vse potrebne informacije in nasvete. Vsakdo bi se gotovo rad obrnil v onem trenutku, ko zapušča dom, na vsakega, ki bi mu vedel kaj nasvetovati. Saj je znano, kako rad se vsak potnik oprijemlje dobrega sveta, naj pride odkodersibodi. Tembolj seveda naš kmet in delavec, ker mu je vse neznano, kamor stopi. Kolikor poznam naše izseljence, sem prepričan, da bi imeli taki odseki ali pododbori prav mnogo in hvaležnega dela.

Na čelu vseh krajevnih odsekov in pododborov bi stal osrednji odbor v Ljubljani. Dajal bi jim navodila in prejemal poročila o njih delovanju. Moral pa bi neobhodno tudi stopiti v zvezo z društvi v Ameriki. Važno nalogo bi imel predvsem, da bi proučil razmere v Argentini; tja potovati bi bilo seveda težko, toda treba bi bilo stopiti v zvezo s tamošnjimi Avstrijci, predvsem s tamošnjim konzulom (nastavljen je v Buenos-Aires). Tem potom bi se dobile natančne informacije, ki bi se tukaj proučile in, če bi bile ugodne, razdelile med posamezne pododbore po deželi. Našincem bi se po konzulatu in tamošnjih Avstrijcih preskrbelo že naprej delo, primerno za naše ljudi. Sklepale bi se tudi mogoče pogodbe s parobrodskim društvom; tako bi lahko pripadla precejšnja provizija organizaciji in obenem odpade nevarno posredovanje po agentih. Poleg tega bi dobila organizacija gotovo podporo od države, tako da bi bila tudi gmotno omogočena.

Lepa je navada našega ljudstva, da gre vedno, preden odide v Ameriko ali sploh v tujino, k spovedi. Opažal sem tudi one, ki so sicer jako redko pohajali k spovednici, da so takrat prišli; to je skoraj obligatorična navada. Ali ne govori to v naš prid? Župnik, ki ima tako največ zaupanja med ljudstvom, če je dober, bo tako poizvedel za vsakega ter ga obrnil na pomožno društvo.

Vse to bi bila preventivna skrb za naše izseljence: one, ki jih ne žene resnična in velika potreba v tujino, zadržati doma; kdor pa mora ali hoče na vsak način domači kraj zapustiti, njega bi na ta način izročili v varne roke, da ne bi zašel v razne nevarnosti, ki čakajo potnika na potovanju in v novem svetu. Ta preventivni način varstva za naše ljudstvo bi bil gotovo najizdatnejši in najuspešnejši; lažje se je boleznim obvarovati nego rano izlečiti.

Imamo sicer že danes lepo organizacijo, ki skrbi za naše izseljence, in sicer Rafaelovo družbo v Ljubljani kot podružnico splošne avstrijske Rafaelove družbe. Toda, žalibog, ve zanjo premalo ljudi. Treba bi bilo tudi njen delokrog nekoliko razširiti in poglobiti, morda ravno v zgoraj navedenem preventivnem zmislu, potem bi res postal pravi Rafael našega ljudstva. Predvsem bi bilo treba izseljeništvu omejiti, zagozditi, zajeziti, kajti največkrat ženejo le predsodki in velika agitacija agentov naše ljudstvo v tujino. Slednjim na prste stopiti in jih popolnoma izpodriniti, to bi bila lepa naloga take izseljeniške družbe. To bi bilo pa mnogo lažje, če ta ne bi bila privatna

družba nekoliko požrtvovalnih mož, nego, če bi to bila deželna organizacija. Ta edina ima za sabo celo javnost in veliko moč, ta edina bi mogla agente kontrolirati in izpodrivati.

Do zadnjega časa so bili naši izseljenci v tujini brez varstva. Kdor je imel v Ameriki kakega sorodnika ali prijatelja, se je zatekel k njemu, da mu preskrbi službo in ga vpelje v novo življenje; kdor ni imel take prilike, je taval okoli brez varstva in pomoči. Ta položaj je še tem hujši in opasnejši, ker človek ne pozna tujega jezika; je navezan na vse, kar se mu sploh nudi. Največja nevarnost pa je pri naših dekletih.

Zato so poskrbeli vsi narodi za varstvo svojih izseljencev na ameriških tleh in osnovali onstran morja organizacije, ki se zavzemajo za prišleca; dajejo mu potrebne informacije ter mu preskrbe službo.

Sedaj je poskrbljeno i za naše slovenske izseljence na ameriških tleh. Dne 1. grudna m. l. so osnovali slovenski rodoljubi v New-Yorku, ki delujejo že več let v raznih dobrodelnih društvih, ameriškega »Slovenskega Rafaela«. Ta ima namen, »vsestransko skrbeti za slovenske izseljence v Ameriki, jih varovati vsake verske in gmotne škode in sploh jim pomagati do verskega, moralnega in gmotnega blagostanja«. Družba hoče pomagati izseljencem takoj pri vstopu v tujo deželo, jim preskrbovati za časa njih bivanja v New-Yorku pošteno in ceno stanovanje, jim pomagati do dobrega dela in dobrih zaslužkov po posredovalnicah za delo in po svojih podružnicah in zaupnikih po raznih mestih; jih pošiljati le v one kraje, kjer bodo mogli skrbeti za svojo dušo in kjer se jim obeta vsaj primerno dobra prihodnost.

Važno je, da družba ne skrbi samo za dušni blagor naših izseljencev — četudi so voditelji skoraj sami duhovni —, nego i za njih gmotno blagostanje. Ona hoče tudi gojiti stike z domovino in skrbeti, da izseljenci ne pozabijo nanjo; tudi ta točka je silno važna, ker se danes izseljenci, posebno njih otroci stari domovini kaj radi odtujijo; ravno to točko goje najbolj tudi druge države (Nemčija). Družba hoče navajati izseljence tudi k varčevanju; to zna ceniti oni, ki ve, koliko denarja se zapravi po ameriških »salonih«. V ta namen hoče družba razširiti svoje podružnice po vseh krajih severne Amerike, koder prebivajo Slovenci; nastavljeni hoče tudi svoje privatne zaupnike; ti so zelo važni in mnoge organizacije polagajo nanje večjo vrednost in večji uspeh, ker delajo tiho, nevidno.

Vsestranski delokrog društva, njega dobro finančno stališče — zato skrbi avstrijski konzulat in interesantom se ne nalagajo veliki prispevki —, predvsem pa požrtvovalnost izkušenih mož nam daje upanje, da bo mlado društvo krepko uspevalo in lahko bomo z nekoliko lažjo skrbjo puščali svoj narod v tuji svet. Delajo se tudi priprave, da se za vse slovanske izseljence skupno ustanovi v New-Yorku ena mogočna organizacija, »Slovanska družba sv. Rafaela«.

Tako delajo naši rojaki v severni Ameriki za varstvo izseljencev. To nam nikakor ne sme zadostovati, češ, sedaj je v Zedinjenih državah severne Amerike za varstvo naših ljudi dobro poskrbljeno, sedaj lahko potujejo tja. Ta nova varstvena družba nikakor ne opravičuje novega toka izseljevanja — kakor se na vseh straneh obeta — ravno tja, kamor so hodili doslej. Trije navedeni cilji ostanejo še vedno za našo izseljeniško organizacijo v domovini, t. j.: svariti pred izseljevanjem z besedo in pismom, omejevati in izpodrivati delovanje agentov in obračati tok izseljeništvu iz tovarn in rudokopov severne Amerike na rodovitne poljane Argentinije.

Poudarjal sem že pred leti v »Zlati Dobi« v članku »Alkohol in izseljeništvu«, kako sta oba v ozki zvezi, v prav mnogih slučajih liki vzrok in posledica. Če plačamo za vse davke z vsemi dokladami vred samo 6 milijonov kron (na Kranjskem¹), za alkoholno pijačo pa čez 30 milijonov kron, potem je jasno, da ne ženejo visoki davki k zadolženosti in potem k izseljeništvu, nego — popivanje.

Pa kakor žene alkohol ljudstvo iz domovine v Ameriko, tako jih tudi tam rad zadržuje dalje kot je potrebno, vabi težko prisluženi denar iz žepa in zopet povzroča neuspeh težkega ameriškega dela. Značilno je, da zna vsak Amerikanec, ko se povrne v domovino, največ pripovedovati o ameriškem pivu in o salonih (po našem iztoči, pivo- in vinotoči). Najbolj ilustrira to »salonsko« življenje naših Amerikancev prijateljevo pismo; zato ga navajam dosledno:

«. . . Takih Slovencev, ki bi rajši danes kot jutri odjadrili proti domu, je približno tri četrtine. Dasiravno zaslužijo dobro in so zdravi, vendar imajo manj kot — nič. Prišli so v Ameriko. Godba, ples in zabava so bili prve dneve njihovega prihoda v Ameriko na dnevnem redu. Denarja je zmanjkalo. »Saloonkeeper« (gostilničar) je »loncman« in se ne marajo zameriti. Napravi si

¹ Glej »Sveta vojska«, str. 28.

dolg, preden začne delati. Prva plača gre gostilničarju za dolg. Obenem se pa že dela dolg za drugi teden in tako se ponavlja to, kot ona »storja o železnem možu«. Leta teko. »Saloonar« (gostilničar) si napravi krasno novo hišo, prikupi si drugo, tretjo in še četrto. Kmalu je gospodar soseske, oziroma slovenske naselbine, bankir, hotelir, brivec in pogrebnik. Seveda ima za vsak opravek posebnega moža (on sam je namreč ignorant, analfabet) — in denar raste — soseska se pa klanja in pleše po njegovih »vižah«, pleše preprosti delavec, pleše napol izobraženi komi, pleše še bolj izobraženi »šlibar« in pleše — gospod fajmošter. Ni je slovenske kolonije, kjer bi ne šlo vse tako po redu, kot sem ti opisal. Glavni narodnjak je bogataš, dokler ne začno govoriti njegovi otroci — samo angleško. Iz kranjskega kravjega pastirja se je evolviral ameriški gentleman. To je eden izmed stoterih. Devetindevetdeset jih pa pogine vsled bede in siromaštva. Slovenskih milijonarjev nam ne manjka — slovenskih beračev pa imamo v izobilju. Čisto po ameriškem principu . . .«

Tako očividec, ki je več let opazoval življenje naših rojakov v severni Ameriki. Da je popolnoma resnično in ne pretirano, potrjujejo mi i druge premnoge podobne pripovedi vrnivših se rojakov. Poznam v domačem kraju več slučajev, ko je gospodar šel v Ameriko, da poplača podedovane dolgove (ki pa niso bili tako veliki), tam se je pa vdal opisanemu življenju, napravil še večje dolgove ter v Ameriki prodal imetje in — svojce; prvo upniku, druge bedi . . .

In denar one peščice pridnih in varčnih, ki pošiljajo prihranek domov, nima pravega uspeha. Denar pošilja navadno svoji ženi. Ta je bila doslej vajena le gospodinjstva, sedaj pa pade na njeno ramo še celo gospodarstvo. K temu je žena navadno še mlada, neizkušena. Belokranjski pregovor pravi: »Žena gospódar, vuk méсар«; to se tukaj uresniči popolnoma. Ko zagleda žena svetle cekine, se oživijo njeni ženski čuti in vstajajo njene ženske potrebe, ki jih je prej morda mož krotil. Ženska gospodari s srcem in ne z umom; zato gre tudi denar to pot. Ne morem sicer očitati našim ženskam pijančevanja, toda čudno je, kako je videti po naših kmetijskih gostilnah več ženskih kakor moških. Kar je veljalo poprej za sramotno, velja zdaj za častno, tudi ženska se rada pobaha v gostilni. V tem jo potrdijo nekateri vrnivši se Američanarji, češ, saj tvoj mož v Ameriki tudi pije. Še bolj pa jo potrdi

v tem vrnivši se mož sam; hoče doma predvsem pokazati, da je bil po svetu ter se nekaj naučil, zato ne gre sam v gostilno, nego vzame sabo i svojo ženo. Mnogo pripovedujejo o nekem Amerikanarju, ki se je nad svojo ženo najbolj jezil, ker ni znala jesti s krožnika in trkati s kozarci . . .

Več je pa onih mož, ki resno delajo, varčujejo in pošiljajo domov; tudi njihove žene imajo najboljšo voljo do gospodarstva, toda jim le ne gre. Po nekaj letih se vrnejo možje domov, misleč, da so dolgovi že poplačani, pa najdejo vse v starem, sedaj še večjem neredu. To jih tako oznevolji in spravi v obup, da se vrnejo v Ameriko in vdajo — pijači. Čemu bi domov pošiljal, saj nikakor nič ne zaleže . . .

Tako vidimo i tukaj alkohol gospodariti. Liki rdeča nit spremlja vse naše izseljeniško gibanje: žene ljudstvo v tujino, jemlje jim v Ameriki zaslužek, doma pa povzroča neuspeh prihranjenega denarja. Ne kaže torej drugega, če hočemo uspešno delovati na tem polju, da posvetimo i alkoholu večjo pozornost. Oboje vprašanje je tesno združeno: če omejimo alkohol, zmanjšamo izseljenišтво; če hočemo uspešno organizirati izseljenišтво, se moramo bojevati v prvi vrsti proti alkoholu.

Veliko bo storjenega v tem oziru že s tem, če obrnemo tok izseljenišтва proti južni Ameriki. Povsod vidimo, da je po mestih veliko bolj razširjeno pijančevanje kakor na deželi. Deloma povzroča to okolnost, da je delavec v tovarni bolj utrujen od težkega dela in slabega zraka (posebno velja to o rudokopih) in prej išče okrepčila v gostilni; na deželi pri poljskem delu in svežem zraku se delavec tako ne utruji in ne čuti toliko potrebe po »krepčilni« pijači. Važen pa je tudi ves milieu mestnega življenja: skupno življenje sili človeka bolj v družčino, ta se zbira skoraj izključno v gostilni; v mestu se vrši več zabav, seveda v gostilni; slabe razmere na stanovanju silijo delavca v prostem času v gostilno. Zlasti zadnja točka je morda najbolj važna. Naši delavci stanujejo v tesnih sobah, ki so natlačene s posteljami in kovčki; drugega pohištva ne poznajo nobenega. In kaj naj delavec v prostem času počne v spalnici? Društva imajo bolj gospodarski-zavarovalni značaj in baje jih delavci v prostem času prav malo obiskujejo; preostaja torej le »salon«.

Življenje v vasi ne sili človeka toliko v gostilno; ker so hiše druga od druge bolj oddaljene, posveti se oče in tudi delavec ob večernem prostem času rajši družini nego prijateljem.

Delovati v navedenem zmislu — proti uživanju alkohola, bo zlasti naloga izseljeniške organizacije onstran morja. Doma imamo že lepo razvijajoča se abstinentna društva; ta morejo izseljeniško organizacijo le najuspešneje podpirati.

Preostaja še vprašanje, kako pomagati onim, ki marljivo delajo in pridno varčujejo, vendar nima njih poslani denar pravega uspeha, ker žena doma ne zna prav gospodariti. Nekateri mislijo, da to presega področje karitativnega delovanja, češ, da more to le svetovati, ne pa posegati v praktično gospodarjenje. Toda ločiti moramo samo pouk pri gospodarstvu in dejansko pomoč. Prvo more prevzeti namišljena organizacija, drugo naj prepusti zadružnim posojilnicam; kjer jih pa še ni, naj jih kmalu poskrbi.

Kar se tiče sveta, mislim predvsem na to, da družba opozori vsakega izseljenca-gospodarja, da si preskrbi doma za časa svoje odsotnosti pomožnega gospodarja svoji ženi; da potrebuje žena v premnogih prilikah trdne opore, kažejo premnoge izkušnje. Treba je to ali ono kupiti, prodati, plačati; pri tem lahko vsakdo prevara neizkušeno ženo. To velja v prvi vrsti pri izplačevanju dolgov.

Danes se navadno obračajo Amerikanarji na svoje žene v denarnih pošiljativah, da one plačajo dolgove. Ker so posojilnice po mnogih krajih premalo razširjene, se poslužujejo ljudje osebnega kredita; to velja zlasti za strošek v Ameriko, ker upa vsakdo, da ga kmalu povrne. V tem času pa živi žena v popolnem suženjstvu upnika. Videl sem večkrat, kako je taka žena plačevala dolgove: dajala je upniku celo vsoto z visokimi obrestmi vred (15⁰/₀), on pa ni hotel sprejeti, dokler mu ni žena kupila bogatega kosila in toliko pijače, kolikor je je mogel spiti, sama pa si je reva privoščila za kosilo samo kruha za 10 vinarjev! Suženjstvo velja tudi ves čas dolgovanja: treba je upniku vedno na delo, četudi stoji njena njiva cela v najlepši dobi; pri vsakem plačevanju obresti mu je treba prinesti kokoš in lepo potico itd. itd.; neredko se take reve same pritožujejo o novi tlaki, ki je hujša kot je bila stara. In če dolžnica upniku ne ustreže v vsem, potem jo zatoži in zarubi ali jo pa očrni pri njenem možu v Ameriki.

Tukaj je treba krepke opore; posojilnica sama ne zadostuje; ona je pač za prenos dolga, plačevanje obresti, nakup posestva itd., toda žena potrebuje mnogokrat sveta ali tolažbe, ki ji ga more dati le kak zaupnik. Tega ji poskrbeti, bi bila dolžnost zamišljene organizacije.

Poznam jako priljubljenega in dobrega župnika, ki se danes obračajo izseljenci nanj s svojimi pošiljatkami, in to ne samo iz njegove fare, nego tudi iz več fara daleč na okoli, celo iz sosednje Hrvaške. Če pa pošljejo denar ženi, določijo natanko, koliko sme pridržati, koliko mora izročiti župniku, ki potem denar vloži v hranilnico, sam pa hrani knjižico. Nekateri se tudi obračajo na kakega prijatelja in mu tudi izroče polnomočje, preden odidejo v Ameriko. Prosijo ga, naj svetuje in pomaga ženi pri gospodarstvu. Žalibog, da so to le preredki slučaji. Dostikrat pa je tudi to nemogoče, ker je sploh malo gospodarjev doma.

Iz navedenega izvajamo, da uvidevajo že danes naši izseljenci potrebo tuje pomoči, da kažejo že danes, da bi imeli zaupanje do take organizacije, da bi se obračali nanjo tudi v notranjih gospodarskih zadevah. Naravnost predpisovati komu, kam naj pošilja svoj prihranek, je nemogoče; to bi bilo prikrajšanje osebne svobode in tudi neizvedljivo. Izpeljati bi se pa dalo na dva načina: Prvič je treba še bolj kazati ljudem neuspehe dosežanih pošiljatev, vzroke teh neuspehov in pomočke za njih odstranitev; to bi bila nekaka vzgoja, neposredna od vplivnejših oseb in posredna po časopisju. Drugič z ustanovitvijo zgoraj popisane izseljeniške organizacije, ki bi prevzela k poslu informacij in varstva izseljencev še varstvo in pomoč doma ostalim ženam.

Posebno važno za uspeh organizacije je, da so v njej osebe, ki bi imeli izseljenci vanje polno zaupanje; predvsem torej župnik in župan, k temu še posebni zaupniki. Iz izvajanja tudi sledi, da mora biti taka organizacija razpredena po vseh vaseh, ker do nepoznanih ali oddaljenih ljudi izseljenci ne bi imeli zaupanja; tudi bi ne bili kos svoji nalogi. To dejstvo pa govori tudi proti temu, da bi mogle prevzeti upravo izseljeniškega denarja edino naše posojilnice.

Prvič posojilnice še niso razpredene po vseh vaseh, drugič so iste strankarsko barvane, in radi strankarske agitacije ne uživajo pri vseh polnega zaupanja. Po nekod bo to sicer mogoče, ali povsod ne, zato mora biti taka organizacija posebna, baš v zgoraj popisane namere.

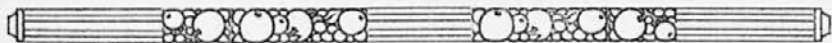

Posnamem: V spomladi se začne naše ljudstvo z novo vehemenco izseljevati v tuji svet. Naj časopisi, predvsem poljudni, slikajo težko ameriško delo, velike nevarnosti, ki so jim naši ljudje

tam izpostavljeni, neuspehe ameriških žuljev itd.; obenem naj ljudstvo pouče, da bi bila doma boljša Amerika, tudi brez tako velikih žuljev in nesreč, če ne delamo samo z rokami nego tudi z umom, kar je potrebno tudi v Ameriki. Sedaj se odpre tudi doma mnogo dela (belokranjska železnica), in oni, ki ne bodo mogli drugje uporabiti svojih delavnih sil, bodo imeli tukaj dober zaslužek.

Hkrati se lotimo tudi preventivnega sredstva: — osnujmo izseljeniško organizacijo. Ali razširimo in poglobimo našo že obstoječo vrlo Rafaelovo družbo, ali pa začnimo novo organizacijo iz srede naših društev. Ta se naj potem razvija v smeri k samostojni deželni organizaciji, ki pa sčasoma razširi svoj delokrog čez vse slovensko ozemlje, Hrvaško, Dalmacijo in Bosno. Pripadale bi ji sledeče agende:

1. širiti protiizseljeniško propadando po časopisju in po shodih;
 2. onim, ki so prisiljeni oditi v tujino, preskrbeti cen kredit s pomočjo posojilnic;
 3. dajati jim informacije za pot in tujino in tako izpodriniti nevarne in škodljive agente;
 4. skrbeti za dušno in telesno varstvo izseljencev na potu in v tujini;
 5. proučevati razmere v Argentini in v ugodnem slučaju tja obračati tok našega izseljenišтва;
 6. Nadzorovati gospodarstvo ženâ po posebnih zaupnikih.
- Sicer je bil moj namen le pokazati rano, celijo jo naj — z dravniki.

Sokrat in Aristofan.

Spisal Ivan Dolenc (Dunaj).

Vsi podatki iz življenja velikih mož, katerih vpliv se pozna močno še dandanes, nas zanimajo. Eno izmed najzanimivejših življenj pa je pač življenje Sokratovo, po mnenju mnogih največjega Grka, ki je postavil podlago vse filozofije; Sokrat nam je dal Platona in Aristotela, ta dva mejnika v zgodovini filozofije; iz površnega umevanja velikega mojstra so nastale filozofske šole

cinikov in stoikov, hedonikov in epikurejcev, eristikov in skeptikov, sploh vse filozofske šole, ki so obvladovale grško izobraženstvo po Sokratovi smrti in rimsko zlasti od prvega stoletja pred Kristusom naprej. Tudi sholastična filozofija gre deloma posredno — preko Aristotela — nazaj na Sokrata. Zato se za tega misleca ne zanima samo klasičen filolog ali pa raziskovavec zgodovine filozofije, ampak vsak izobraženec.

Tri vire imamo za življenje velezanimivega modrijana. Platon ga je razumel izmed vseh učencev najbolj in je skušal v svojih dialogih pokazati kar mogoče zgodovinsko natančno Sokratovo metodo, njegov nauk in tudi njegovo zunanjo individualnost. Ksenofont je ostal ob opazovanju Sokrata bolj pri zunanostih. Zapomnil si je rezultate Sokratovega raziskovanja in njih praktično vrednost. Zakaj Sokrat ni bil samo mojster v dialektičnem razpravljanju kakega strogo filozofičnega teoretičnega vprašanja, ampak k njemu si šel lahko tudi po pameten svet v kakoršnekoli slučaju vsakdanjega življenja. Za temelje Sokratovega nazarjanja se Ksenofont, mož praktičnega življenja, ni toliko zanimal. Oba ta dva Sokratova učenca sta pa — tega ne pozabiti! — pisala o svojem učitelju šele po njegovi smrti; mnogo izmed njunih spisov je sestavljenih naravnost z namenom, braniti Sokrata pred napadi njegovih tožnikov ter njih naslednikov v letih po Sokratovi smrti. Da namreč Sokratovi nasprotniki na Platonovo »Apologijo« in druge njegove ter Ksenofontove spise niso ostali vedno dolžni odgovora, je umevno samoobsebi in imamo za to tudi sporočila. Edino ohranjeno delo, ki se peča obširno z velikim filozofom in je spisano še za njegovega življenja, celo v dobi, ko je bil Sokrat v najboljših letih, so Aristofanovi »Oblaki«; to komedijo so gledali Atenci l. 423. pred Kristusom, torej 24 let pred nasilno smrtjo Sokratovo »pod roko pravice«. »Oblaki« so se ohranili vsled svoje vsebine do naših časov in so bili neštetokrat komentirani in kritizirani, dočim se je izgubilo tri četrtine komedij »razposajenega ljubljenca Gracij«, kakor je imenoval Aristofana Goethe. Modrijan pa, katerega srečamo v »Oblakih«, je nekaj, vsaj na videz, čisto drugega kakor Platonov ali pa Ksenofontov Sokrat. Oglejmo si vsebino Aristofanove komedije!

Dejanje se vrši ob času poleponeške vojske, ko so Špartanci udrl v Atiko in so se morali zapreti Atenci v svoje glavno mesto, torej je vzet tudi ves milieu drame iz razmer l. 423. pr. Kr., kar postavi igro še bolj na realna tla. — Noč je še. Kmet

Strepsiad, ki je tudi pribežal pred Špartanci v Atene in stanuje tukaj zraven Sokratove hiše, ne more spati. Zadolžil se je silno, ker je vzel za ženo zapravljivo meščanko iz plemenite rodbine; žena mu je obenem s sinom Fejdipidom zapravila skoro vse premoženje. Kako se otresti dolgov? Aha! najbolje bo, če gre v šolo k Sokratu, kjer se bo naučil *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιῆν*, krivični stvari pomagati do zmage, in dokaže potem pred sodnijo svojim upnikom, da jim ni ničesar dolžan. Sokrat in njegova banda ti dokažejo vse, kar hočeš, — kaj da bi ne naučil njega tudi tega dokaza! A Strepsiad sam je že prestar za šolo. Zbudi sina in ga prosi, naj gre v šolo k Sokratu. A lenoba odbije kratkoinmalo prošnjo, neče imeti nič opraviti z dolgočasnimi filozofi, obrne se na drugo stran in smrči dalje. Zato gre kmet sam k Sokratu. Pogumno potrka na vrata, za kar ga hudo ošteje Sokratov učenec v vlogi vratarja: Ravno se je rodila v njegovi glavi nova misel, pa ga zmoti kmet baš ob porodu ideje s svojim gorjanskim razbijanjem! (Sokrat je sam rekel, da on ne ve ničesar, pač pa se je naučil od svoje matere, ki je bila babica, umetnosti, pomagati mislim drugih ljudi na dan.) Učenec razlaga sedaj strmečemu kmetu, s čim vsem se Sokrat peča. Bolha je skočila iz velikanskih obrvi učenca Hajrefonta na Sokratovo plešo — in Sokrat je porabil ta slučaj, da je izmeril, kolikokrat bi se morala bolha prestopiti, da bi prehodila to pot. Kako? Vtaknil ji je nogo v gorak vosek; bolha je dobila tako »copate« in s temi je zmeril Sokrat razdaljo. (Matematika!) Sokrat je dognal, da brenclj ne brenči s svojim prednjim koncem, ampak z zadnjim. (Narovoslovje!) Ko je opazoval pot lune (astronomija!), se mu je zgodilo nekaj podobnega kakor staremu Tobiji.

Potrdilo teh informacij zagleda Strepsiad na dvorišču Sokratove hiše. Učenci »gruntajo« tukaj, kaj je nad zemljo in kaj je pod nami, razstavljeni so geometrični, geografični, astronomični in drugi aparati; kmet se vsemu tako čudi, da niti ne zapazi Sokrata, ki visi pod streho v košu in študira sonce. Zemlja privlačuje namreč mišljenje kakor nekatere rastline mokroto. V čistem zraku, ki je soroden duhu in princip vsega stvarstva, se misli vse lažje. (Podobne nazore je imel ob času Sokratovem Diogen iz Apolonije.) Sokrat pouči nato kmeta, da bogov, kakoršne si ljudstvo predstavlja, sploh ni. Bogovi so oblaki.¹ »Kdo pa potem

¹ Zakaj je naredil Aristofan oblake za bogove zofistov, o tem se učenjaki prepirajo. Sokrat si je ustvaril o božanstvu pojme, ki so se od

dežuje, grmi in bliska?« vpraša kmet, trdno prepričan, da dela vse to Zevs. Sokrat mu — večkrat na velesmešen način — dokaže, da vse to delajo oblaki. (Aristofan persiflira pri tem poskuse starih fizikov, razlagati si naravnim potem te prikazni.) Sokrat moli k oblakom, in ti nastopijo med gromom in bliskom — v obliki žensk, kot kor v komediji. Oblaki zavzamejo namreč lahko obliko kakoršno hočejo; včasih so kakor volkovi, včasih podobni jelenom, če namreč vidijo kakega defraudanta državne blagajne ali kakega strahopetca. (Aristofan postreže seveda s primeri izmed takratnih Atencev, ki so bili mogoče celo v gledišču pri predstavi.) Danes so pa videli oblaki mehkužneža Klejstena — in izpremenili so se v ženske. Oblaki obljubijo kmetu, da bo postal najslavnejši advokat atenski, ki bo dokazal vse brez izjeme, kar bo hotel. Preobrnil bo s pomočjo dialektike vse dosedanje moralne pojme. Umwertung aller Werte! Pravi zofist se mora nahajati »jenseits von Gut und Böse«. Sokrat začne sedaj poučevati kmeta v metriki, ritmiki in slovnični pravilnosti, češ, da so to elementarni nauki za govorništvo; kmet za vse to ne kaže posebnega zanimanja in umevanja, zato ga Sokrat spodi domov. Oblaki mu svetujejo, naj prisili sina, da pride v šolo. In sin se sedaj res da pogovoriti. Kakor sta se nekdanj — v Prodikovi paraboli — prepirali pred Herkulom Krepost in Naslada, tako tekmujeta sedaj pred Fejdipidom Pravica in Krivica, *Λόγος δίκαιος* in *Λόγος ἄδικος*. Obe sta seveda personifikaciji moralnih pojmov, kakor je Sokrat sploh rad posebljeval pojme. Zaeno predstavlja zastopnik pravice staro, strogo vzgojo, ki je rodila borivce pri

naziranj njegovih rojakov precej ločili. On je veroval samo na bogove, ki so odgovarjali njegovim pojmom o božanstvu. Vso drugo mitologijo je zavrgel, tako n. pr. Homerjeve in Hesiodove povesti o Zevsu, ki je pahnil očeta s prestola, uganjal zakonolomstva i. dr.; takih ne baš častnih in bodrečih povesti o bogovih mrgoli v grški mitologiji. Dasi Aristofan sam na te bogove brez dvoma ni veroval, so mu bili — mlademu pesniku, prijatelju Bakha in Venere — vendar veliko bolj simpatični kakor bogovi Sokrata in filozofov, ti otroci treznega in strogega razuma. Na eni strani konkretni dosedanji bogovi, na drugi strani meglena božanstva filozofov, ljudskemu razumu tuja, neumljiva. Zato je personificiral Aristofan Sokratova božanstva v oblakih, meglah (grški naslov *Νεφέλαι* znači oboje). V pošteb pridejo poleg tega tudi nauki filozofov pred Sokratom in za časa Sokrata, da je početek vsega stvarstva zrak, voda, ogenj ali zemlja; taka mnenja so se zdela Aristofanu in njegovemu lahkoživemu občinstvu brez dvoma zelo smešna. Primerjaj o stvari tudi Ivo Bruns, *Das literarische Porträt der Griechen*, Berlin 1896, str. 185.

Maratonu, zastopnik krivice pa moderno mehkužno vzgojo. Slednji dokaže: 1. da pravice sploh ni. Davno bi že bil Zevs v tartaru, če bi eksistirala kaka *Δίκη!* (Na bogove zastopnik krivice sploh ne veruje, pač pa se jih poslužuje vedno, kadar more s pomočjo mitologije pobijati npravna načela.) 2. Največja neumnost je živeti po načelih, ki jih je priporočala stara vzgoja! Življenje brez žensk, dečkov, igranja in vina sploh ni življenje! 3. Spolna vzdržnost je nemogoča. Saj ji niti Zevs ni kos! »In ti, smrtnik, bi mogel biti močnejši od Zevsa?!« (Vers 1082.) 4. Da si pa more človek vse privoščiti, je treba, da je nepremagljiv govornik, sicer mu zavije sodnija vrat. Edino človek, ki obvlada retoriko, more živeti življenje, ki je tega imena vredno.

Fejdipid gre po tem agonu seveda v šolo k Sokratu, kjer se bo naučil *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*. Starec pa vesel domov in prinese Sokratu kot honorar vrečo moke. Dva upnika prideta nadenj s terjatvijo, a oba odpodi s svojo novo učenostjo. Prvemu stavi nekaj vprašanj iz slovnice in ga nato odslovi, češ, da takemu ignorantu sploh ni treba denarja. Drugemu, ki pride po obresti, pa celo dokaže, da so obresti proti naravnim zakonom. Kakor morje ne narase vsled pritoka rek, tako tudi vsota denarja ne narase vsled pritoka obresti.

A kmetovega veselja je kmalu konec. Študiranemu sinu na čast priredi obed. Tu se oče in sin spreta zaradi tega, ker Fejdipid zaničuje stare pesnike — Simonida, pobožnega Ajshila — ter hoče zapeti nemoralno arijo iz Evripidovega »Ajola«, ki je obdelaval nenravnost med bratom in sestro. Prepis se konča s tem, da sin očeta nabije in mu dokaže, da ima pravico ga tepsti: Otroke tepo — stari ljudje postanejo otročji — ergo jih smemo tepsti.

To Strepziada nekoliko izpametuje. Pritoži se proti »Oblakom«, da so ga s svojim nasvetom spravili v nesrečo. A ti mu odgovore: »Sam si vsega kriv, ker si se lotil nepoštenih stvari.« Če bi šel sedaj Strepziad skesan domov, bi ne bil več — Strepziad. V svoji jezi, ker je bil tako prevaran, zažge Sokratov »*φροντιστήριον*«¹ ter preganja s svojimi hlapci bežečega Sokrata in njegove učence s palicami: »Le za njimi! Udri! Suni! Zaslužili so! Posebno, ker so zaničevali bogove!« S temi verzi konča komedija.

¹ »Denkerklaus«, »Denkwerkstatt«, »Grüblerheim«, »Grübelistikum« prevajajo to besedo Nemci, mi bi rekli morebiti »tuhtališče«.

»Oblaki« so na odru propadli. Dobili so le tretje odlikovanje. Drugo darilo je dobila Amejpsijeva komedija »Konnos«, ki je zanimiva raditega, ker je tudi predstavljala Sokrata, in sicer kako se uči godbe. Sploh so komiki radi smešili Sokrata na odru. Imamo ohranjene naslove še drugih komedij, v katerih se tudi zabava lahkomiselnost občinstva na račun velikega misleca. Zakaj so »Oblaki« propadli, zagotovo ne bomo vedeli nikdar, ker nimamo ohranjenega niti enega dela od Kratina in Amejpsije, ki sta dobila prvo in drugo darilo. Bržkone sta bili obe igri še bolj groteskno komični in lascivni. Da je to nekdanjim Atencem ugajalo, se ne bomo čudili, če pogledamo, kaj napolnjuje danes večino gledališč po velikih mestih; tudi veliki uspeh neumnosti à la »Vražja misel« v ljubljanskem gledališču nam to pojasnjuje, dasi glede umazanosti naše gledališče še precej »zaostaja« n. pr. za dunajskim. Tukaj se vpoštevajo še bolj »inštinkti šentpeterskega predmestja«.

A igra je, dasi je na odru propadla, zapustila vendar mnogo učinka, in to je dejstvo. Iz Platonove »Apologije« je znano, da je smatral Sokrat za one tožnike, ki so mu najnevarnejši in ki ga obrekujejo že leta in leta, baš komike; pri tem se sklicuje na »Oblake«. »Videli ste tam nekega Sokrata, ki hodi po zraku in kvasi razne druge neumnosti, o katerih jaz razumem malo več kot nič.« Nam sicer poznejša usoda »Oblakov« ni znana, a meni se zdi zelo verjetno, kar trdi Leeuwen v svoji izdaji (str. IX. do XXII.), da je Aristofan igro, ki je propadla, priobčil nato v obliki, kakoršno imamo dandanes in ki se loči od prvotnih »Oblakov« samo v parabazi (verz 518—562); tukaj se pritožuje pesnik nad krivico, ki se je zgodila njegovemu najboljšemu delu.¹ Delo se je razširilo potom knjigotrštva med ljudi in se je morebiti tudi ponavljalo po manjših gledališčih. Čisto umevno je, da so tako rasli v nerazsodni masi predsodki proti Sokratu. In baš raditega je vprašanje po razmerju med Sokratom in Aristofanom splošno zanimivo, ker nam pomaga razrešiti zagonetko, da so Atenci sodili svojega največjega someščana čisto napačno in ga končno spravili s sveta.

¹ Med filologi je še nerešen prepir, ali so »Oblaki«, kakoršne mi čitamo, skoro neizpremenjeno delo iz l. 423. pr. Kr., ali pa je to nekaj čisto novega in so se prvotni »Oblaki« izgubili. Z veliko bistroumnostjo so dokazovali Teuffel in drugi — jih je dolga vrsta —, da so sedanji »Oblaki« nedovršeno delo Aristofanovo, ki kaže še globoke sledove predelavanja. Sedaj prevladuje zopet gori navedeno mnenje Leeuwenovo. Sicer pa prepustimo prepir o tem strokovnjakom.

Ali je smrti Sokratove kriv tudi Aristofan? Ta genialni pesnik, ki ga smatrajo mnogi za prvega komika vseh časov?¹

Na to vprašanje je dandanes zelo težko odgovoriti. Brez vsega dvoma smatra Platon v »Apologiji« Aristofana za glavnega so-krivca katastrofe. On je v zvezi z drugimi komiki pripravljaj pot, da je izgubilo ljudstvo vsako spoštovanje do mislecev sploh in njegovi »Oblaki« so bili tako vplivni, da Platon drugih komikov-obrekovavcev niti ne navaja. Stari komentatorji in literarni zgodovinarji (n. pr. Ajlian, *Varia Historia* II 13) si »Oblakov« niso mogli drugače razlagati, kot da sta poznejša tožnika Sokratova, Anit in Melet, podkupila Aristofana, da jima je pripravljaj pot. To je že raditega izključeno, ker je bila sodnijska tožba proti Sokratu šele 24 let po uprizoritvi »Oblakov«.

Smešen vtis napravi, če se povzdiguje v nebo vse, kar je le v grščini ali latinščini spisanega. Razume se, da je bilo onim učenjakom, ki so tudi malo bolehal na tej bolezni, razmerje Aristofana do Sokrata skrajnje neprijetno. Ali je bil Aristofan tako neumen, da ni uvidel, da je z »Oblaki« storil Sokratu velikansko krivico? Ali je bil tako zloben, da mu niti poštenost in nesebično iskanje resnice ni bilo sveto? Kako so na taka vprašanja odgovarjali pred Lessingom, tega ne vem in se da dandanes že težko preiskovati. Prav zanimivo se je odrezal v tej kočljivi stvari Lessing v hamburški dramaturgiji l. 1767., tako da bi bili splošno lahko zadovoljni Aristofan, Sokrat in obeh prijatelji. Lessing pravi: »Unter dem Namen Sokrates wollte Aristophanes nicht den einzeln Sokrates, sondern alle Sophisten, die sich mit Erziehung junger Leute bemengten, lächerlich und verdächtig machen. Der gefährliche Sophist überhaupt war sein Gegenstand, und er nannte diesen nur Sokrates, weil Sokrates als ein solcher verschrien war. Daher eine Menge Züge, die auf den Sokrates gar nicht paßten, so daß Sokrates im Theater getrost aufstehen und sich der Vergleichung preisgeben konnte. Aber wie sehr verkennt man das Wesen der Komödie, wenn man diese nicht zutreffenden Züge für nichts als mutwillige Verleumdungen erklären und sie durchaus nicht für das ansehen will, was sie doch sind, für Erweiterungen des einzeln Charakters, für Erhebungen des Persönlichen zum Allgemeinen.«

¹ N. pr. Dr. F. Bettingen, »Wesen und Entwicklung des komischen Dramas«. Berlin, 1891.

Sokrat je torej samo tip zofista; kar se je zdelo Aristofanu na zofistih smešnega in državi ter verstvu in morali nevarnega, vse to je zvalil na Sokrata. Ali je pa Aristofan sam ločil Sokrata od zofistov — o tem Lessing molči. Ravno na tem je pa velikansko ležeče!

Sicer v bistvu Lessingova »rešitev« eventualne krivde Aristofanove nič ne zmanjša. Pesnik ima pravico ustvarjati tipe; v umetnosti moramo računati s tipi. Ali je pa pesnik upravičen gotove spoštno znane osebe narediti za tipe raznih bodisi smešnih, bodisi zlobnih, državi in družbi sploh nevarnih stremljenj?! Ali je komiku že vse dovoljeno?

Ti pomisleki se nam vrivajo pri Lessingovi razlagi. A ona ima nekaj zase: vse se kaže na videz v milejši obliki. »Saj Aristofan ni hotel smešiti in obrekovati našega Sokrata. On zasmejuje le zofiste! Atiška komedija je imela le tri ali štiri igravce. Zato Aristofan ni mogel spraviti vseh zofistov na oder. Tudi so bili drugi zofisti (Protagora, Gorgija in drugi) sami tujci in manj poznani kakor Sokrat. Zato je bil Aristofan prisiljen ustvariti samo tip zofista in porabiti za to vlogo vsem znanega Sokrata.«

Tako in podobno razlagajo sedaj po zgledu Lessingovem »Oblake« vse meni znane izdaje »Oblakov«¹, vse večje literarne zgodovine (Baumgartner S. J., Bergk, Christ, C. O. Müller) in vrhutega še lepo število specialnih razprav in disertacij. Kdor tega ne verjame, ta podtika Aristofanu površnost, »krati pravice komiku« ali pa »ne razume umetnosti«. S tem te lopi po glavi marsikak patentiran poznavatelj umetnosti. Potem pa zlezi pod klop in bodi tiho, če se govori o umetnosti.

Veliko Lessingovega naziranja pade, če se začne premlevati vprašanje: Ali je Aristofan poznal natančneje Sokrata? Navadno se sliši odgovor: Ne. Aristofanov Sokrat se tako močno loči od zgodovinskega, da se je naš filozof med predstavo »Oblakov« lako mirno dvignil s svojega sedeža ter tako pozval Atence, naj primerjajo oba Sokrata. Tako pripoveduje vsaj Ajlijan, pisatelj iz prve polovice III. stoletja po Kr., ki spada med najlahkovernejše in najnezanesljivejše pisatelje starega veka.

¹ Aristofan se prav lahko čita na podlagi tiskane preparacije manj znanih besed (Dr. med. Hirschberg, *Hilfswörterbuch zum Aristophanes*, Leipzig 1898, I. del, obsegajoč prvih pet komedij Aristofanovih) in zlasti še s komentirano izdajo; kot tako bi priporočil Kockovo in Teuffel-Kählerovo (v nemškem jeziku), zlasti pa Leeuwenovo (v latinščini).

Prvi, ki je, kolikor je meni znano, podrl staro bajko, da Aristofan Sokrata ni poznal, je A. Böhringer.¹ On ne gre še v detajle in ne primerja v posameznostih Aristofanovega Sokrata z zgodovinskim. Pač pa pokaže prav dobro, da je že samonasebi neverjetno, da bi Aristofan Sokrata ne bil poznal. Sokrat ni bil kak učenjak, ki se ne gane iz svoje knjižnice. Vedno je bil v javnosti; govoril je z vsakim, s komur je le mogel; še vsiljeval se je ljudem. Zato je tudi vsakdo lahko brez truda spoznal njegov nauk in videl, da zabavlja in udriha po zofistih. A vzemimo tudi, da Aristofan ni šel niti tako daleč in da je opazoval Sokrata kar mogoče površno. A že nazunaj, za še tako površnega opazovalca se je ločil Sokrat od zofistov. On ni sprejemal honorarja (kar Aristofan trdi). On se sploh ni obnašal kot kak učitelj; kakor so to delali zofisti, ker je rekel, da ničesar ne ve; zofist je pa trdil vedno, da ve vse in da se lahko ž njim debatira o vsaki poljubni stvari. Da Sokrat ni imel predavanj kakor zofisti, da se ni pečal z naravoslovjem, da se ni zapiral v svoje »tuhtališče«, to je moral vedeti tudi Aristofan. Zato Böhringer sklepa: Aristofan je vedoma slikal Sokrata drugačnega kot je bil. In zakaj? Naslikal ga je takšnega, kakoršnega so si predstavljali Atenci. Ker je pa poznal Sokrata, zato ni niti misliti, da bi se bil Aristofan hotel norčevati iz velikega filozofa; on se norčuje le iz Atencev, ki imajo o filozofih tako neumne pojme. Strepsiad, neumni kmet, ki se hoče otresti s pomočjo filozofije dolgov, je reprezentant teh Atencev; gledavci so se smejali na račun Strepsiadov, ne na Sokratov. Tako torej Böhringer.

Dva pisatelja imata zaslugo, da sta izvedla natančno primero med Aristofanovim Sokratom in zgodovinskim: Ivo Bruns v že citiranem delu »Das literarische Porträt der Griechen« in znani nemški katoliški pesnik in pisatelj Rihard Kralik, bivši vseučiliški profesor. Kralikova 596 strani obsegajoča knjiga ima naslov: »Sokrates. Nach den Überlieferungen seiner Schule dargestellt von R. Kralik. Wien 1899.« Za vsakega, ki se hoče pečati z našim vprašanjem, je to delo neobhodno potrebno. Na podlagi Platona, Ksenofonta in Aristofana si je skušal duhoviti pisatelj ustvariti natančno sliko vsega življenja Sokratovega. On obdelava njegovo mladost, učence, njegovo življenje kot državljana doma in v vojski, Ksantipo, njegovo smrt in nadaljevanje njegove šole. Moram reči,

¹ Über die Wolken des Aristophanes. Programm des großherzoglichen Lyzeums zu Karlsruhe 1863.

da mi je ta knjiga pomogla do umevanja Sokrata več kot vse razprave zgodovinarjev in filozofov.

Bruns pravi na str. 181.: »Es ist gar nicht zu leugnen: Mit dem Sokrates der Wolken ist in weit höherem Masse, als in allen anderen Komödien, eine wirklich leibhafte Persönlichkeit in den Mittelpunkt der Handlung gestellt worden. Mit heruntergelassenem Visier steht er inmitten einer theils poetisch typischen, theils phantastischen Umgebung. Von ihm gilt durchaus, was man sonst nur von Kleon sagen kann, dass man aus der Komödie ein Bild seiner Erscheinung, seines Auftretens zu gewinnen vermag.« Nato opisuje Sokrata, kakoršnega so videli Atenci v »Oblakih«. On je bled mož, ki hodi bos, se ne mazili, ne striže in ne koplje. Postopa po ulicah in fiksira ljudi. S komer le more, prične znanstven razgovor. Učence uči spoznavati samega sebe in jim dokazuje, da ničesar ne vedo. (Pristno sokratsko!) Seznanja jih z bistvom božanstva. Priporoča jim zdržnost od čutnih užitkov; pri Aristofanu, ki ljubi obscenitete, velja lahko za indirektno karakteristiko, da nikjer ne namigava na čutnost pri Sokratu.

Do tukaj odgovarja portret Sokratov originalu in ni niti preveč karikiran; za vse zgoraj navedeno najdemo dokaze pri Platonu in Ksenofontu.

So pa tudi stvari v »Oblakih«, pravi dalje Bruns, ki se z zgodovinskim Sokratom ne strinjajo. Kaj vse »tuhta« Sokrat v svoji hišici? On se peča 1. z naravoslovjem. Študira solnce in luno. V njegovem stanovanju so razstavljeni geometrični, geografični in astronomični aparati. Naravnim potem razlaga dež, grom in blisk. 2. Sokrat kritizira in popravlja nazore o božanstvu. Zevsa zavrže med staro šaro! Bogove si ustvari sam: oblake, eter, zrak, kaos. 3. On uči najmodernejšo retoriko: *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*. To so, kakor znano, res učili zofisti; Protagora je to retoriko sam označil kot predmet svojega pouka.

Kralikova zasluga pa je, da nam je pokazal, da je celo v marsikateri izmed teh treh točk, v katerih se po Brunsu loči Aristofanov Sokrat od zgodovinskega, podobnost med obema večja kot se navadno misli. Res je, da se Sokrat ni pečal kot strokovnjak z geometrijo, astronomijo, jezikoslovjem itd.; a pomniti moramo pri tem dvoje: 1. Sokrat priporoča pri Ksenofontu sam te znanosti, vkolikor so praktičnega pomena. 2. Sokrat je bil sam učenec takratnih filozofov in zofistov; bil je splošno izobražen človek in ni dvomiti, da se je zlasti v začetku svojega življenja

in delovanja kot filozof baval več s podobnimi vedami kakor prej in se bolj naslanjal na svoje predhodnike v izobrazbi.

Poleg navedenih dveh je navedel prav umestno nekaj paralel med obema Sokratoma še Ad. Römer.¹

Nasproti tem štirim avtorjem — več jih nisem našel — stoji na desetine razprav in disertacij, ki se rade izgubljajo v splošnih frazah o Aristofanu, ki Sokrata ni poznal, ki je tega metal z zofisti v en koš itd. Literatura o tem vprašanju je pri Nemcih tako obsežna, da človek pri študiranju razmerja komika do filozofa čisto lahko dobi v roke samo take vire, ki govore o zamenjavanju z zofisti in o nepoznanju Sokrata. Kot filologa me je zavedla naloga, da sem prebrskal kar mogoče natančno tozadevno nemško literaturo, kolikor je je dobiti na Dunaju. Za svojo osebo sem prišel do prepričanja, da je vsaka razlaga »Oblakov« napačna, ki ne vpoštevata dejstva, da je Aristofan dobro poznal Sokratovo šolo, da, še več: da je poznal precej natančno tudi takratne »naravne filozofe« (»Naturphilosophen«) in zofiste v Atenah.

Kaj je bil torej namen Aristofanov, da je zgrabil tako hudo plemenitega modrijana? Odgovori se cepijo. Pesniško nadahnjeni zagovarjajo Aristofana. Neki K. Lehrs pravi naravnost, da se je zgodilo Sokratu čisto prav, da so ga na odru smešili.² Filozofi pa udarijo po Aristofanu. Znani Teodor Gomperz³ imenuje »Oblake« »jenes giftige Pasquill«. Tudi Baumgartner pove v svoji zgodovini svetovne literature Aristofanu nekaj poštenih. »Nicht minder einseitig, voreingenommen und geradezu beschränkt zeigt sich das Urteil des Aristophanes in seiner ebenso maßlosen als grundlosen Befehdung des Sokrates. In seiner blinden Verehrung des Alten verkannte er vollkommen die Bedeutung der damals aufkeimenden Poesie, . . . warf den redlichen, edlen und tief religiösen Sokrates in einen Topf mit den ränkevollsten und lügenhaftesten Sophisten und bürdete ihm die ganze Verderbtheit der Jugend auf, welche aus ganz anderen Ursachen herstammte und zu welcher die attische Bühne mit ihrer Lästerversucht und Obscönität nicht zum wenigsten beitrug.«

¹ Zur Kritik und Exegese der Wolken des Aristophanes. Jahresberichte der k. bayrischen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, 1896.

² Zur Rechtfertigung des Aristophanes. Fleckeisens Jahrbücher für klassische Philologie, 1872, str. 185—188.

³ Griechische Denker, II. izdaja, 1903, str. 75.

Znani raziskovavec socialnih razmer pri starih narodih, dr. Robert Pöhlmann,¹ vidi v »Oblakih« pojav stalnega nasprotstva med izobražencem in maso. Komiki so poznali sovraštvo mase do vsakega, ki ne živi po njenem kopitu, in so zato smešili filozofe. Pöhlmann se čudi, da je bilo po uprizoritvi »Oblakov« Sokratu sploh še mogoče živeti četrt stoletja v Atenah.

Drugi stvari ne jemlje tako resno. Kralik vidi n. pr. v Aristofanu Sokratovega učenca, ki je mojstra razumel pravtako kot Platon, bolj kot Ksenofont. Videl pa je Aristofan, kako si ljudje predstavljajo napačno velikega filozofa. In »Oblaki« so persiflaža na take napačne pojme o Sokratu. Zato je glavna oseba v igri Strepsiad in ne Sokrat; ljudje se smejejo samo na račun neumnega kmeta, ki misli, da bo s pomočjo filozofije dokazal upnikom, da jim ničesar ne dolguje. Istega mnenja je J. Helder,² ki pride v svoji disertaciji do tega-le zaključka: Sokrat bi moral biti Aristofanu še hvaležen, ker je ta v »Oblakih« hotel popraviti napačne nazore Atencev o njem. (*»A Socrate poetae comico gratia est habenda, quod spectatores de ἥττονι illo λόγῳ docuit meliora.«*) Sedaj pa primerjaj s tem Pöhlmannu ali Baumgartnerja! Nasprotja, da bi človek ne verjel.

Neko čisto posebno mnenje o »Oblakih« je izrekel prevajavec Aristofana dr. J. Minckwitz.³ Njegovega mnenja nisem našel nikjer vpoštevane, pa tudi nikjer ovrženega. Zakaj, ne vem. Zdi se mi, da Minckwitz ob svojem času ni bil v posebnem prijateljstvu s takratnimi zastopniki filologije. Silno ostro in sarkastično polemizira s Teuffelom in G. Hermannom. Minckwitz našteva vzroke, ki pojasnjujejo nasprotje med našim pesnikom in filozofom, in pride pri tem tudi do onega vzroka, ki je po mojem mnenju najveljavnejši od vseh, kar sem jih čital o tem vprašanju: »Viertens findet sich bislang unbeachtet eine sehr wahrscheinliche Ursache der gesamten Zwietracht zwischen beiden Zeitgenossen, ich meine die unverhohlene Mißachtung der Poesie, welche Sokrates, wie nach historischen Zeugnissen durchaus nicht bezweifelt werden kann, hegte und auszusprechen gewohnt war. Dieser Punkt muß als der allerwichtigste zur Lösung des Rätsels erscheinen. Wir

¹ Sokrates und sein Volk. Ein Beitrag zur Geschichte der Lehrfreiheit. 1899.

² De Aristophanis in Nubium fabula consilio ac arte. Harlemi 1901, str. 196.

³ Aristophanes Lustspiele. Verdeutschit von —. III. Band: Die Wolken. II. Aufl. Stuttgart. 1881.

dürfen mit fast historischer Gewißheit schließen, daß Philosophie und Poesie in jenem damals erschütterten und leider verfallenden Zeitalter gegenseitig miteinander unversöhnlich haderten. Die Philosophen verwarfen die Dichter als schädliche Staatsbürger, welche Unkraut unter den Samen streuten; die Dichter erhitzten sich gegen eine jede Neuerung der Philosophie, als ob sie dem Staate Verderben bringe, und grollten schon deshalb, weil sie ihre eigene Würde angetastet sahen.«

Minckwitz navaja nato dve mesti iz Platona, kjer govori ta v Sokratovem imenu o pesnikih. Prvo mesto — v »Apologiji« — je splošno znano. Delfski bog je izrekel, da je Sokrat najmodrejši človek. Sokrat je nato preiskoval, v katerem oziru je on modrejši kot vsi drugi, izpraševal je ljudi in se prepričaval o njih znanju. Pri tem je prišel tudi k pesnikom. Tu se je prepričal, da pesniki povedo sicer marsikaj lepega, a nimajo o tem nobenega znanstvenega spoznanja; svojih nazorov, ki jih zastopajo v svojih delih, ne znajo braniti. Podobni so vedežem v proročiščih, ki povedo marsikaj lepega in resničnega, a sami ne vedo o tem ničesar. Zaeno je pa opazil na pesnikih, da raditega, ker znajo delati pesmi, mislijo, da so tudi v vseh ostalih stvareh najbolj modri. To gotovo ljubljencem in »prorokom« naroda ni bilo posebno po volji.

Znano je tudi, da izžene Platon v Sokratovem imenu iz svoje idealne države vse pesnike razen onih, ki opevajo na bodreč način slavna in krepostna dejanja junakov. Homer izpodkopuje pravnost, ker prisoja bogovom nemoralna dejanja. Na tem mestu (Republika, X. knjiga, VIII. poglavje) govori Platon tudi o stalnem nasprotstvu med pesniki in filozofi. »Παλαιὰ μὲν τις διαφορὰ φιλοσοφία τε καὶ ποιητικῆ«. Ko sem čital te besede, se mi je zdelo, da sem našel ključ za umevanje »Oblakov« in za umevanje marsičesa v našem življenju. Sokrat je bil človek, pri katerem je prevladoval izključno razum. Za poezijo ni maral celo svoje življenje. Šele v ječi, obsojen na smrt, je prišel do naziranja, da je poezijo preveč zanemarjal in podcenjeval; zato se je spravil sedaj z Muzami in Apolonom ter je postal v ječi — pesnik. Zložil je himno na delskega Apolona, od katere je ohranjen še en verz. Spravljal je tudi v pesniško obliko Ezopove bajke. (Primerjaj R. Kralik, Sokrates. Str. 520: »Sokrates im Gefängnis als Dichter«.)

Mlademu, precej lahkoživemu pesniku se je zdelo vse »gruntanje« Sokratovo neumnost, potrata časa! Kaj je dobro?

Kaj je krepost? Kako naj se vzdaja mladina? Kateri so pogoji za procvit države? Vsega tega Aristofanu po njegovem mnenju ni bilo treba šele študirati. To so stvari, ki so vsakemu evidentne! Zdelo se mu je nespametno, se o tem sploh prerekati. Vrhutega je bil Aristofan takrat baš v letih — 21 do 25 let star —, ko marsikdo misli, koliko je on modrejši kot vsi njegovi učitelji, vsi politiki in voditelji javnega življenja. Nemci imenujejo približno to dobo življenja »Flegeljahre«. In to človeka ne mine kar čez noč! Natančno nam ni znano, v kateri starosti je spisal Aristofan »Oblake«, ker nam njegovo rojstno leto ni sporočeno in se sploh ne da natančno dognati. Navadno se smatra leto 444., 445. ali 446. pr. Kr. za rojstno leto pesnikovo.

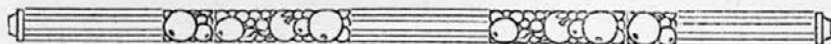
Sokrat je posegel večkrat tudi na versko polje in očiščeval verske nazore svojih rojakov. Bajk o bogovih Aristofan brezdvomno tudi sam ni verjel, a eno prednost so imeli zanj tradicionalni bogovi pred Sokratovimi: Bili so bolj konkretni in — poetični. Poleg tega je bila na dosedanjo mitologijo navezana skoraj vsa grška poezija, zlasti drama. Uprizoritev tragedije ali komedije je spadala med bogoslužne obrede na čast Bakhu. Če zmagajo nazori Sokratovi, pade ugled pesnikov — o tem je bil Aristofan prepričan. Saj ga je že itak označil delfski bog za najmodrejšega Grka, izrecno da je modrejši kot Sofoklej in Evripid, Sokratova sovrstnika.

Življenje Sokratovo je bila nesebična in občudovanja vredna žrtva v iskanju resnice. Popustil je svoj poklic kot kipar, zanimal skrbi za blagostanje svoje rodbine — kar gotovo ni šlo brez hudih duševnih bojev in pozneje brez očitanj od strani Ksantipe in drugih — samo zato, da posluša božji glas, ki mu je veleval, naj pusti vse drugo in išče samo modrosti in vednosti o življenju, o državi, o bogovih itd. In Aristofan? Ali je umel tako življenje?¹ Po mojem mnenju se mu je zdelo stremljenje Sokratovo nepotrebno, da, smešno. Jezilo ga je pa, da je pogorel, če se je spustil s Sokratom v debato, dasi je bil prepričan, da ima sam prav. Sokrat zna pač *τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*. In ta Sokrat hoče izganjati pesnike iz države? Prej zaslužijo progon filozofi!

¹ Iz podatkov starih sklepamo s precejšnjo gotovostjo, da je bil Aristofan precej vnet častilec Bakha in Venere. Atenej n. pr. pravi, da je pisal Aristofan svoje komedije, kadar je bil pijan. Isto trdi Atenej o pesniku Alceju. Koliko je na tem, ne vem; tudi ni posebno važno. Opolzkih namigavanj pa pri Aristofanu kar mrgoli, zlasti v nekaterih delih.

To so torej po mojem mnenju vzroki, zakaj se je norčeval Aristofan iz Sokrata. S tem naziranjem v »Oblakih« se strinja tudi poznejše razmerje Aristofana do našega filozofa. Večkrat se bere, da se je Aristofan izpreobrnil in uvidel krivico, ki jo je storil Sokratu. Zato ga pozneje ni več napadal. Po mojem mnenju pa trdi Aristofan čez 18 let po uprizoritvi »Oblakov« v »Žabah« o Sokratu v bistvu isto, kar trdi v »Oblakih«, da je namreč Sokrat »prismojen«, ker filozofira. Modrijana se spomni tu (verz 1491 in sledeči) s temi besedami (prevod pri Kraliku str. 383):

»Schön, wer nicht beim Sokrates
sitzend Grübelworte schwatzt,
wer nicht die Musenkunst verschmäht
und sich des Größten, was die Tragödie
uns geschaffen, nicht beraubt!
Aber mit hochtrabenden Reden
tätigen Müßigang zu treiben
ist des Verrückten Sache.«

Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina.

Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino l. 1680.—1830.

Priobčuje Francišek Reból (Dunaj).

Zaključek I. dela.

»Es erschienen allerdings einige Büchlein religiösen Inhalts, aber wir gehen mit der Behauptung nicht irre, daß im 17. und 18. Jahrhundert eigentlich keine slowenische Literatur vorhanden war.« (Dr. Jos. Karásek, *Slawische Literaturgeschichte*, II. [str. 49.], Göschen 1906) Janez Svetokriški je pisatelju popolnoma neznan, Jurija Japlja nič ne omeni!« — Tako sem zapisal v uvodu razprave (Čas I., str. 323). — Od takrat, in sicer lansko leto, smo dobili izpod peresa prof. dr. Murka v Hinnebergovi zbirki »Die Kultur der Gegenwart« (I., 9: Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen. Berlin, 1908) v obrisu zgodovino jugoslovanskih literatur. Murko pač omenja na strani 221 Japljevo prestavo Sv. pisma, toda glede dobe starih slovenskih znamenitih

pridigarjev in drugih katoliških pisateljev bi si pa po vsej pravici želeli, da bi jo bil učeni gospod profesor nekoliko obširneje in določneje označil; tudi imen Kastelca, o. Janeza Svetokriškega, o. Rogerija, Gutsmana in Marka Pohlina po našem mnenju ne bi bil smel molčé preiti! Pomislimo, da omenja vsaka boljša nemška literarna zgodovina o. Abrahama a Sancta Clara, o. Martina Kohemskega! In glejte! Nemci imajo tako bogato slovstvo, pa vendar z največjo marljivostjo zbirajo in preiskujejo različno literarno ostalino. Prof. Schönbach je izdal že celo zbirko srednjeveških pridig, pri nas pa se ne naveličajo literarni zgodovinarji peti stare pesmi, da v 18. stoletju nismo imeli nikake literature! Majhni smo, pa še manjše se delamo! Nekoliko patriotičnega mišljenja bi bilo vsekako želeti pri naših slovstvenih zgodovinarjih, ne sicer toliko, kolikor ga je imel Marko Pohlin, ki navaja v svoji »Biblioteki« tudi imena onih drugonrodnih pisateljev, ki so kaj zapisali o Kranjski deželi, med njimi celo cesarja Karola V., pač pa toliko, da bi se Nemcem povedalo, da so bili mnogi znameniti možje, ki jih Nemci štejejo za svoje, slovenskega pokolenja, n. pr. Slatkonja, Vega i. dr.

Murko piše na str. 218: »Die literarische Tätigkeit der Gegenreformation beschränkte sich bei den Slowenen auf umfangreiche Predigtensammlungen und Erbauungsschriften.« To je vse! Napredek v primeri s Karásekovo slovansko literarno zgodovino je vsaj v tem, da prof. Murko pouči nemške čitatelje, da so bile one »einige Büchlein religiösen Inhalts« — »umfangreiche Predigtensammlungen und Erbauungsschriften«. To je eno! Drugo pa, proti čemur imam opravičene pomisleke, je zaznamovanje vse one dobe do leta 1770. ko »Gegenreformation«. Saj Murko sam pravi na str. 217: »Um 1600 war die Gegenreformation unter den Slowenen schon durchgeführt«!

V naslednjem hočem razložiti na podlagi razprave o Nagličevi rokopisni ostalini svoje mnenje, kako bi si želel, da bi prof. Murko obdelal dobo katoliške reformacije in njej sledečo dobo do l. 1770. v Amelangovi zbirki, kjer se nam obeta obširnejša zgodovina jugoslovanskih literatur: »Eine Gesamtdarstellung der südslawischen Literaturen im Stile dieser Übersicht wird der Verfasser in der Sammlung „Die Literaturen des Ostens“ (Leipzig, C. F. Amelangs Verlag) veröffentlichen« (n. n. m. str. 245). — Z izrazom »doba reformacije« v slovenski literarni zgodovini naj bi se zaznamenjeval čas od leta 1550. do leta 1680.; namesto

izraza »protireformacija« bi bilo bolje reči »katoliška reformacija«! Da v dobi katoliške reformacije pogrešamo intenzivnega slovstvenega delovanja, to je res; a pomisliti moramo, da je bila takrat tridesetletna vojska, ki je zelo neugodno vplivala tudi na nemško slovstveno delovanje! Ko so pa nastopili mirnejši časi, srečamo v slovenski literarni zgodovini takoj neumorno delavnega moža, o katerem pravi grobni napis:

Hic Mathias Castellez iacet,
Qui etiam mortuus non tacet. (Glaser I. str. 156.)

Kastelec stoji na mejniku nove dobe, ki se začenja koncem 17. stoletja in se razteza do l. 1770., deloma tudi še do konca 18. in začetka 19. stoletja, to je namreč doba pietizma in misticizma, iz katere je izšla na eni strani doba prosvitljenosti ko reakcija proti dobi mehkih čuvstev, na drugi strani pa doba romantizma, ki je bila izpočetka še prepojena z misticizmom! Ako hočemo pravično soditi naše slovstvene proizvode do konca 18. stoletja, moramo torej vpoštovati, da je takrat vladala pietistiška smer, ki se je začela med Nemci okrog leta 1670. Ustanovitelj pietizma je bil protestantski pastor Spener. Ta je poudarjal potrebo dobrih del in praktične pobožnosti poleg vere v nasprotju s protestantskim naukom, po katerem je za zveličanje človeku potrebna samo trdna vera. S tem se je približal katoliškemu nauku, vendar o uniji s katoliško Cerkvijo ni hotel ničesar slišati! Zlasti znameniti so bili pietisti v vseučiliškem mestu Halle, kjer je bila teološka fakulteta popolnoma v njih rokah. Iz pietizma so se izcimile sčasoma različne zmote, iz njega so izšla razna dozdevna razodenja in prikazni, sploh so se nagibali pietisti vedno bolj in bolj k nezdravemu misticizmu. Srednjeveška mistika je prišla zopet do veljave in močnega vpliva! (Prim. Herders Konvers.-Lex. VI. predelek 1616/17 pod značnico »Pietismus« in VII. predelek 1818 pod »Spener«.) — Pod vplivom pietizma pa niso stali samo protestantje, ampak tudi katoličani, sploh cela ona doba (prim. Scherer, Gesch. d. deutsch. Literatur, 1902, str. 333 sl.; Salzer, Illustr. Gesch. d. deutsch. Literatur, str. 702 sl.). Od Nemcev pa se je preselila pietistiška smer tudi na Slovensko!

V teku svoje razprave sem imel priliko, večkrat poudarjati vpliv mističnih spisov o. Martina Kohemskega na slovensko nabožno slovstvo. Ta vpliv se kaže posebno močno že pri slovečem pridigarju o. Rogeriju, ki se večkrat sklicuje na o. Martina

Kohemskega. Naslanjal se je pa poleg tega o. Rogerij tudi na mnogo drugih pisateljev iz starejših dob, kar je natančneje preiskoval gospod dr. Ivo Pregelj in obdelal v svoji doktorski disertaciji, kakor mi je znano iz zasebnih pogovorov. Želeti bi bilo, da bi gospod doktor kmalu podaril javnosti sadove svojega truda! O. Rogeriju je moralo biti znano tudi ono razodenje treh pobožnih žen, Elizabete, Brigitte in Mehtilde (prim. Čas II. str. 430). V pridigi za Veliki petek izvemo, »kolk kapelz je on (Jezus) preliu sa nafs«, »kaj je ran prejeu« (H str. 246). Kakor smo se prepričali, je to razodenje vplivalo tudi na Križev pot (prim. Čas II. 377) in je bilo tudi sicer večkrat ponatisnjeno, še celo v začetku 19. stoletja. Iz one dobe smo imeli nadalje na slovenski jezik predstavljeno Kohemovo Kristusovo življenje in premišljevanje o štirih poslednjih rečeh (prim. Čas III. str. 67 sl.). Plod pietistično-mistične dobe je vsekako tudi knjiga o Antikristu (prim. Čas III. str. 125 sl.). Obe zadnji knjigi sta bili doslej bibliografično neznani. Z Nemškega so prišla k nam tudi različna prerokovanja o prihodnjih rečeh, o Antikristu in koncu sveta, in razna pisma iz nebes, n. pr. »eno pismo od svetega Mihaela« (Čas III. str. 72). Posebnost one dobe je bilo hrepenenje po velikem številu let odpustkov: Knjiga o »Svetem postu« navaja odpustke po več tisoč let (Čas II. str. 62 in 63), Pohlinov molitvenik pa celo odpustek 80.000 let! — Iz tega razvidimo, da je zašlo pod vplivom nemškega pietizma mnogo nezdrave duševne hrane med slovensko ljudstvo! Seveda se je pa tiskalo tudi mnogo dobrega in zdravega beriva, a vendar opazimo, da so pisatelji posebno radi izbirali dela mistične smeri: Tomaža Kempčana, Ignacija Lojolskega! Molitveniki so bili polni globokočuvstvenih molitev in premišljevanj, zlasti »Hitra inu gladka pot proti nebesom«, knjiga, katere prvi natisk iz leta 1764. nam je Naglič ohranil. Mistično je bilo tudi življenje sv. Marjete Kortonske (Čas I. str. 369 sl.), enako življenje sv. Magdalene, popisano v knjigi o Antikristu (Čas III. str. 129). Pisatelji te dobe so bili večinoma redovniki, zlasti kapucini in jezuitje. Zadnji pisatelj te dobe je bil o. Marko Pohlin, ki se je zvesto držal stare smeri tudi, ko je nastopila doba prosvitljenosti, janzenizma in jožefinizma. Bridko očita o. Marko v »Biblioteki«, da ljubljanski škof ni hotel dati dovoljenja za natisk molitvenika, ki je že v več izdajah poromal med slovensko ljudstvo!

Doba prosvitljenosti je pri nas cvela zlasti pod vlado dveh škofov, Karola viteza pl. Herbersteina (1772—1787) in nadškofa

Mihaela barona Brigida (1787—1806). Zabranjene so bile takrat razne ljudstvu priljubljene pobožnosti, med njimi Križev pot (prim. več o tem v Času II. str. 375—379). Svojo dobro stran je imela doba prosvitljenosti v tem, da je skušala zatreti različne nezdrave izrastke, ki so začeli bujno poganjati v verskem življenju, in da je očistila molitvenike raznega plevela; žal, da je izrvala tudi mnogo zdravega jedra! Ljudstvo seveda si ni dalo kar izlepa vzeti priljubljenih pobožnosti; držalo se je pa tudi raznih vraž in verovalo na privatna razodenja in prerokovanja.¹

V dobi starejše romantike (1800—1830) sta izšli dve izdaji povesti o palatinski grofici Genovefi, o katerih sem razpravljal v Času II., 425—429. Tam sem omenil, da je v Nagličevem legendariju tudi ohranjena zgodba o sv. Genovefi, ki se pa loči po svoji sestavi od obeh natiskov. V istem legendariju nahajamo še dve drugi zgodbi. Na prvem mestu je popisano življenje sv. Makarija Rimskega, ki zavzema posebno važno mesto v ruski apokrifni literaturi in je v zvezi z romanom o Aleksandru Velikem; na zadnjem mestu pa stoji zgodba o Gregoriju, »imenovanem na kamnu«, prirejena po nemški ljudski knjižici; ta snov je bila znana zlasti na Nemškem v srednjem veku, ker jo je pesniško obdelal znani Hartmann von Aue. O vseh teh legendah bom ob priliki še več govoril. Iz navedenega razvidimo, da je naše ljudstvo veliko več bralo, kakor smo si doslej predstavljali! Legende, ki so nam ohranjene v Nagličevem legendariju, si je gotovo ljudstvo pripovedovalo kot »historije« ali »storije«. Verjetno je, da je bilo med temi »storijami« še več snovi, ki jih obdelujejo nemške ljudske knjižice! Gospod dr. Fr. Kotnik mi je sporočil n. pr. v pismu z dne 24. aprila 1907, da se je nahajala med rokopisi Andreja Draboznjaka tudi »Ena liepa Historia od te liepe Magdalone in pa od ta Edelpetra v ani provinciji v Švajci«, ki se pa ni ohranila do sedaj, ampak je izgubljena!

¹ Da se ljudje sploh radi vdajajo različnim mističnim sanjam in ljubijo mistična števila, to še celo dandanes lahko opazujemo. Pred kratkim sem dobil v roke listič z molitvijo k presv. Srcu Jezusovemu, ki se je našel v neki dunajski cerkvi, na katerem berem opombo: »Wer dieses Gebet verschmäh't, dem widerfährt ein Unglück, wer es aber 9 mal abschreibt und in 9 Kirchen verteilt, dem geht ein Wunsch in 9 Tagen in Erfüllung.«

K sklepu naj navedem še knjige, ki jih Naglič ne navaja v Zborniku halištrov, pač pa v svojih prepisih, o katerih hočem tudi še ob priliki razpravljati:

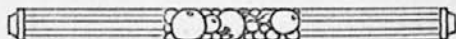
1. R 1, str. 158: »Pet sveteh petkov«, Marko Pohlin, Ljubljana 1768. — Prim. Glaser I. str. 204.
2. R 3, str. 764: »Synopsis Catechetica, Tu je: Sbrani Nauk karlhzhanski«, Pavel Franz Klapše, Ljubljana 1743 (1. izd.), 1757 (2. izd.). — Prim. Glaser I. 173.
3. R 3, str. 775: »Bratoufke buquize S. Roshenkranza«, Matija Kastelec, Gradec 1682 (2. izd.). — Prim. Glaser I. str. 156.
4. R 3, str. 793: Knjižica o bratovščini sv. Jožefa v Ljubljani. Spisal jo je najbrže Marko Pohlin in izdal leta 1769.
5. R 4, str. 23: Življenjepis Katarine Sijenske. Tisk. leta 1832. Bibliogr. neznana knjiga.
6. R 4, str. 160—195: Življenjepis svetega mučenca Jurija, bibliogr. neznan. Naglič pravi, da je bila ta legenda na Trsatu iz hrvaškega na slovensko prestavljena leta 1814., Naglič pa jo je prepisal 3. maja 1834.

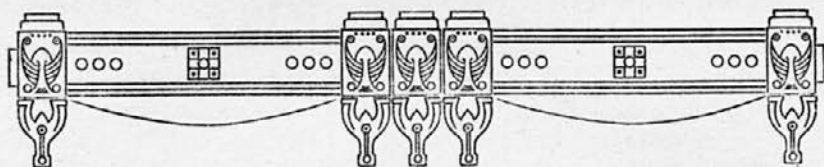

Upam, da sem dovolj osvetlil zasluge Matija Nagliča za našo starejšo literarno zgodovino, in imam le to željo, da bi te vrstice vzbudile vsaj nekoliko zanimanja za toliko prezirano 17. in 18. stoletje našega literarnega življenja!

Ko sem bral v slovanskem seminarju na Dunaju eno uro zanimivejša mesta iz razprave o Nagličevi rokopisni ostalini, se je na koncu ure izrazil o Nagliču dvorni svétnik prof. Jagič takole: »Vsekako je treba pohvaliti veliko pridnost tega slovenskega moža iz ljudstva. V tem oziru bi ga pač priporočil za zgled in vzor vsem gospodom slavistom!«

Dunaj, 10. marca 1909.

Ali so na zvezdah živa bitja?

Kanonik Iv. Sušnik.

III.

Ko smo označili pogoje, ki so potrebni za razvoj organizmov, nam bo mogoče tudi določiti one zvezde, na katerih se utegnejo ti pogoji nahajati.

Po Kant-Laplacovi teoriji se je razvila naša zemlja iz plinasto žarečega stanja vsled vednega zgoščevanja in izžarjevanja topline, oziroma ohlajenja vrhovnih plasti, polagoma v oni stan, ki je bil sposoben sprejeti organsko življenje. Geologične tvorbe nam kažejo, da so bili na zemlji v različnih časih tudi zelo različni organizmi. Prvotna (azoična) doba je bila brez organizmov, v naslednji (paleozoični) dobi najdemo prve sledi vodnih živali, zlasti pa jako bujno rastlinstvo. Kot drevesa visoke praproti in preslice so tvorile velikanske gozde, katerih ostanke nahajamo dandanes v premogovih skladih skrite globoko v zemlji. Nastopna (mezozoična) doba (trias, jura, kreda) nam prinaša zelo razvito živalsko življenje (reptilije, kuščarje, ribe in deloma tudi že sesavce). V novejši dobi (terciarni, diluvialni dobi) se je organsko življenje vedno bolj izpopolnovalo, sesavci so nastopali vedno bolj pogosto, dokler slednjič ni nastopil človeški rod.

Ta razvoj zemlje pa nam kaže tudi, kako so prilagojeni organizmi vsakočasnim razmeram. V prvotnih dobah je bilo ozračje brez dvoma gostejše in mnogo bolj nasičeno z vodno paro. Tudi se po pravici sklepa, da je bila v ozračju večja množina ogljikovega kisika, katerega so morale najprvo rastline použiti, preden je moglo nastopiti živalstvo. Notranja zemeljska toplota je omogočila bujno rast tudi v krajih, ki so dandanes skoro brez rastlinstva.¹ Gosto ozračje je pa izžarjevanje topline še bolj oviralo.

Tudi sedaj opazujemo na zemlji, kako se organizem prilagodi klimatičnim in krajevnim razmeram. Rastlinstvo in živalstvo sega prav do snežne meje. V visokih Alpah se nahajajo rastline na južnem pobočju 3000—4000 m visoko.² Za polovičo tanjše ozračje ne

¹ Na Spicbergih so našli velike zaloge premoga, dokaz, da so bili svoječasnno ondi mogočni gozdi, kjer danes komaj borni lišaji in nekaj mahov uspeva.

² *Ranunculus glacialis* sega na južni strani gorovja do 4200 m visoko, cvetke *Potentilla*, *Eritrichum*, *Arenaria* se nahajajo še v višini nad 3000 m.

ovira živalskega življenja, kajti še v veliko višjih višavah uspevajo živali. Še bolj čudovito je življenje v morskih globinah. Dasi solčna svetloba sega v morje le malo nad 300 *m* globoko,¹ vendar se nahajajo živalski in rastlinski organizmi v mnogo večjih globinah. Ko so leta 1858. pokladali atlantski kabelj, so iz globine 3600 *m* s kabljem vred dvignili okoli 15 različnih živalskih vrst na dan. Poznejše raziskovanje morskoga dna je pokazalo, da se nahaja organsko življenje še v mnogo večjih globinah, do 5000 *m*. V teh globinah mora organizem prenašati silni tlak 400—500 atmosfer. Iz navedenih podatkov moremo torej posneti, da so meje organizmu precej široko začrtane.

Toda vrnimo se k prejšnjemu vprašanju. Na katerih zvezdah je mogoče organsko življenje?

Ogromna večina nam vidnih zvezd se nahaja v žarečem stanju. V prvi vrsti pride v poštev naše solnce. Kakor je bilo že omenjeno, je solnce velikanska ognjeno-žareča obla. Z daljnogledom se opazijo na njegovem površju večje ali manjše temne pege in lise, posamične ali pa v skupinah. Pege zavzemajo čestokrat velikanske prostore, mnogo peg ima do petkrat večji premer kakor naša zemlja in so vidne po več tednov, da, celo mesecev. Zopet na drugih krajih vidimo takozvane baklje, ki so najbrže velikanski izbruhi žarečih plinov; ob solničnem robu nam kaže spektroskop protuberance — izbruhe žarečega vodika —, ki se čestokrat dvigajo na stotisoče kilometrov kvišku nad solčno površje.

Da solčno površje v sedanjem stanju ni sposobno za organsko življenje, je jasno na prvi pogled. Toda solnce izžarjuje neprestano silno množino topline v vsemir, tudi naša zemlja prejema od solнца v obliki topline življensko moč, in vendar je to le dvatisočmilijonski del vse od solнца oddane energije. Vkljub svoji velikanski vsebini se mora solnce po naravnih zakonih vedno bolj in bolj ohlajati in se bode enkrat pokrilo s skorjo. Bode li solnce tedaj sposobno za organsko življenje, o tem je danes še docela nemogoče kaj pozitivnega trditi. Vsekako bo solničnemu površju primanjkovalo zadostne svetlobe, če morda ne pride tekom tisočletij v bližino kakega drugega osolnčja, katero mu bo pravtako obsevalo in ogrevalo površje, kakor sedaj samo s toplino in svetlobo zalaga svoje planete.

Oglejmo si druge naše sosede na nebu, ki z našo zemljo vred dvorijo solncu.

Najbližji solncu je Merkur. Dosti manjši kakor naša zemlja (njegova vsebina znaša le približno dvajseti del zemlje), prejema od solнца sedemkrat več topline in svetlobe. Zaradi velike bližine solнца ga je zelo težko opazovati. Mnogo zvezdoslovcev je trdilo, da Merkur pravtako kroži krog solнца, kakor mesec krog zemlje, da ima torej obrnjeno vedno isto lice proti solncu. Če bi bilo to

¹ V globini 400 *m* tudi najbolj svetločutne fotografične ploče ne kažejo nikakega znaka svetlobnega vpliva.

resnično, bi bil Merkur vsekako nesposoben za organična bitja, kajti prisojna polovica bi imela vedno neznansko vročino, osojna, od solnca obrnjena polovica, pa hud mraz. V novejšem času so zvezdoznanci z izbornimi daljnogledi opazili na njem nekatere proge, ki se redno premikajo. Iz tega premikanja so sklepali, da se Merkur suče tudi krog svoje osi in da rabi v to 33—36 ur. Zelo gosto ozračje bi zaviralo prehudo solnčno toplino in tedaj bi bil planet sposoben za bivanje živih bitij.

Drugi planet je Venera, skoro iste velikosti in gostosti kakor zemlja. Močno odbijanje solčnih žarkov (albedo) da sklepati, da jo obdaja zelo gosto ozračje. Kakor pri Merkurju, tudi pri Veneri ni še popolnoma določeno vprašanje, ali se suče okoli svoje osi ali ne. Novejša opazovanja kažejo na to, da utegne pri Veneri biti dan približno tako dolg kakor pri zemlji. Topline in svetlobe prejema Venera od solnca skoro polovico več kakor zemlja, vendar pa prehudo vročino zabranjuje in ublažuje njeno gosto ozračje. Vsledtega bi bila tudi Venera sposobna za organizme.

Najznamenitejši izmed vseh premičnic nam je Mart zbog svoje velike podobnosti z našo zemljo. Po velikosti znaša njegova vsebina le šesti del naše zemlje. Vsled ugodne lege ga je kaj lahko opazovati. Sicer se nam Venera bolj približa (40 milijonov kilometrov) kakor Mart (56 milijonov kilometrov), toda Venera nam je nevidna prav tedaj, ker stoji med zemljo in solncem, dočim nam stoji Mart v najugodnejši legi. Če je nebo jasno, kaže dober daljnogled na Martovem površju razne lise in pege. Nekatere so bolj svetle, druge bolj temne. Na dveh nasprotnih tečajih se vidita dve veliki snežnobeli lisi. Zvezdoslovci skoro enoglasno trdijo, da so temne lise voda in svetlejšje proge suha zemlja. Ko pa je na zemlji vodne površine trikrat toliko kakor suhe zemlje, je to razmerje na Martu skoraj ravno narobe, vode je za polovico manj kakor pa suhe zemlje. Morja na Martu so med seboj zvezana s čisto ravnimi »kanali«. Izmed njih so nekateri 1000—4000 km dolgi in morajo biti, ker so z zemlje vidni, vsaj 30 km široki. Včasih opazujejo, da se ti »kanali« podvoje, iz enega namreč nastaneta po dva vzporedna. Vzrok tej izpremembi še ni znan. Ko bi mogli opazovati zemljo z meseca, bi opazili, da na zimo sneg krije velik del zemlje krog severnega tečaja, na pomlad sneg skopni, bela lisa premine, oziroma se zelo zmanjša, nastopi pa istočasno druga velika lisa na južnem tečaju. Prav isto se opazuje na Martu. Beli lisi na obeh tečajih se redno ob letnih časih izpreminjata.

Tudi ozračje se da opazovati na Martu. Z daljnogledom se vidi, da je premičnica obdana z nekim svitom; predmeti ob robu se vidijo nekoliko manj jasni kakor v sredini. Čestokrat nastanejo na Martu večje ali manjše svetle lise, ki pa zopet preminejo. Ako bi našo zemljo opazovali oddaleč, bi tudi mnogokrat videli zelo obsežne lise — oblake —, ki bi zakrivala zemeljsko površje. Prav enake lise je videti na Martu. Končno je pa to vprašanje dognal spektroskop. V šaru je namreč videti nekaj temnih črt, katere ne

izvirajo od solnčnega šara, ampak od zemeljskega ozračja. Secchi in Jansen sta dokazala, da so te črte od vodne pare. Prav iste črte pa nam kaže tudi Martovo ozračje, torej mora tudi to hraniti v sebi zadostno množino vodne pare.

Vsled večje razdalje od solnca dobiva Mart tudi polovico manj topline in svetlobe kakor zemlja. Kako gosto je ondi ozračje in koliko vpliva na sprejemanje, oziroma na izžarjevanje topline, bode bržčas težko dognati, toda iz dejstva, da snežene ploskve v poletnem času razmeroma precej hitro preminejo, se da sklepati, da toplotinske razmere niso neugodne. Nadalje moramo vpoštevati, da traja leto na Martu 668 Martovih dni, to je 687 naših dni, torej sta pomlad in poletje skoraj dvakrat tako dolga kakor na zemlji. Za razvoj živalskih in rastlinskih organizmov je to zelo ugodno, ker se manjši vpliv solnca poravnava z daljšo dobo. Vse razmere na Martu so tako ugodne, da zvezdoslovci imenujejo Marta »drugo zemljo«.

Omenili smo že dolge ravne črte na zvezdi, ki jih imajo zvezdoslovci za velikanske vodotoče. Kako so nastali ti vodotoči? Da bi bili nastali samiobsebi vsled krčenja Mrtove površine, je docela izključeno. Sicer se nahajajo velike, jarkom podobne razpoke tudi na mesecu, toda te so popolnoma nepravilne. Da bi bile to reke na Martu, je skrajno neverjetno. Na zemlji ni nobene reke, ki bi tisoče kilometrov daleč tekla vedno v ravni črti. Nekateri učenjaki so izrekli slutnjo, da so to umetno narejeni kanali, ki so jih zgradili prebivalci na Martu. Toda z druge strani je pa zopet docela neverjetno, da bi bilo mogoče s približno istimi tehničnimi sredstvi, kakoršne imamo na zemlji, zgraditi na tisoče kilometrov dolge in 30—300 km široke kanale.¹ Sueški prekop, 160 km dolg in 60—100 m širok, je v primeri z Martovimi prava igračka. Doslej je to vprašanje še nerešeno.

Oglejmo si še druge premičnice našega osolnčja, najprvo velikana Jupitra. Njegov premer znaša skoro 12 krat več kakor naše zemlje, in vsebina njegova bi zadostovala za 1357 zemelj. Obdajajo ga štirje veliki meseci, ki jih je našel že Galilei in najbrže še štirje zelo majhni spremljevalci, ki so jih našli šele tekom zadnjih 16 let. Gostost njegova znaša le 1,3, torej je le malo večja od vode. Na zemlji skoro ni najti mineralnih snovi, ki bi ne bile težje kakor 1,3. Vsled velikanske Jupitrove vsebine je tlak na sredini tudi neprimerno večji in snovi razmeroma še bolj zgoščene kakor na zemlji. Ako je torej njegova gostost tako neznatna, smemo po pravici sklepati, da se nahaja še v žarečem stanju, da njegova površina še nima trde skorje in da je obdan z zelo gostim ozračjem. Daljnogled nam kaže na njem različne proge in pasove, ki se pa zelo pogosto izpreminjajo. V njegovem ozračju delujejo velikanski viharji, s katerimi se zemeljski niti zdaleka ne morejo primerjati. Teh pre-

¹ Major Holtzhey in Brenner sta izrekla misel, da so zgrajeni le nasisi, kakor na Holandskem, med katerimi se vode pretakajo. Širjava vodotoča pri tem ne pride v poštev. To bi bilo že verjetnejše.

kucij tudi ne more biti vzrok solnčna toplina, ki je je na Jupitru 25 krat manj kakor na zemlji; izvirajo torej pač iz velikanskih notranjih vulkaničnih prevratov. Leta 1878. se je prikazala na Jupitru naenkrat velikanska temnordeča pega, ki je bilo nje površje približno tako veliko kakor površje cele zemlje. Bila je vidna do naj-novejših časov. Iz tega sklepajo veščaki, da ta pega ni bila le v ozračju, ampak del pravega Jupitrovega površja, katerega so notranje vulkanične moči dvignile kvišku v obliki nekakega gorovja ali otoka, ki bi še plaval na ognjeno-goreči snovi. Ni dvoma, da površje velikanske premičnice ni še ohlajeno in da silne vulkanične moči še delujejo na njej. Zbog velikanske vsebine se nahaja Jupiter še v prehodnem stanju kakor naša zemlja pred milijoni leti in sedaj še ni sposoben za organično življenje.

Najzanimivejši predmet našega osolnčja je brezdvomno Saturn s svojimi obroči. Saturn je blizu polovico manjši od Jupitra ter 720 krat presega zemeljsko vsebino. Toda gostost njegova znaša 0.70 vodne gostosti. Mineralogija nima nobenega tako lahkega predmeta; primerjati bi se dal le z gostostjo lesa. Iz tega smemo sklepati, da se mineralične snovi in prvine nahajajo na Saturnu še deloma v plinastem stanu. Daljnogled nam kaže na njem podobne pasove in proge kakor jih ima Jupiter, le da so dosti bolj stanovitne. Njegovo plinasto površje prehaja brezdvomno polagoma v ozračje. Vsled velike razdalje prejema tudi stokrat manj svetlobe in topline od solnca kakor naša zemlja. Sedaj nikakor ni sposoben za organično življenje, v poznejših časih le tedaj, ako bi gosto ozračje oviralo prenašanje njegove lastne topline. Solnčni vpliv v zimskem času ovirajo še zlasti njegovi obroči, ki mu proizročujejo mrzle in temne zime. Ker njegov obhod okrog solnca traja 29.5 let, sledi dolgemu poletju pravtako dolga zima. Razen treh obročev kroži okoli Saturna še deset mesecev.

Uran je po svoji vsebini 101 krat večji kakor naša zemlja, njegova gostost znaša pa le 0.80 vodne gostosti, torej se nahaja še deloma v plinastem stanju, obdan z zelo gostim ozračjem. Z daljnogledom in spektroskopom opazovan kaže večji odsvit, kakor bi se smelo sklepati po odbijanju solnčne svetlobe. Uran ima deloma še nekoliko lastne svetlobe, se torej nahaja še v žarečem, četudi že precej zatemnelem stanju. Njegovo površje ne kaže nikakih prog in lis, in vsled tega mu je težko določiti lego osi. Ker pa njegovi štirje meseci ne krožijo v ploskvi elipse, temveč skoro v navpični smeri, se iz tega sklepa, da tudi njegova os leži v ekliptiki. Ker Uran rabi za svoj obhod krog solnca 84 let, bi imela ena polovica 42 let neprestano dan, druga polovica pa pravtako dolgo noč. V novejšem času so nekateri opazovalci (Henry, Brenner) baje našli nekaj prog na njegovi ploskvi, iz katerih se da sklepati, da je njegova os za 41° nagnjena proti poti njegovih mesecev. Sploh je pa Uran poln nepravilnosti, radi katerih ga imenujejo zvezdoslovci »narobe svet«. V svojem sedanjem stanju je za sprejem organizmov še nesposoben.

Najbolj oddaljena premičnica je Neptun, znamenit zaradi zgodovine, kako so ga veččaki našli. Leverrier ga je namreč poprej izračunil, določil njegovo lego na nebu in potem so ga šele našli z daljnogledom (Galle). Po vsebini je nekoliko manjši od Urana ter obsega okoli 81 zemeljskih krogelj. Gostost njegova 1:17 je večja nego Uranova in se bliža Jupitrovi.¹ Vendar je tudi pri tej gostosti izključeno, da bi bil Neptun že prevlečen s trdo skorjo. Tudi Neptun je dosti svetlejši kakor pa bi mogel biti po solnčnem odsevu, kar dokazuje, da ima še lastno svetlobo. Vsled tega je tudi sedaj še popolnoma nesposoben za prebivališče organskih bitij. Solnce mu ne more dajati dosti topline; njegova svetloba, četudi tristo- ali šestdesetkrat močnejša kakor naša mesečina, je vendar še vedno devetstokrat manjša kakor na zemlji.

Naša zemlja je najbolj izpostavljena solnčnemu vplivu ob ravniku; tamkaj se nahaja vroči pas, katerega obdajata na obeh straneh pasova bolj zmerne topline. Severni in južni tečajnik sta pa pokrita z večnim ledom. Tudi premičnice našega osolnčja bi po razdalji od solнца razdelili v tri oddelke, vroče, zmerne in mrzle. Dočim sta Merkur in tudi še Venera izpostavljena vročemu vplivu solnčnih žarkov, zemlja in Mart in morda še Jupiter zmernejši toplini, sta osobito Uran in Neptun zbog silne razdalje zelo odtegnjena vplivu solnčne topline in svetlobe. Uran prejema komaj tristo- ali šestdeset del iste topline kakor zemlja, in Neptun je 900 krat manj obsevan in ogrevan od solнца kakor naša zemlja, tako da je na njem prava polarna noč.

Je-li v teh razdaljah od solнца mogoče organsko življenje? Na zemlji opažamo življenje v morski temni globini in na visokih gorah v tankem ozračju. Tudi na teh oddaljenih zvezdah ni izključeno, da nastopi organsko življenje, ako se toliko ohlade, da bode na njih trda skorja in voda. Solnčno toplino bi morala nadomestovati lastna notranja toplina, katera bo tudi vsled večje vsebine veliko dalj časa vztrajala kakor pri zemlji. Solnčna svetloba bi zadostovala organizmu, ki bi bili razmeram prirejani. Ozračje bi se smelo nekako primerjati ozračju v kakem bolj temnem cvetličnjaku. Vsekako pa bi moralo biti zelo gosto, da bi oviralo izžarjevanje topline. Gotovo je pomenljivo, da so prve štiri bližnje premičnice v primeri z oddaljenimi zelo majhne in torej navezane na solnčno toplino, bolj oddaljene pa vsled svoje velikosti morejo vztrajati še dolge čase s svojo lastno notranjo toplino, le da prejemajo na svoje površje solnčno svetlobo. V svojem razvoju so pa te premičnice še zelo zaostale in bo preteklo še mnogo časa, preden se zadostno ohlade.

Oglejmo si slednjič še nekoliko male premičnice in mesece glavnih planetov. Kolikor manjše je telo, toliko prej dovrši nor-

¹ Glede velikosti in gostosti Urana in Neptuna zvezdoslovci niso popolnoma edini, kar je umljivo vsled silne razdalje. Nekateri določajo Uranu in Neptunu večjo gostost, 1:3—1:7, oziroma 1:17—2:2. Dr. Plassmann, Pohle i. dr.

malni razvoj iz žarečega stanja do popolnega ohlajenja, toliko krajša je njegova doba, v kateri more hraniti organska bitja. To opazamo pri našem mesecu, o katerem smo že omenili, da je mrtvo telo brez vode in brez zraka. So-li bila kdaj na njegovem površju organska bitja, se najbrže ne bo dalo nikdar dognati.

Med Martom in Jupitrom se nahaja velik presledek, v katerem kroži množina zelo majhnih premičnic — asteroidov. Našteli so jih do konca l. 1908. že okoli 660. Največja izmed njih utegne biti Cerera s premerom 950 km, le prav malo jih je, katerih premer znaša 200—300 km, ogromna večina izmed njih so pa tako majhne zvezdice, da se dajo opazovati le z močnimi daljnogledi. Njih premer se pa sploh meriti ne da; le z ozirom na njihovo svetlobo ga moremo približno ceniti. Pri nekaterih cenijo premer le na 10—30 km. Pri tako majhnih zvezdah je tudi doba razvoja iz žarečega stanja do popolnega ohlajenja zelo kratka. Imenovati bi jih smeli mušice enodnevnice v primeri s stoletnim slonom.

Vsled male vsebine in kratkega razvoja je skoraj izključeno, da bi bilo ondi organsko življenje mogoče. Mala vsebina in vsled nje mala težna sila ne more vzdržavati potrebnega ozračja. Glede organskega življenja jih smemo staviti v isto vrsto z našim mesecem.

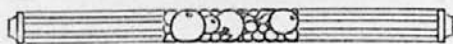
Ozreti bi se bilo še na Jupitrove mesece. Prvi štirje meseci so že precej znatne zvezdice, le eden izmed njih je tako velik kakor naš mesec, drugi trije so znatno večji, da, dva dosejata, oziroma presegata v velikosti celo Merkurja (premer 5790 in 4830 km). Prvi in četrti imata približno isto gostost kakor Jupiter (1.1 in 1.3), torej sta še precej zaostala v razvoju, srednja dva sta pa mnogo gostejša (2.0). Pri teh so opazovali z močnimi daljnogledi (Barnard, Lid) nekatere proge, zlasti pa bele tečajne lise, iz česar bi sklepali, da imata ozračje in vodo. Ker Jupiter sam še izžarjeva mnogo topline, se s tem ogreva tudi površje mesecev, in to bi bilo za razvoj organskega življenja zelo ugodno. To izžarjevanje topline od Jupitra je pač tudi glavni vzrok, da njegovi meseci niso še tako daleč v razvoju kakor zemeljski mesec.

Izmed Saturnovih mesecev je treba najbolj vpoštevati šestega vsled njegove znatne velikosti (premer 3900 km), drugi so dosti manjši. Ker so razmere približno iste kakor pri Jupitrovih spremljevalcih in tudi še Saturn sam s svojo toplino nanj vpliva, bi bilo tudi na njem organsko življenje mogoče.

O spremljevalcih zadnjih dveh premičnic nam je tako malo znanega, da je vsaka sodba o njih sploh nemogoča.

Če se končno ozremo na celokupno naše osolnčje, smemo verjetno trditi, da imata razen zemlje tudi še Venera in Mart živa organska bitja. Štiri velike oddaljene premičnice pa sedaj niso še toliko razvite, da bi bilo na njih življenje mogoče, brez dvoma pa bi bila neutemeljena trditev, da bi ne mogle pozneje tudi na njih nastati za organsko življenje ugodne razmere.

(Dalje.)

»Kmečka pravda.«

Kulturno-političen poizkus.

Napisal dr. Franc Derganc.

Kakor »belo vrano« smo občudovali doslej kmeta, ki je imel veljavno besedo v politični družbi. Izprva je bil pri nas kmet samo tlačan, to se pravi, v marsikaterem graščakovem knjigovodstvu je svedočil svojo vrednost v istem kontu kakor štirinogati prebivalci njegovega hleva. V 90 letih 18. stoletja se je začel v Parizu boj proti graščini in šele čez 50 let je pri nas zmagoviti meščan započil liberalni prapor na razvaljeni graščini. Tako si je zagotovil liberalizem svojo historično zaslugo. Bogati plen politične zmage si je razdelila liberalna buržoazija, in takozvana svoboda kmeta ni pomenila drugega, nego prenos konta iz graščinskih bukev v črno knjigo liberalnega advokata in oderuha. Ideji svobode je postal meščanski salon pretesan, zahotelo se ji je po široki naravi, po veliki družbi ljudstva. Tako je čez dobrega pol stoletja 1908 po naših zemljah mahoma zamrgolelo polno samih »belih vran« in vstalo je kraljestvo kmetov in delavcev. Ako vse to pregledamo, se nam vidi, kakor da se je izpolnil prorokovani čas narodne bajke o kralju Matjažu, v katerem je ovekovečil naš kmet svojo spečo moč.

Koncem prosinca 1909 se je vršil v Ljubljani velik kmečki shod, ki so se ga udeležili pristaši vseh strank in na katerem se je razpravljala gospodarska stiska kmečkega stanu.

Vsepresežna sila Krekovega dinamičnega idealizma je udušila misli nizke trme in nezadovoljnosti in teža njegove osebe je ovladala vsa nasprotja. Krek je v naši zgodovini tisti rešilni junak, ki je potegnil meč iz nožnice kralju Matjažu. Z največjo hvaležnostjo ga bodo sprejele v svoja srca naše žene in dekleta, kajti on je izgovoril na tem shodu besedo o trpeči kmečki materi. Mi vsi, mi kmečki sinovi smo morali gledati tragedijo kmečke matere, srce se nam je trgalo v tem večji bolečini, ker nismo mogli pomagati. Rešitev kmečke matere, to poglavje ne sme več zginiti z dnevnega reda; vredno je svojega odseka z načelom: srečna mati zdravega in obilnega zaroda. Naš Krek je stopil tudi v pusto samoto naših učiteljic, podal jim je roko in jih povedel na solnčno plan. Kakor prazna posoda na zapuščenem, senčnem voglu, tako je stala doslej učiteljica med našim ljudstvom. Ona ni razumela ljudstva, ne ljudstvo nje; večno začuden, očitajoč pogled od obeh strani. Krek je napolnil posodo z bogato vsebino in jo postavil v sredino cvetočega in delavnega življenja: učiteljica bodi v občini vzor gospodinje, prva gospodinja. Rad bi bil vsaj malo deležen tistega prekipevajočega veselja in navdušenja, ki je svetlo zaplalo pri teh besedah v duši vsake izobrazene, čuteče žene, v tistem mehkem srcu, ki živi samo za pomoč in tolažbo.

Propaganda hleva! To je zmisel Krekovega stavka, da naj postane hlev nekaj »nobel« ... Hlev je studenec kmečkega blagostanja; iz njega prihaja vol za plug in gnoj za polje. In če smo spoznali nekaj za »prvo«, bodimo toliko poštene, da to iskreno izpovemo in skušamo povzdigniti izdatnost tega vrelca naše gospodarske moči. In to dosežemo tudi s tem, da damo hlevu, kar je njegovega, namreč tisto spodobno čast, ki mu gre. Najuspešneje bo deloval v propagandi hleva živi zgled. Koliko slovenskih izobražencev bi lahko vzdrževalo vzorno malo posestvo! V začetku bi seveda nekoliko stalo, a koliko denarja — seveda po pravici — vzamejo različni športi? Posebno v okolici mest bi se dalo tako ustvariti nekaj posebno prijetnega: kmečke vile. Ta bi se pečal za kratek čas s kurjo rejo, oni bi redil prešičke, tretji bi gojil cvetice in čebele, četrti bi sadil prozaično, a tečno zelje i. t. d., vsak po svojem okusu. Osobito mislim na Ljubljano s krasnim poljem v okolici. Ali se ne bi dalo ustanoviti »društvo za kmečko kulturo«, ki bi preskrbovalo tudi potrebni kapital? Literatura, razstave, darila in odlikovanja, — vse naj širi poezijo in propagando hleva.

Dvojno orožje odločuje v socialnih bojih: zlato in železo, kapital in topovi. Prvo, pogubnejše in nevarnejše orožje tvori kapital, ki odločuje tudi v boju s topovi, kakor je najznačilneje povedal znani Montecuccoli. Nevaren je kapital radi svoje nečutne infiltracije, ker se bojuje tajno, zavratno in nevidno. Kakor silovita svinga stoji nenadoma med nami! A tisti hip, ko spoznamo nje metodo in tako rešimo nje zagonetko, se svinga sama telebi v prepad. To spoznanje nam je podnetilo upanje in pogum, da nismo obupali o bodočnosti slovenskega naroda, da smo začeli organizirati slovensko ljudstvo. Ker smo torej začeli, moramo organizacijo nadaljevati, niti nazaj, niti obstati ni več mogoče, sicer bo seme, ki smo ga vsejali s takim trudom, rodilo sad našim nasprotnikom. Opozarjam, da velja logika tudi za naše nasprotnike, da so naši nasprotniki po isti logiki izsledili vrzeli, skozi katere bi se izvršila neopazna penetracija njih idej. Programi morajo biti pač zgrajeni ne samo na kolikor možno široki krajevni, ampak tudi še na širši časovni podlagi. Gospodarski podražaj je premagal vztrajnost celice; kolo se je začelo vrteti, in ni ga več mogoče ustaviti. Naša skrb ostane samo, v katerem tiru se naj giblje sproženo kolo? Doslej je naš kmet gospodaril v starem, tlačanskem duhu, ko je skrbel graščak za državne potrebščine. Kmet je približno vedel, koliko potrebuje pridelkov za družino in koliko za desetino. In tako je gospodaril trmasto in vztrajno po neki šabloni, tradiciji brez kritike, njegova gospodarska metoda je okorela, postala neprožna, trda. Položaj se je izpremenil takoj, ko je stopil kmet enakopraven in svoboden na lastne noge in v neposredno dotiko z državo, ko torej ni bilo več vmesnega člena, ki bi prestrezal težke udarce državnih kriz. Gospodarski podražaj je začel vplivati naravnost na vztrajno, uporno celico. Davki rastejo in tudi strokovne, politične organizacije zahtevajo vedno večjih prispevkov; vstric z rastočimi izdatki mora napredovati kmetova pridobitnost.

Predvsem pa se mora spraviti njegovo premoženje v ravnovesje. A koliko je pri nas ravnovesnih kmetov, koliko jih sploh ve, koliko je njegovo celo premoženje resnično vredno? Za nekoliko časa je pokrila deficit gospodarska organizacija, — ali kakšne posledice pretijo, če hitro ne povečamo kmetove pridobitnosti? Samo vedno napredujoča organizacija, skrbeča za vsestransko kmetovo izobrazbo in pomoč, bo omogočila kmetu izplačevanje obresti, dolgov in davkov.

Občutili smo globoko in odkritosrčno resnost, ko je dr. Lampe izvajal in podajal nasvete, kako se povzdigni potrebna plodonosnost kmetije. Trije glavni vzroki ovirajo pri nas kmečki napredek:

1. pomanjkanje strokovne izobrazbe,
2. pomanjkanje delavnih moči,
3. pomanjkanje trgov za kmečke pridelke.

Pri obravnavi prve točke se je poudarjal zlasti pomen potovalnih učiteljev in gospodinjskih tečajev. Ne smemo precenjevati koristi in uspešnosti teh naprav in osredotočiti vsega upanja samo nanje. Pomisliti nam je, da imamo opraviti s človekom, ki živi vedno v naravi pod vtiskom krepkih, čutnih mikov. Le težko umeva kmet teoretična in abstraktna predavanja, in to samo v toliko, v kolikor se mu nudi v nazorni obliki. Človek prirode je navajen sprejemati misli skozi oči, ne skozi ušesa. V tej smeri so se gibali različni predlogi, v tem zmislu je postopal vrhniški dekan, ki je repustil vrt za gospodinjski tečaj; v tem zmislu so osnovale šolske sestre v Marijanišču svojo velepraktično gospodinjsko šolo. Samo nazornost pouka, in sicer ne samo začasna, ampak trajna nazornost sredi kmetov samih! To je naša končna, sklenjena misel, naš zadnji cilj. Sicer pa imamo že več zdravih elementov kmečke organizacije: deželni zbor je ustanovil nov kulturni urad; kmečke zveze; kmetijska družba; kmetijska šola na Grmu, šolski vrtovi i. t. d. Manjka samo členu, katalizatorja, ki bi strnil te elemente v organično celoto. V mislih imam takozvane »deželne kmetije«; dežela naj bi namreč v vsakem večjem okrožju kupila primerno posestvo ter ga opremila z vzornim poslopjem in orodjem, uvažujoč gospodarsko obiležje dotičnega okraja (n. pr. vinoreja, živinoreja i. t. d.). Doslej šola na Grmu res ni imela posebnega pomena, a v tem slučaju bi se pokazala nje neobhodna potreba, kajti iz nje bi prihajali deželni uradniki, gospodarji, ki bi prevzemali vodstvo in gospodarstvo »deželnih kmetij«. Na vsakem posestvu naj bi gospodaril »gospodar« z mlajšo, pomožno močjo. Tako bi nastal poseben uradniški status in šola na Grmu bi dobila svoj važni pomen. Dežela nima nobene škode, kajti vsako posestvo je tako preračunano, da mora v vsakem slučaju pokriti tekoče stroške in amortizacijo. Take trajne, nazorne šole med kmeti bi pospeševale tem intenzivneje razvoj in pridobitnost kmečkega stanu, ker ne bi bile kakor sedanja ljudska šola urejene vse po enem kopitu, ampak bi tvorile koncentriran in idealiziran refleks svoje okolice. Zimski meseci našega kmeta so izvečine gospodarsko izgubljeni. Vedno in mnogo sem premišljeval, kako bi se dal zimski čas oploditi in gospodarsko izkoristiti. Med drugim

posebno s tem, da bi se pod vodstvom »deželne kmetije« neploden svet s sekanjem in požiganjem grmovja, z izstreljevanjem in zakopavanjem kamenja izpreminjal v plodovite njive, pašnike, vinograde in gozde. Dežela bi razpisavala premije za tiste kmete, ki bi tisto zimo izkrčili največ kvadratnih metrov. Redne razstave pridelkov in živine ob času velikih jesenskih semnje v Ljubljani bi pričale o napredku vsakega leta.

Pereče vprašanje dneva je postalo pomanjkanje delavcev na kmetih. Dr. Krek je izračunal, da je padlo na Kranjskem v 30 letih njih število za 111 tisoč ljudi. Enake razmere vladajo na Pruskem, kjer je živelo na sto ljudi

	1882	1902
poljskih prebivalcev	49:55	33:83
obrtnih (industrija in trgovina) prebivalcev	50:45	66:17

dasi je splošno število prebivalcev v 30 letih (1879—1908) naraslo za 19 milijonov, za 44⁰/₀; dasi je znašalo izseljevanje l. 1872. 3:3⁰/₀, l. 1907. pa 0:5⁰/₀.

Jako zanimive številke, ki kažejo, da je industrija in trgovina požrla kmetiji delavce. Tudi pri nas je največ snedla ameriška industrija. In tu prihajamo na usodno razpotje, kjer vidimo v uničevalnem boju kmetijo in industrijo, kakor dve smrtini, nespravni sovražnici. Tako vidimo tudi v političnih bojih na Pruskem, da se obe stranki ljuto pobijata. Agrarci škodoželjno privoščijo državi delavske bataljone socialnih demokratov, ker je pristransko gojila industrijo, to požrešno babilonsko vlačugo. Res, nepremostno nasprotje zija med obema gospodarskima faktorjema, ali samo na videz, ker je nemška državna uprava napravila dva fundamentalna pogrška, ob katerih se mi seveda moramo učiti. Nasprotje je samo navidezno, ker se je industrija razvila iz kmetije kakor nje panoga po principu delitve dela, ker sta obe po naravi dva potrebna organa enega telesa, in razvoj enega je odvisen od razvoja drugega po regulatoričnem zakonu korelacije; kmetija in industrija sta tesno združeni po dvojnem razmerju producenta in konsumenta: kmet potrebuje delavca za konsumenta pridelkov, in industrija šteje med prve odjemalce kmeta.

Gospodarski položaj kmečkega stanu kategorično zahteva, da pomnožimo pridobitnost našega kmeta, a ta pomoč se more izvršiti samo na ta način, da povišamo množino in vrednost njegovih pridelkov s povišanjem števila konsumentov, delavcev, industrije. To je resnica, koje bližnji nastop ne more več preprečiti nobena sila. Prebujeni in organizirani kmet bo sam zahteval industrijo, ker jo potrebuje kakor riba vode; brez industrije je kmetija riba na prođu. Z organizacijo, ki pomeni s kmečkega stališča samo gospodarski napredek, smo vlili istočasno že idejo industrializacije, ki pa ima po razmerah krajšo ali daljšo inkubacijo, preden se pojavijo prvi simptomi. Če ne bomo mi sami profilaktično začeli, pridejo naši nasprotniki in organizirali bodo industrijo na protikatoliški podlagi — proti nam. Tu se vračam k obema gori omenjenima temeljnima

pogreškoma: 1. stranka mora skrbeti za razvoj industrije po organskem, naravnem razmerju ravnovesne tehtnice, da ne bo vsled lahkomišelnega in podkupljivega nadzorstva prerasla in zadušila druga druge; 2. vsejati seme industrije na strogo katoliška tla, da se a priori zapreči brez vsakega boja možnost socialnodemokratskega terorja, kakor se je to deloma zgodilo v bogati Belgiji. Naša generacija ima samo ustvariti predpogoje sledeči, naravni industrializaciji: 1. na naših zemljah zatreči socialno demokracijo; 2. organizirati slovenskega trgovca in obrtnika, zadnjega mojstra, pomočnika in vajenca; 3. vse javno življenje prepočiti z vročim ognjem rodoljubja na podlagi jugoslovanske ideje, z ognjem tistega blagoslova, ki ga je govoril dr. Krek ob ustanovitvi S. K. S. Z.: »Triglav in gorski velikani slovenski, ako se poderete vi, mi vas zastavimo; reke naših srebrnih valov, ako bi se posušile vaše vode, mi s svojo srčno krvjo bi vaše struge napolnili.« Za gospodarski razvoj je zadnji, iz najintimnejših čuvstev izvirajoči »imponderabile« največjega pomena, spominjam samo na občutljivi barometer svetovne borze, ki reagira na vsako večjo demonstracijo in politično notico. In v tem oziru smo lahko mirni, kajti naši industriji bo odprt ves bratski Balkan in Sredozemsko morje, vsa bratska vzhodna Evropa in polovica Azije. Tu vidimo, kako je pravzaprav materialistična in potrebna gojitev slovenske kulturne in gospodarske vzajemnosti, kajti samo ta živa skupnost nam bo ustvarila brezmejni svetovni kredit, zaupanje in simpatijo, kakor jo zdaj uživajo Angleži. Slovanska vzajemnost torej ni prazna in vesela fraza, ampak predvsem zdaj še žalosten občutek naše prazne mošnje. Iz tega pravega čuvstva potekajo v »Slovencu« njegova zanimiva sobotna »Slovanska pisma«.

Pomanjkanje delavcev na kmetih je tako občutljivo vprašanje, da ne trpi nobenega odlašanja. Pošta pomoči so različna;

1. povzdigniti naravni naraščaj ljudstva;
2. zaprečiti izseljevanje;

3. poklicati za prvo silo tuje delavce slovanskega rodu (na primer Slovake in Macedonce).

Največ se doseže posredno in temu naj služi:

1. poglobitev verskega življenja; pospeševanje zdravih zakonskih zvez in strogo nadzorstvo zakonskega življenja;
2. gospodarsko blagostanje;
3. organizacija ljudske higiene, boj zoper alkohol in jetiko;
4. industrija, ki zapreči izseljevanje in povzdigne pridobitnost kmetije;

5. reforma vojaške službe (strelna društva in ljudska milica);

6. ustanavljanje zabavnih in izobraževalnih društev; mladeniška, dekliska in ženska organizacija;

7. literatura (družba sv. Mohorja), ki naj slika prijetno življenje na domači grudi in mizerijo velikih mest.

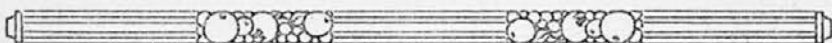
Kar se tiče pomanjkanja trgov za kmečke pridelke, odpre najširši trg domača industrija in previdna železnična politika, kasneje razvoj jugoslovanskega brodovja v Adriji in na Sredozemskem morju.

Nisem hotel napisati puhlih načrtov brez podlage, ampak šel sem najprej in se postavil na trdna tla; izvedel sem samo dosledno in do konca misli, ki se same krešejo iz velike resnice, kakor žarki iz pristnega dragulja, iz tiste velike resnice namreč, na katero je kazal dr. Šusteršič, zaključevaje »Kmečki shod«: Ljudstvo je v boju za kmečko pravdo zmagalo, vso moč ima v rokah in to moč hoče porabiti in pokazati! Kmet vlada, kmet je postal gospod! Vsakega kmeta mora prešiniti zavest te svoje moči, ta zavest moči naj govori iz vsake njegove besede in kretnje. Minili so časi, ko je kmet, sključen od ponižnosti, trkal na vrata svojega uradnika, ki ni imel zanj prijazne besede. Koliko je bilo treba bojev, preden se je priborila do veljave resnica, da je uradnik radi ljudstva tukaj, ne ljudstvo radi uradnika! In s tem, da je zmagala kmečka pravda, se je zgodilo samo dejanje socialne pravičnosti, kajti ni še dolgo temu, ko je bil kmet tudi rokodelec in vojak obenem, ko se je pri hiši pridelalo vse, kar je potreboval za življenje. Kmet je mogočno deblo, iz katerega so pognale vse druge veje človeške družbe, on je neizčrpan studenec iz višine, ki se razliva v nižavo in polni potoke, reke in morja. Kmečki stan je edini, ki nosi v sebi vse pogoje lastne in neodvisne eksistence; ti pogoji mu varujejo trajno prvenstvo v človeški družbi. Je pa še neko drugo svojstvo kmečkega stanu, vsled katerega bo kmet tvoril vedno edini in nerazrušni temelj države. Samo tista država, samo tista stranka si je zagotovila bodočnost, ki se je oprla na široka pleča kmečkega stanu, in ta pleča so tako trdna, zanesljiva, neizpremenljiva kakor široki hrbet zemlje, katero obdeluje. To drugo svojstvo je namreč stabilnost in kontinuiteta kmečkih interesov, vsled tega tudi stabilnost in nepretržnost njegove politike brez nepričakovanih skokov. Prav radi te stabilnosti očitajo kmetu, da je trmast, konservativen, da sploh ne potrebuje nobene šole in kulture, nobene organizacije in samopomoči, da se čuti najsrečnejšega in najvestneje, najtočneje izvršuje svoje državne dolžnosti (plačevati davke in zalagati različne stanove s svežim človeškim materialom), če ga pustimo na miru. Iz takih besedi govori velika brutalnost in krivičnost, ker prisojajo kmečkemu stanu, čigar socialno prvenstvo smo morali priznati, vlogo pokornega sužnja brez pravic in človeške dostojnosti. Veliko modrost je izpričal mož, ki je zasnoval program S. L. S. in, ozirajoč se po svetu, kako in s pomočjo katerega stanu bi ga zanesljivo uresničil, brez pomisleka uprl svoj pogled na široka, trdna pleča slovenskega kmeta, da je izvolil slovenskega kmeta nositeljem svojih idej. Tisti modri mož je pa tudi dobro vedel, da bodo njegove ideje s tem večjo močjo živele in se uresničevale, čim jačji bo njih nositelj — kmet. Samo navdušenje za ideje in njih uresničenje mu je dalo strogo zapoved, kmeta-nositelja idej s pomočjo moderne organizacije dovršeno in popolno oborožiti za zmago v velikem socialnem boju. Naša politika ni dejanje obupanca, ki se skuša okoristiti iz goreče hiše kolikor mogoče; naša politika ni frivolnost Pavlihe in njegove prilike, da je pekel krompir na pogorišču rodne vasi in

badril žalostno stoječe sosede: »Pametni nobene prilike ne zamudi!« Ideja zmaga tem hitreje, tem popolneje, čim jačji je nje nosilec. Nje program sili S. L. S., da ojači slovensko ljudstvo z moderno organizacijo. V ta namen je ustanovila stranka lastno tajništvo, poseben urad, ki se bo izpopolnjeval, razvijal in pripravljal tla za vseslovensko in jugoslovansko politiko, ki bo sestavljal narodni kataster in prevažno statistiko. O vseh važnih političnih in gospodarskih vprašanjih naj bi tajništvo izdajalo kratka tiskana poročila, ki bi se čitala in tolmačila v društvih. Tako bi sproti in brez truda napredovala politična izobrazba in se jačila organizacija.

Krekova teza o ljubezni do rodne zemlje (poboji mejašev; posmrtno trpljenje tistih, ki so prestavljali mejnike) naj razvname v Slovencih ista rodoljubna čuvstva, kakor njegove besede, govorene 16. januarja 1909 v deželnem zboru: o največjem pogumu Slovencev, ki so šli najdalje na zapad. Zlate besede, ki so zbudile v nas zavest moraličnega prvenstva. Sploh take reminiscence iz zgodovine prinašajo v ljudsko življenje novo, svežo, velesugestivno energijo, kakor je zbrana v premodu tisočletna sila solnca.

Bog in sreča junaška!

Nekaj slovanskih vprašanj.

Dr. Leopold Lénard (Ljubljana).

4. Prihodnost ruske države.

Rusko vprašanje nikakor ni istovetno s slovanskim vprašanjem, bodočnost slovanska je mogoča tudi brez bodočnosti Rusije in je celo mogoča proti sedanji Rusiji.

»Rusija« je političen pojem, kakor na primer Avstrija, Turčija itd. Gotovo, da je ruski narod slovanskega debla, in trditve nekaterih pretiranih neprijateljev ruskih, ki bi hoteli Ruse proglašiti za Mongolce, Tatarje ali bogsigavedikaj, so popolnoma neutemeljene. Po svojem jeziku so Rusi Slovani, večinoma pač tudi po krvi. Čistokrvnih Slovanov seveda ni nikjer, tudi na Ruskem ne. Pomislimo, kako so se naši rojaki, Slovenci, mešali s tujo krvjo, koliko nemških naselbin se je med nami poslovenilo, na Primorju so se pa neprenehoma mešali z Italijani. Čiste slovanske krvi bo po slovanskih žilah presneto težko najti. Podobno so se mešali vsi drugi Slovani: Jugoslovani še s prvotnimi prebivalci, potem z Grki, Turki itd., severni z Nemci, Litvini, Tatarji, Mongoli, Turanci, Finci itd. Čistih narodov v Evropi sploh menda ni razen Judov. Vsi drugi smo »mešane rase«.

Velikorusi so se brezdvomno jako križali. Zemlja, kjer sedaj bivajo Velikorusi, je bila nekoč finsko-čudska. Rusi so se priselili

od juga in potisnili polagoma prejšnje prebivalce proti severu. To preseljevanje se je vršilo počasi in pri tem se je gotovo mnogo prejšnjih prebivalcev in privržencev finških plemen: Murom, Merva in Čud — pomešalo z novimi priseljenci.

Ruska pradomovina je porečje Dnjepra in se je raztezala na jugu do črnomoških step, na zahodu in jugozahodu do Donave in Karpat in potem do reke Sana, na vzhodu in na severu je meja nedoločena. Najsevernejše rusko pleme so bili Kriviči, ki so stanovali na sedanjem Volinju ob reki Bug, na vzhodu sta bili pa onkraj Dnjepra plemeni Radimičev in Vjatičev. Razmerje »slovenskega« Novgoroda h Kijevu je še nejasno. Vse sedanje velikorusko ozemlje je pa bilo torišče finsko-čudskih plemen. Kdaj se je pričela ruska kolonizacija v te kraje, zgodovina ne more dognati. Vladimir Veliki je, ko je razdelil svojo državo med sinove, dal velikoruski kneževini Rostov in Murom svojima najmlajšima sinovoma Borisu in Glebu. Torej je morala biti ta zemlja takrat že pod rusko vlado, toda bili sta to najslabši kneževini, ker je po ruski navadi vedno najstarejši sin dobil najboljšo kneževino in tako po vrsti.

Pozneje se je zlasti radi napadov raznih turško-mongolskih hord, ki so kočevale po črnomoških stepah in neprenehoma napadale kijevsko kneževino, kakor: Pečenegi, Polovci, Črni klobuki, Torki, Kumani, Mongoli in Tatarji, rusko prebivalstvo vedno bolj selilo proti severo-vzhodu. Mnogo so pa k temu preseljevanju pomogli tudi neprestani bratomorni boji med ruskimi knezi. Največjo vlogo pri tej kolonizaciji sta igrali sosednji plemeni Radimičev in Vjatičev. (Zlog »vjat« — bi se glasil v slovenščini »vet« — v staroslovenščini pa »vent«, ter je še ohranjen v imenu Venceslav.)

Ta kolonizacija je šla polagoma in se je razvijala več stoletij. Iz Muroma je postal Suzdalj, iz Suzdalja Vladimir na Klazmi, iz Vladimirja pa Moskva, ki se ima zahvaliti za svoj nastanek in razvoj dvema energičnima in bistrumnima knezoma: Andreju Bogoljubskemu in Juriju Dolgorukemu.

Kolonizacija, ki se je vršila tako polagoma in mirnim potem — ruski letopis, ki nam tako natančno opisuje vse prepire in boje ruskih knezov nazunaj in med sabo, ne ve nič o kakšnih bojih s prvotnimi prebivalci teh zemelj — ni iztrebila prvotnega prebivalstva, ampak se je z njim pomešala.

Pozneje je prišlo mnogostoletno tatarsko-mongolsko gospodstvo. Tatarji so prišli na Rusko ne samo kot vojaki, ampak kot ljudje z družinami in vsem imeikom na svojih vozovih. Ko so izgubili politično nadvlado, so se pričeli polagoma mešati z domačimi Rusi, toda to je šlo tako polagoma, da je ostalo na jugovzhodnem Ruskem, ob donjni in srednji Volgi in na Krimu še sedaj mnogo milijonov Tatarjev, ki so tudi mohamedanske vere.

Neprestani boji s Poljaki so bili pa vzrok, da se je ruska kri mešala s poljsko in litovsko. Vsaka večja politična in državna izprememba vpliva kolikortoliko tudi na etnografski sestav prebivalcev

prizadetih dežel. Zlasti pa taka katastrofalna izprememba, kakršna je bila padec poljskega kraljestva, je morala v etnografičnem oziru silno učinkovati. Rusiji je prinesla nov, od zapadne kulture popolnoma prešinjjen element, ki bi bil lahko Rusiji v blagoslov in bi mnogo pripomogel za rusko kulturo in civilizacijo, ako bi ga znala ruska vlada izrabiti.

Pozneje so še privabile reforme Petra Velikega in Katarine Velike kakor tudi evropske revolucije in francoski boji na Rusko mnogo tujih elementov vseh mogočih narodov. Na Volinju, na Krimu in ob Volgi se je pričela nemška kolonizacija, od druge strani je pa naplival nemški element od severa iz takozvanih pribaltijskih provinc, Kurlandije, Livlandije in dr. Nemški grofje in baroni iz teh provinc so pričeli zavzemati v ruski vojaščini in v civilni upravi najvažnejša mesta.

Ruski narod torej gotovo ni čisto slovanske krvi, ampak ima v sebi mnogo tujih elementov. Vendar je ostal bistveno slovanski.

Nekaj popolnoma drugega kakor ruski narod, je pa ruska država. Ruska država je ruskemu narodu neka tuja, večinoma sovražna sila, ki se mu je vsilila od zunaj in ni izšla iz njega samega.

Normanski prihajajoči »Varjagi« so ali ustanovili rusko državo ali vsaj izdatno pripomogli k njenemu razvoju in ji vtisnili njene bistvene lastnosti. Pozneje je bil samodržavni Bizanc kijevskemu knezu vzor njegovih državnih idealov. Moskovski knezi so se, da bi se polagoma oprostili političnih vplivov tatarske orde, sami dobrovoljno podvrgli njenim državnopravnim ustanovam. Ko je pa Peter Veliki prebil okno v svet, so se v državnopravnem oziru pričeli najraznovrstnejši zahodni vplivi, od prosvetljenega absolutizma in francoskega enciklopedizma do marksizma. Ruski narod je bil le trpna masa, na kateri so razni ruski državniki poskušali svojo modrost. On ni tvoril države, ampak lažje bi se reklo, da je država tvorila njega.

Ako torej vprašamo, kašna bo prihodnost ruske države, ne vprašamo s tem po prihodnosti ruskega naroda. Lahko je celo mogoče, da se bo pričela prihodnost ruskega naroda tudi v političnem in državnem oziru šele, ko bo padla sedanja ruska država.

Na Ruskem bi bili mogoči sledeči slučaji:

1. da se ruska država reformira stopnjema v mirnem razvoju,
2. da se reformira nanagloma po nasilni revoluciji,
3. da ostane za nepregleden čas še vse pri starem,
4. da podleže kaki zunanji katastrofi.

Prvi slučaj je skoraj da izključen. Reformirati samoodsebe se more samo kaj takega, kar ima še mnogo zdravih sil, ki so bile tlačene od nasprotnih. Gotovo je med ruskim narodom mnogo zdravih sil, toda te ne pridejo tu v poštev. Vprašanje je, če je med rusko birokracijo še toliko zdravih sil, da bi se mogla reformirati sama sebe?

Sedaj se na Ruskem reformira že nekaj let in vendar se pojavljajo neprenehoma tako grozni slučaji korupcije, da smo upravičeni vprašati, če je tu še kaj zdravega. Navesti hočem samo štiri najbolj drastične, ki so popolnoma javni.

Vlada je zahtevala od dume, naj ji dovoli 54 milijonov rubljev podpore za stradajoče kmete. — Na Ruskem, ki bi bila lahko žitnica Evrope, vlada od leta do leta hujša lakota, in sicer ravno po najbolj rodovitnih deželah! — Duma je odgovorila, da nima zaupanja v vlado, da bi se obrnil denar res v naznačeni namen, ter je dovolila samo 16 milijonov. Nato je vlada dumo razgnala, sama si pa nakazala in izplačala vseh 54 milijonov. Pozneje je pa Stahovič priobčil, da je naredil poljedelski minister Hurko pogodbo z nekim trgovcem Lidvalom, da bo do gotovega časa preskrbel toliko in toliko vagonov žita, za kar mu je naprej plačal poldrugi milijon rubljev. Toda žita ni bilo nobenega. Časniki so se stvari polastili in pričeli poizvedovati in pisati. Kmalu se je dognalo, da je Lidval samo peterburška podružnica neke ameriške firme za kanalizacijske potrebščine in stranišča s pljuskanjem vodé. Obenem pa prireja Lidval ponočne zabave za velike gospode, ki mu dajejo jako lepe dohodke. Dalje se je izvedelo, da tudi v Ameriki ni firme Lidval, ampak samo neki agent, ki pošilja v Evropo naročeno blago.

V Nižjem Novgorodu, kjer bi moral Lidval preskrbeti od gladu umirajoče kmete z žitom, je rajši priredil v času velikih jesenskih sejmov z dovoljenjem gubernatorja Frederiksa, nečaka ministra ruskega carskega dvora, ponočne zabave, ki so mu vrgle vsako noč 10.000 rubljev čistega dobička. Stvar je morala priti pred sodišče. Pravda se je vlekla strašno dolgo, končala se je pa s tem, da je bil Hurko za tri leta odstavljen od svojega ministirovanja. Car mu je pa še to kazen odpustil.

V Vilni je bila tajna policija v zvezi z revolucionarji in zanje kontrabandirala čez mejo orožje. Poleg tega je bil načelnik tajne policije tudi lastnik neke javne hiše. Nekoč je bila obmejna straža tako nerodna, da je iz neprevidnosti prijela policijske kontrabandiste. Policija se je čutila razžaljeno. Polkovnik obmejne straže se je pritožil zoper tako ravnanje na ministrstvo in je dobil dolg nos.

Načelnik tajne policije, Ursenov, v Kijevu je bil v zvezi z roparji in tatovi, ki so mu morali dajati del čistih dohodkov. Imel je z njimi stalne pogodbe na določeno število let. Poleg tega je vzdrževal tudi hiše najdivjejše razuzdanosti. Čisto slučajno je stvar prišla v javnost in Ursenov se je moral zagovarjati pred oblastjo. Temu se je strašno čudil, češ, saj sem delal samo tako, kakor vsi drugi.

Podoben, a še mnogo večji škandal se je nedavno zgodil v Moskvi, kjer je bil mestni glavar Reinbot načelnik roparjev in tatov.

Vpričo takih dogodkov, ki niso posamezni in redki, se mora človek vprašati, je li med temi ljudmi še toliko poštenjakov, da bi mogli reformirati celo upravo? Odgovor more biti le negativen.

Gre se jim za kruh, za službe, za dohodke. Rodoljubja nimajo, požrtvovalnosti tudi nobene. Torej bodo želeli in z vsemi silami delali na to, da ostane vse pri starem.

Težko si je torej predstaviti, da bi činitelji, ki imajo vse svoje koristi in svoj obstanek v sedanjem ruskem državnem neredu, hoteli na lastno pest na Ruskem uveljaviti red in si tako izpodkopati tla pod nogami. Niti turški sultan, niti perzijski šah, niti kdo drug ni dal dobrovoljno ustave in državne reforme, ampak samo pod zunanjim pritiskom, kajti konstitucija in reforme so ljudem, ki imajo vladno v rokah, vedno odiozna stvar, ki manjša njihov vpliv, svobodo in često tudi dohodke. Torej tudi ni misliti, da bi bila ruska birokracija sposobna in voljna samaodsebe obnoviti ruski državni ustroj, ampak se bo vdala samo moralnemu ali fizičnemu pritisku od zunaj, proti kateremu se bo pa branila do skrajnosti.

Ali je torej mogoče, da bi na Ruskem zmagala revolucija in da bi ona potem prinesla ruski državi potrebne reforme?

Tudi jako težko.

Na Ruskem samem se dela često fatalna pomota, da se preveč zgledujejo na francosko revolucijo in jo hočejo kopirati. Dvor in vladni organi vidijo vedno pred seboj osebo Ludovika XVI. in njegovih zvestih in se raditega boje vsakega svežega veterca, češ, da prinaša novo francosko revolucijo v ruski obleki, revolucionarji sami pa spet vedno gledajo na francosko revolucijo in jo skušajo v vsem kopirati, celo do petja pesmi »marseljeze«, pri tem pa premalo vpoštevajo čisto posebne ruske razmere.

Toda razločki med rusko in med francosko revolucijo so jako veliki. Rusko ljudstvo stoji kulturno mnogo nižje, nego je bilo takrat na Francoskem, in v ruski državi se nahaja cela vrsta narodov in socialnih skupin s svojimi čisto posebnimi težnjami. Francoska revolucija je imela samo en cilj: pridobiti političnih svoboščin, na Ruskem se pa križajo najrazličnejši interesi: politični, narodni, gospodarski itd. Poljaki na primer se bore predvsem za narodno avtonomijo, istotako Finci; Litvini, Malorusi, Belorusi, Kavkazci, Armenci, sibirski narodi, Tatarji hočejo zase narodne pravice, obenem pa zahtevajo tudi razne socialne reforme, skoraj vsak narod drugačne; stranka kadetov se bori predvsem za politično svobodo, socialni demokratje in socialni revolucionarji za politično in za socialno. Poleg tega se bore posamezni sloji in narodi še za verske pravice, n. pr. Poljaki za katoličanstvo, Tatarji za mohamedanstvo, Armenci za svojo vero, Judje za svojo, druge revoliucijske stranke zopet so proti vsaki veri, a razkolniki hočejo absolutizem in starokopitni državni sistem, toda svobodo razkola. Nemogoče je, da bi toliko sil, ki delujejo v tako različnih smereh, dalo eno skupno rezultanto.

Toda ne samo razbežnost stremljenj paralizuje uspehe revolucije in jih pravzaprav uničuje, ampak še bolj njena notranja idejna in moralna vrednost, oziroma nevrednost. Ne more se tajiti, da se nahajajo med revolucionarji pravi junaki svoje vrste, ki z redkim fanatizmom popolnoma služijo ideji, zanjo žive, delajo in

umirajo, se ne boje ne vislic, ne Sibirije, ne Šliselburga, jih ne zlomijo ne neprestane nevarnosti, ne revizije, ne nesreče. Z druge strani se je pa vrnilo med vrste teh idealistov tudi premnogo oseb brez vsakega prepričanja in dvomljive moralične vrednosti. Trajen in uspešen boj proti taki potvorni sili, kakoršna je ruski sistem, je mogoče organizirati samo na gotovi moralni podlagi. Krščanstvo je tri stoletja s čistimi rokami bojevalo boj zoper poganstvo in je slednjič zmagalo. Dvomimo, da bi se posrečila zmaga, ako bi mlada duševna sila ne stala na podlagi verske ideje, iz katere je izvirala krščanska morala. Ker stoji ruska revolucija na popolnoma brezverski podlagi, nima tudi nobene moralnosti, niti v svojih sredstvih, niti v načinu postopanja ali v življenju nastopajočih oseb. Tako smo doživeli slučaj, da je bil na Ruskem predsednik centralnega revolucijskega odbora, Azef, celo desetletje v službi policije in da je bil šef policijskega oddelka v notranjem ministrstvu, pravzaprav najvišja vladna oseba na Ruskem, v zvezi z revolucionarji. Ako bi imelo opozicijsko gibanje na Ruskem verska in moralna tla, bi bilo mogoče priti do končnega uspeha, ne da bi se rabila nemoralna sredstva, tako pa utone vsako opozicijsko gibanje v lastnem blatu.

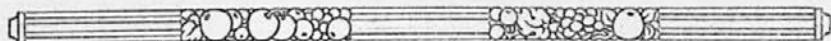
Se neka druga misel mi je prišla, ko sem opazoval rusko revolucijsko gibanje:

Ali bi bili ti ljudje, v slučaju, da bi zmagala revolucija in bi prišli oni na krmilo, sposobni ustvariti boljši red kakor je sedaj? Meni se zdi dvomljivo. Saj so sami prav taki duševni in moralni nihilisti kakor sedaj vladajoči birokratje in nimajo istotako nobenega pojma o svetosti pravice in zasebne lasti — dva pojma, ki sta se na Ruskem menda kar izgubila. Morda bi se spremenilo vse le v toliko, da bi na krmilo prišle druge osebe z ravnoistimi načeli.

Tretja možnost na Ruskem je, da bo trajalo sedanje stanje še dolgo, dolgo vrsto let, do nedoglednega časa. Saj je dosti zgledov strohnelih in preperelih držav v zgodovini, ki trajajo v stanju razpadanja in gnitja mnogo vekov, da, cela tisočletja. To so države, ki naznotraj nimajo več sil, da bi se oživile in reformirale sameodsebe, nazunaj pa imajo tako srečno lego, da jih ne more podvreči vpliv višje stoječega soseda. Ruska država ima v resnici tako srečno lego, kajti meji večinoma na morja in ledene puščave, ali pa na nizko stoječe azijske narode ter na Turčijo in Balkan, odkoder ne more zaveti noben svež in močan vpliv. Samo na zahodu meji na Nemčijo, toda tu se nahajajo med Rusi in Nemci kot zagozda Poljaki, ki bodo do zadnjega branili Rusijo pred nemškim navalom. Mogoče je torej, da se ohrani Rusija tako še mnogo vekov, okosteni in strohni in leže kot ogromen mrlič k azijskim sosedom, deleč ž njimi njihovo usodo.

Mogoče in jako verjetno je pa še eno: da se Nemci čez Poljake povzpno do Rusije in jo spravijo pod svoj neposredni politični vpliv. V načrtu Vsenemcev je, da se zemlja do Visle priklopi nemški državi, iz južne Rusije naredi svobodna država pod nemškim vplivom, velika Rusija pa da bi tvorila kolonizacijski teritorij

nemškega naroda. Tako bi nemška zastava zaplapolala ob Volgi, od one strani bi pa prišla Japonec čez Mandžurijo in Anglež iz Indije ter podala Nemcu ob Volgi ali Uralu roko. Ta slučaj je jako mogoč, toda bi ne ustvaril trajnega položaja. Ni namreč misliti, da bi se toliko milijonov Slovanov kar utopilo v nemškem morju, ampak zgodilo bi se obratno: Rusi bi se navzeli zahodne kulture, okrepili gospodarsko, potem pa pognali tuje najezdne nazaj, ali jih pa vsrkali vase, kakor so storili s toliko drugimi narodi.

Zakon o kartelih.

Dr. Aleš Ušeničnik.

»Karteli,« pravi K. Menger v uvodu dr. M. Ettingerjevega dela *Die Regelung des modernen Wettbewerbes im modernen Wirtschaftssystem* (I. Die Kartelle in Österreich. Wien 1905) — »so korelat današnje strukture socialne ekonomije.« To je, če je po načelih moderne ekonomije vsak sam odgovoren za svoj gospodarski položaj in je njemu pripuščeno, kako v mejah zakona uporablja delo in kapital, mu mora biti tudi svobodno, družiti se z drugimi. Že A. Smith je dejal: če se smejo družiti delavci, zakaj se ne bi smeli družiti tudi podjetniki? Čim pa prizna družba, da so tudi kapitalisti upravičeni družiti se, bi bilo nenaravno, ko se ne bi tudi dejansko družili. Svobodna konkurenca je bila namreč zanje ugodna — kakor dobro poudarja dr. Krek (O trustih in kartelih, »Čas« III., 1909, str. 34) —, dokler so se bojevali proti malim obrtnikom, a ko so le te gospodarsko ubili, je započela svobodna konkurenca boj med njimi samimi, v njih škodo. Bili bi torej malo prebrisani, če ne bi spoznali, da je pomoč le v združenju. Čemu bi si sami konkurirali, in drug drugemu delali kvar? To pa preprečijo, ako se zvežejo in dogovore o cenah, o trgu, o produkciji, ako ustanove osrednje pisarne in osrednje prodajalnice, ako podjetja spoje v eno veliko podjetje, skratka, ako si v tej ali oni obliki zagotove miren obstoj in razvoj ali morda z vzajemnostjo osvoje celo monopol. Primerite o vsem tem omenjeni dr. Krekov članek!

Zato ni čuda, ni nenaravno in samoposebi tudi ni neupravičeno, da so se začeli v novejši dobi snovati ringi, karnerji, karteli, trusti in razne druge zveze kapitalističnih podjetij. Dr. Ettinger je zbral v svojem delu karteke, ki so že nastali po raznih deželah. Za Ameriko našteva okrog 400 produktov, katerih produkcija ali prodaja je »kartelirana«. Tako so, da izberemo le nekatere, karteli za kavo, moko, mleko, jajca, orehe, jabolka, loj, smolo, ribje olje, les, led, gnojila, sekire, jerbese, korce, rakve, sukanec, umetne zobe, kinin, strihnin ... Za Avstrijo jih našteva okrog 90, med temi za lep, loj, sveče, milo, apno, skrob, za brisalke, dežnike, klobučino,

steklo, za riž, repo itd. V Rusiji jih je okrog 30, v Italiji 5, med temi kartel za marmor, na Španskem 11, na Japonskem 4, n. pr. za riž in čaj itd.

Ako stvar mirno premislimo, moramo celo priznati, da bi lahko imele take zveze za vse mnogo dobrega. Razbrzdana konkurenca res pritiska na cene, vsak skuša z nižjimi cenami drugega izpodnesti, toda te cene so le na videz nizke. Od same izgube nihče ne more živeti; cene morajo biti torej vsaj približno take, da se morejo podjetja vzdržati. Za nekaj časa lahko padejo pod količino, ki izraža samo gole stroške, tedaj nastanejo krize, ki uničijo slabotnejša podjetja, potem pa se one zopet dvignejo na prejšnjo stopnjo ali navadno še višje. Ako so cene nizke, tedaj se skušajo okoristiti podjetniki na dva načina: ali poslabšajo kakovost izdelkov, ali pa pritisnejo na delavce in njim trgajo pri plačah, kar izgubivajo pri blagu. Delavci pa so glavni konsumentje. Tako dobivajo konsumentje za nizko ceno slabše blago, ali pa dobivajo na drugi strani slabše dohodke. V obeh slučajih je cena samo na videz nizka. Za konsumente, ki niso delavci, je cena res nekoliko nižja, toda če delavci ne dobivajo dosti plače iz dela, jo bodo pa zahtevali od države, n. pr. v obliki državnega prispevka za zavarovanje, in večino tistega prispevka bodo morali plačati z davki nedelavci. Poleg tega pa je treba premisliti, koliko denarja požro ob razbrzdani konkurenci troški za agente in reklamo. Da bi drug drugega izpodjedel, drug drugega izrinil s trga, drug drugemu odvzel odjemavce, dajejo strašne vsote za reklamo, lepake, letake, inserate, vzorce, in nastavlja jo za drage denarje zastopnike, posredovavce, agente, ki gredo v vse kraje, kjer bi se utegnilo dobiti kaj odjemavcev, časih do zadnje vasi, do zadnje hiše. In koliko blaga obleži, ker se na slepo producira! Tudi ta izguba se mora pokriti s cenami. Potem: kako strašne investicije nalaga razbrzdana konkurenca! Če ni več mogoče ne znižati cen, ne poslabšati blaga, ne zmanjšati delavcem plače, tedaj je še eno sredstvo: razširiti podjetje, napraviti večje stroje, izpopolniti stroje po novih izumih, da bo mogoče hitreje producirati in tako, po reku: čas je zlato, na ta način kaj prihraniti; zakaj če se ob istem delu v istem času več izdelaja, je gotovo nekaj dobička. S temi investicijami pa se draži kredit, obresti rastejo in velik del obresti morajo nositi tako ali tako zopet konsumentje.

Osnujmo pa zveze podjetnikov, karteke itd.! Ti se dogovore, da bodo vsi dajali blago po isti ceni, razdele si trg, določijo, koliko se približno sploh konsumira in koliko naj se torej producira, ustanove morda celo osrednje pisarne. Sedaj ne bo treba ne vse tiste množice agentov, ne tiste strašne konkurenčne reklame, ne obupnih investicij, ne slepe, brezumne hiperprodukcije. Koliko prihrankov! Če se ti prihranki prav porazdele, bodo lahko cene zmerne, blago dobro, delavske plače poštene in še bode ostal tudi podjetnikom morda nekoliko manjši, a zanesljiv in zato več vreden dobiček.

Kajpada, ko bi ne bilo na svetu tiste divje strasti, ki jo je imenoval rimski pesnik »auri sacra fames«, proklet pohlep po zlatu!

Čim pa so se podjetniki začeli zares družiti in so začutili v združenju neko prijetno varnost, obenem pa v nesvobodi novo svobodo, se jih je takoj polastila stara slà, da bi to novo svobodo izkoristili, sedaj ne več drug proti drugemu, marveč vsi skupno proti delavcem, zlasti pa proti konsumentom. Združeni ložje določijo delavske plače in se tako oškodujejo za morebitne skromnejše zasluške pri blagu. A kar je poglavitno, tudi cene blagu lahko določijo po svoji volji. Kdo jim pa kaj more? Konsumentov se jim ni bati, saj jim je dobro znano, da potrebe le rastejo in je vsak bojkot konsumentov le malotrajen. V škodo bi jim lahko hodili novi podjetniki. Toda tudi teh se jim ni bati, ker tedaj je le treba započeti proti njim staro konkurenco; kjer se pojavi tak podjetnik, tam naj tovariš hipoma zniža cene, da bo novi podjetnik ubit, tovarišu pa zveza povrne škodo.

Tako se je začel razvoj kartelov in trustov, tako se je sploh začela velika koncentracija kapitala, ne več toliko v svoje varstvo, marveč da bi bilo izkoriščanje tem ložje in uspešnejše. Berite v dr. Krekovem članku, kako strašno moč je zadobil veliki kapital, tako da je kakor »mrzel, poguben vampir«, ki pije ljudstvu kri in tudi mravno razdira dušo narodov.

Karteli in trusti, in naj se imenujejo kakorkoli te razne zveze velikih podjetnikov, so tako prava socialna nevarnost in pomoč je nujna. K. Menger sicer misli, »da imajo morda karteli sami v sebi, v svojem razvoju remeduro (pomoček), morda v kartelih konsumentov z lastno produkcijo in zagotovljenim trgom«, dr. M. Ettinger pa pravi, da bo izrastla iz kartelov »višja sinteza anarhije in cehovstva: iz prve da bo nagib napredka in individualne svobode, iz drugega počelo reda« (o. c. VIII. in 183). Morda, celo upajmo! Ampak to se ne zgodi še kmalu in slab je Mengerjev svet, naj država toliko časa le mirno glej in čakaj. Ako je zlo socialno, ima tudi država nalogo in dolžnost poseči vmes.

Pri nas v Avstriji se je že mislilo na to in ono, a do zadnjega časa je imel preveliko moč liberalizem, ki je s kapitalizmom v ravnem rodu. Odkar je parlament ljudski, se je tudi obrnilo na bolje. Ljudski parlament se zaveda velikih socialnih nalog in eden izmed dokazov je prav ta, da se je resno lotil tudi vprašanja o kartelih. Gospodarski odsek je spoznal, da je treba posebnega zakona o kartelih in je naročil slovenskemu poslancu-sociologu dr. Kreku, da izdela o tem strokovno poročilo.

Znano je, da zahtevajo nekateri kar kratkomalo podržavljenje kapitalističnih podjetij. Taka splošna zahteva sega seveda mnogo predaleč. Ko bi se spustila država kar načeloma na to pot, bi se mogla ustaviti pač le v popolnem socialističnem kolektivizmu. A kateri dalekogledni državnik bi se upal navrniti državo na tako pot? Zakon o kartelih mora torej iskati redne pomoči drugod.

Dr. Krek je proučil, kako globoko se je zlo že zajedlo — jezgro teh studij je priobčil v rečenem »Časovem« članku —, potem pa, kaj se da v dejanskih razmerah ukreniti. Za podlago sta mu

bila dva predloga, dr. Steinwenderjev in Chocov, ki ju je pa mogel le kritično izrabiti. Choc je mislil samo na kartele, toda zlo ni v obliki, temuč v tendenci. Naj si bo oblika »kartel, fuzija, kombinacija, trust«, to je vse eno, zakon mora zagotoviti neko varstvo proti vsem kapitalističnim podjetjem, ki z monopoli izrabljajo svojo moč. Dr. Steinwender je to uvidel, a prepojen še z liberalizmom je obtičal v čudni misli, da naj bo namen zakona »varovati svobodno konkurenco«. Tudi si je mislil dr. Steinwender stvar tako, naj bi se ustanovila posebna komisija strokovnjakov, ki bi od slučaja do slučaja presojala, ali se je kršila svoboda, pretirale cene ali poslabšala kakovost blaga, — kar vse naj bi se skušalo preprečiti upravnim putem. Choc je spoznal, da bi to malo pomagalo: treba je stalnega nadzorstva in pa posebnega sodišča.

Dr. Krek je povzel prave misli obeh predlogov, izpopolnil in dopolnil jih in strnil v svoj predlog.

Katere so vodilne misli tega predloga?

1. Država ima brez dvoma pravico poseči v izrodke monopolnih podjetij, ki so v splošno kvar. S svojo davčno, trgovsko in tarifno politiko moderna država že itak vodi socialno gospodarstvo. Pravna država tudi ne more dopuščati, da malo število podjetnikov na podlagi tega prava izkorišča večino ali celo vse prebivalstvo. Pravovarstvena država mora varovati tudi slabše. Država kot konsument pa tudi pospešuje monopolni razvoj in je tudi sama žrtev pogubnih učinkov tega razvoja.

2. Ustanovi naj se torej socialno-gospodarski urad (Volkswirtschaftsamt) v ministrstvu za javna dela. Ta urad naj bi imel kontrolo nad karteli in nad drugimi podjetji, ki si osvajajo monopolno stališče. Izdelal naj bi in dopolnil razna določila civilnega in kazenskega prava, ki se tičejo zlih pojavov gospodarskih monopolov. Zakaj logično je že mnogo tega vsobljenega v našem zakonodavstvu; treba je to le določneje in jasneje izraziti proti novim oblikam, v katerih se zlo pojavlja (neue Unrechtsformen). Ta urad naj bi dal prvo podlago tudi trgovski, davčni in tarifni politiki. Ravnal naj bi tudi z upravnimi odredbami socialno gospodarstvo. Obenem bi bil ta urad nekaka opora, da bi mogla država tudi naravnost poseči v socialno gospodarstvo, zlasti, kar se tiče cen. Ta urad naj bi namreč zasledoval zlasti cene, činitelje in vplive, ki povzročajo mene, nenaravno padanje in dviganje cen.

3. Osrednje vprašanje je prav vprašanje cen (Preisfrage). Škodljivi vplivi gospodarskih monopolov so sicer raznoteri: gospodarski, politični in etični. Seveda pa so odločilni gospodarski. Ti so: previsoke cene na domačem trgu, zlasti za splošne potrebščine; nizke inozemske cene, zlasti sirovin in polizdelkov, na kvar domači obrti za celotne izdelke, zlasti mali obrti; pritisk na odjemavce z izključnimi pogodbami, bojkotom itd.; pritisk na delavce. Za to in ono zakoni že zadostujejo ali naj poskrbi socialno-gospodarski urad; poseben zakon pa naj da pomoč zoper nenaravne, umetne cene.

4. Komisije in kompromisi bi malo pomagali. O cenah je treba definitivne razsodbe. Zato naj se ustanovi posebno sodišče (Preisgerichtshof). Justični minister naj imenuje za tri leta na Dunaju sodne senate. Ti naj razsojajo tožbe o previsokih cenah. Če razsodijo, da cene niso v soglasju z gospodarskimi razmerami, naj določijo najvišjo (maksimalno) ceno in v osmih dneh se mora znižati tržna cena vsaj do te maksimalne cene, sicer je plačati globo 20.000 K. Poleg tega sodišče lahko izreče, da so vse pogodbe, sklenjene na podlagi tistih previsokih cen, neveljavne in da država ne sme več kupovati pri dotičnih podjetjih. Ako je bilo kako podjetje v petih letih dvakrat kaznovano, sme država tisto podjetje razlastiti.

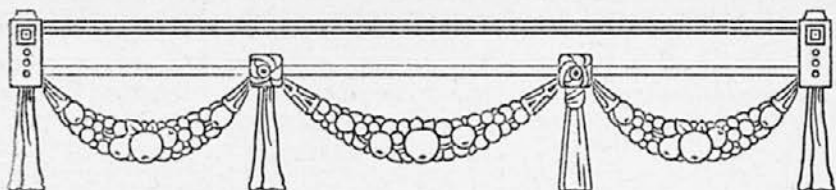
5. A kdo bo tožnik? Najbolj naravno bi bilo, da bi tožil tisti, ki je bil oškodovan. Toda to bi se dalo težko prav izvesti. Zato naj bi bil tožnik parlament. Če nastavljajo podjetja previsoke cene in tako izkoriščajo ljudstvo, naj se ljudje po poslancih pritožijo na parlament. Ako zbornica (poslanska ali tudi gosposka) z večino sklene tožbo, se mora sniti sodišče za uravnavanje cen. Zbornica imenuje odposlanca, ki naj tožbo zastopajo. Potrebne podatke mora oskrbeti socialno-gospodarski urad. Toženo podjetje naj samo skrbi za zastopnika. Tako je upravičeno upanje, da bo mogoče res preprečiti samovoljno in oderuško izkoriščanje ljudstva.

To so nekako vodilna načela dr. Krekove predloge.

Nam se zdi, da je pokazal dr. Krek s svojo predlogo res tisto osrednjo točko, kjer je mogoče državi uspešno naravnost poseči vmes: pri cenah. Podržavljenje more biti le izredno, skrajno in izjemno sredstvo; a skrbi naj država za pravične cene in največ zla ne bo več. Le za producente s tem še ne bo poskrbljeno, na katere tudi pritiskajo karteli, ko kupujejo od njih sirovine (n. pr. na Českem peso, hmelj). Zato zlasti češki agrarci sto predlogo niso zadovoljni. Toda naenkrat se ne da vse doseči. Producentom bi pa proti kartelom največ pomagala organizacija. Vsekako pozdravljamo novo sodišče!

Seveda je biten pogoj pravica. Zadnje čase se živo čuti, da ljudstvo izgublja zaupanje v pravico. Ljudski parlament naj da ljudstvu zopet vero, da ima pravica res zavezane oči, to je, da sodi brez ozira na osebe in stranke, a da ni slepa za to, kaj je prav, a kaj ni prav!

Nove knjige.¹

Antonius Bonaventura Jeglič, **Synodus dioeciesana Labacensis II.**, quam diebus 24—28 mensis Augusti a. 1908 habuit (A. B. J.) Episcopus Labacensis. Labaci. Sumptibus Ordinariatus. Typis Typographiae Catholicae. 1908.

Minilo je pet let, kar je sklical presvetli škof ljubljanski dr. A. B. Jeglič prvo sinodo za ljubljansko škofijo. O nje konstitucijah je poročal »Katoliški Obzornik« VIII. (1904) str. 113. Lahko rečemo, da je prinesla prva sinoda mnogo hasna slovenskemu ljudstvu v ljubljanski škofiji. Zakaj zasnovala je duhovnikom cel program v cerkvenem in socialnem oziru in ta program je duhovščina tudi uveljavila v svojem delovanju. Lani je bila že druga sinoda in nje konstitucije so pravkar izšle v posebni knjigi (str. LV + 272).² Druga sinoda si je zarisala bolj omejeno polje. Nje določbe govore o cerkvi, o opravi in popravah cerkva, o redu v cerkvi, o pospeševanju cerkvene umetnosti in o cerkvenem muzeju; potem o javni službi božji, dalje o upravi cerkvenega imetja, o pisarni in arhivu. Jako važno poglavje pa govori o verskem pouku. Dodatki obsegajo še posebna navodila o redu za cerkvene sedeže, o pokopališčih, o cerkvenikih, orglavcih in cerkveni glasbi.

Iz konstitucij te sinode odseva skrb Cerkve tudi za vnanji red, za lepoto bogoslužja in pravo umetnost v službi božji. Cerkev umeva psihološki zakon, da se človek po čutnih likih dviga k nadčutnim idealom, ima pa tudi zavest, da ni nobenega nasprotja med pravo religioznostjo in med pravo kulturo, marveč lepa harmonija, v kateri druga drugo podpira. Odtod nežna skrb Cerkve za lepo umetnost v božji službi.

Predvsem pa je Cerkve skrb za pravo živo notranjo religioznost. Tudi v določbah druge sinode je poglavje o verskem pouku najbolj važno. Nasproti verski vnemarnosti naše dobe je treba že mladini vsaditi globoke in močne kali žive vere, zlasti pa ji z zdravim poukom, a še bolj s pravo vzgojo volje dati moči zoper materializem, zoper uživanjaželjnost, zoper npravno izkvarjenost naše dobe.

¹ Vse tu ocenjene knjige se dobe v »Katoliški Bukvarni« v Ljubljani.

² Čuditi se je, kdaj je ob neprestanem dušnopastirskem delu presvetli avtor sestavil vsa ta podrobna navodila v tako težkih tvarinah in v danes malo domačem latinskem jeziku!

Bog daj, da bi prinesle zlasti v tem oziru določbe druge sinode mnogo hasna! Bodo ga pa, če bodo vsakemu duhovniku načela Cerkve — »vita vitae meae«, življenje vsega življenja! *Dr. A. U.*

Český slovník bohovědný. Znana češka bogoslovska pisatelja kanonika dr. Tumpach in dr. Podlaha sta začela izdajati veliko delo — češko bogoslovsko enciklopedijo. Izšel je prvi sešitek, ki obsega članke od A do *acceptatio legis*. Celo delo bode nekoliko manjše kakor znani nemški »Kirchenlexikon«, približno toliko kakor Herderjev »Konversationslexikon«. Prvi sešitek dokazuje, da bode nova enciklopedija izvrstno urejevana; članki so natančni, pregledni in res pisani od strokovnjakov dofične stroke, med tekstem je mnogo ilustracij. Posebna prednost te enciklopedije je, da se vedno ozira tudi na slovansko bogoslovsko literaturo; v ta namen sta urednika za sodelovanje pridobila sotrudnike znane revije »Slavorum litterae theologicae«. Vsem, ki so večji češkega jezika, toplo priporočamo, naj si naroče češki »Slovník bohovědný«; izhaja v mesečnih sešitkih po K 1'40. Naročnina za 10 sešitkov skupaj K 14'— naj se pošilja tiskarni V. Kotrba, Praga, Pštrostova ul. 200—II. *Dr. F. G.*

H. Pesch S. J.: **Lehrbuch der Nationalökonomie II. B.** Allgemeine Volkswirtschaftslehre. I. Wesen und Ursachen des Volkswohlstandes. Freiburg. Herdersche Verlagshandlung. 1909. (X + 808 str. M 16'—.)

Poročali smo že o I. knjigi Pescheve socialne ekonomije: O osnovnih idejah (Grundlegung). (»Čas« I. [1907] 90—92). Dodati moramo le še, da so tudi nasprotniki priznali veliko vrednost tega dela. Poleg bogate literature, mnogoterih modernih problemov ima Peschevo delo nekaj, česar prav modernim socialnim ekonomom nedostaje, jasna vodilna načela, ki jih nudi le krščanska filozofija.

Sedaj je izšla II. knjiga. Obsega prvi del splošne socialne ekonomije: o bistvu in vzrokih ljudskega blagostanja. (III. knjiga bo obsegala drugi del splošne socialne ekonomije: socialno-gospodarski proces, o produkciji, razdelitvi in konsumu, o činiteljnih produkcije, posamezniku, zadrugi, občini, državi; IV. knjiga in naslednje, ki jih bodo izdali Peschevi tovariši, bodo pa obravnavale posamezne panoge, poljedelstvo, obrt, trgovino, potem finančno vedo in naposled statistiko.)

Druga knjiga torej govori na 808 straneh o bistvu in vzrokih ljudskega blagostanja. Najprej tolmači vprašanje zgodovinsko. Ker so se v zgodovini pojavili razni socialno-gospodarski sistemi, je najložje postaviti podlago za pravi sistem, če se najprej kritično presodijo zgodovinski sistemi. Pesch na široko (str. 9—190) razlaga, kaj so učili ti sistemi: merkantilizem, fiziokratizem in industrializem. Povsod dodaje kritiko in rezultate. Potem govori še o nasprotju individualističnega industrializma, o socializmu. Rezultanta vsega je, da more biti pravi le »socialni delovni sistem« (das soziale Arbeitssystem) ali kakor ga je imenoval v prvi knjigi kot socialno-filozofični sistem, solidarizem (str. 190—228). Po socialnih načelih soli-

darizma tolmači potem, kaj je ljudsko blagostanje (229—311), kakšne so dejanske razmere ljudstva (312—448), kateri so odnosno zadnji vzroki ljudskega blagostanja (zemlja in ljudstvo): govori torej o vplivu podnebja, tal, zemljepisne lege, o naselbinah (449—510), potem pa o ljudstvu, o prebivalstvu, o naraščanju prebivalstva, o Malthusovi teoriji, o plemenu in narodnosti, o zdravju in izobrazbi, o versko-nravni vzgoji ljudstva, o slojih in stanovih (511—792). Na koncu je imensko in stvarno kazalo (793—808).

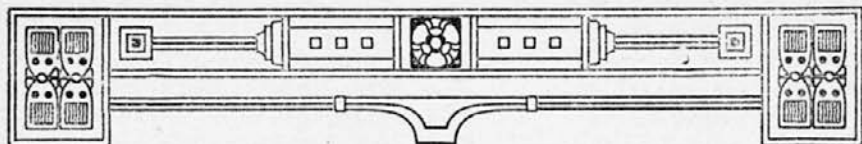
To je kratek obseg, ki pa more seveda le slabo pokazati, koliko bogastva je v knjigi, koliko problemov in vprašanj rešenih ali vsaj označenih. Če odpremo n. pr. poglavje o vplivu versko-nravne vzgoje na gospodarsko blaginjo (str. 655—677), so tu obravnavana vprašanja o razmerju krščanske religije do pozemeljske blaginje, o takozvani svetobežnosti krščanstva, o meništvu, redovih in svetnih stanovih, o nazadovanju katoliških narodov, o večjem bogastvu protestantov, i. dr. Koliko zanimivih in važnih vprašanj! Nobenega dvoma torej ni, da je to znamenito delo, ki si bo priborilo odlično mesto med velikimi modernimi socialno-ekonomskimi deli J. Conrada, G. Schmollerja, G. Schönberga, Philippovicha in Ad. Wagnerja. Seveda bi si človek želel, da bi se H. Pesch nekoliko krajše in prav vsledtega često še jasneje izražal. Knjiga bi bila potem sicer po obsegu manjša, a po vsebini bi bila pravitako bogata, in kar je tudi treba vpoštevati, bila bi lahko mnogo cenejša. Prva knjiga stane nevezana 10 M, ta 16 M, tretja tudi ne bo cenejša, torej bo stala že samo splošna socialna ekonomija nad 40 M! Tako vsoto mnogi, ki bi kaj rad natančneje preučeval to velevažno vedo, le težko zmore. Kajpada, kdor jo zmore, temu ne bo žal, ako si omisli to bogato delo!

Dr. A. U.

Druge knjige:

Andrej Veble, **Boj za slovensko vseučilišče**. Založila in izdala »Slovenska dijaška zveza«. Ljubljana 1909.

Lepi brošuri namen je, razširiti slovensko vseučiliško idejo, ker strokovno-znanstveno pisani »Vseučiliški Zbornik« ni prodril v ljudstvo, poleg tega pa je od l. 1902., kjer je nehal Zbornik, vseučiliško vprašanje že v marsičem napredovalo. Brošura najprej zgodovinsko zasleduje naše vseučiliško vprašanje od l. 1596. do danes. Potem pobija ugovore, razlaga, zakaj moramo zahtevati svoje vseučilišče, njega koristi za dijaštvo in narod, nazadnje pa poudarja še pomen bogoslovne fakultete.

Listek.

K vprašanju o zedinjenju cerkvâ.
V članek »Zedinjenje cerkvâ« v zadnji številki »Časa« (str. 136–139) se je vrnilo nekoliko netočnosti; zato hočem tukaj nekatere točke kratko pojasniti.

1. Zadnja ruska uniatska škofija Holm je bila že l. 1873. popolnoma zatrta; ko je nastopil papež Leon XIII., je bila unija na Ruskem formalno že popolnoma uničena. Poljaki so Leonu XIII. res zamerili, ker je izkušal pri ruski vladi izlepa kaj doseči, a niso pomislili, da bi se z drugačnim postopanjem tudi ne bilo nič doseglo; sicer pa so bili Poljaki v Rimu dobro zastopani (kardinal Ledóhowski).

2. Leon XIII. v prvih letih res ni bil dobro poučen o vzhodnem cerkvenem vprašanju. Da bi se to vprašanje bolj temeljito proučevalo, je povzročil ustanovitev treh važnih revij »Bessarione«, »Revue de l' Orient chrétien« (1896) in »Echos d' Orient« (1898). Po njegovem naročilu so asumpcionisti v Carigradu ustanovili visoko šolo (akademijo) za orientalske študije, ki si je pridobila že svetovno slavo (tudi v Rusiji). Leon XIII. je v drugi polovici svojega pontifikata vzhodno cerkveno vprašanje pravilno umeval in njegova zasluga je, da se to vprašanje sedaj sploh pravilno umeva.

3. Vzhodno cerkveno vprašanje se je v zadnjem desetletju temeljito proučilo; vsi, ki se zanj dejansko zanimajo, ga pravilno presojujejo. Le žal, da so revije o vzhodnem cerkvenem vprašanju premalo razširjene (poleg

omenjenih tudi »Slavorum litt. theologicae«).

4. Maloruska unija ni bila umetna, zato je tudi največja nasilstva ruske vlade niso mogla popolnoma uničiti. Veliki večini ruskih katoličanov je zelo težko prestopati k latinstvu; latinstvo smatrajo le kot potrebno zlo, ker grško-katoliški obred na Ruskem še ni dovoljen. Skoraj nemogoča pa je izprememba obreda pri izpreobrnjenih ruskih duhovnikih, ki jih je že veliko (»Novoe Vremja« je že lansko leto opozarjala na to »nevarnost«). Kljub težavnim razmeram se število katoličanov na Ruskem vedno bolj množi; ne samo bivši uniati, ampak tudi drugi Rusi prestopajo v katoliško cerkev.

Že pred 15 oziroma 10 leti se je začelo organizirano praktično delo za unijo. Na Moravskem (Velchrad) jako živahno deluje »Apostolstvo sv. Cirila in Metoda«, ki po posredovanju rimske »Propagande« vsako leto daruje več tisoč kron za slovanske misijone. V Carigradu je bila l. 1893. ustanovljena »Bratovščina M. D. Vnebovzete«; z nabranimi prispevki podpira balkanske misijone asumpcionistov, ki imajo razen orientalske visoke šole več župnij in dve semenišči (eno bolgarsko in eno grško-bolgarsko). Najnovejši preobrat v Turčiji je odprl misijonarjem na Balkanu še obsirnejše polje; misijonarji prosijo in potrebujejo nove podpore. Naša Slomškova »Bratovščina sv. Cirila in Metoda« se bode, ako Bog da, v kratkem preuredila in pridružila »Apostolstvu sv. Cirila in Metoda«. Zgodo-

vino Slomškove bratovščine je popisal »Voditelj« 1908, str. 274—283.

Vzhodno cerkveno vprašanje postaja vedno bolj aktualno. Na tem polju se znanstveno in praktično mnogo dela; žal, da je to delo širšim krogom premalo znano. Letošnje poletje se bode na Velehradu vršil drug mednarodni shod o vzhodnem cerkvenem vprašanju. Kdor bi o omenjenih stvareh želel podrobnejših informacij, se za enkrat lahko obrne na uredništvo »Časa«. Obširnejši članek o vzhodnem cerkvenem vprašanju bode prinesel »Voditelj« v 3. številki.

F. G.

Važen spomin na »Ilirijo oživljeno«. Zanimivo je, da velja v Avstriji še dandanes francosko zasebno pomorsko pravo. Napoleon je namreč uvedel v Iliriji Code de commerce v italijanski prestavi. Druga knjiga obsega pomorsko pravo in velja še vedno v Dalmaciji; da, celo na tržaškem ozemlju so se udomačile pomorsko-pravne določbe francoskega kodeksa potom običajnega prava. To je gotovo eden izmed najrealnejših spominov na »Ilirijo oživljeno« in na dobo francoske vlade v južnih avstrijskih deželah.

Za avstrijsko (zasebno) pomorsko pravo ni ravno posebne pazljivosti naših pravoslovcev. Večini je poznano samo po imenu. Kratko razpravo je spisal o njem l. 1854. Locella v Allg. österr. Gerichtszeitung; l. 1906. je izdal Schreckental knjigo: Das österr. öffentliche und Privatseerecht, ki pa je ostala precej nepoznana; Ehrenzweig je v četrti izdaji (l. 1907.) Krainz-Pfaffovega sistema splošnega avstrijskega zasebnega prava ne pozná, temveč citira še vedno gori omenjeno razpravo Locelle. — Nekako zbirko pravnih virov za zasebno in javno pomorsko pravo nam nudi Malfatti di Monte Tretto, Handbuchi des österreichisch-ungarischen Konsularwesens (dve izdaji), o paro-

plovbi pa se najbolj poučimo v Magrhofer-Pacejevem delu: Handbuchi für den politischen Verwaltungsdienst, V. zv. Za javno in deloma tudi za zasebno pravo je v Avstriji še vedno merodajen »Editto politico di navigazione« iz leta 1774., čigar določbe so v marsikaterem oziru zastarele in najmanj odgovarjajo duhu časa ter potrebam one stroke, ki se je šele tekom devetnajstega stoletja začela prav razvijati, saj je potreboval prvi parobrod — »Savannah«, ki je preplul valove atlantskega oceana, l. 1819. 26 dni za vožnjo, dočim potrebujejo današnji parniki ne dōsti več kakor pet dni za isto pot.

Gotovo je tedaj že zadnji čas, da se avstrijsko pomorsko pravo kodificira, in sicer obenem z ogrskim. Nepraktično je, da izdelujeta Avstrija in Ogrska vsaka svoje načrte, slednja menda zato, da reši svoje državno-pravne »principe«. Do sedaj imamo torej še vedno same načrte; obsežnejših sistematičnih del nimamo: kadar bo pomorsko pravo kodificirano, tedaj se oglasijo najbrž tudi naši znanstveniki s svojo učenostjo — kritiko.

M. Malnerič.

Ivan Kronštadtski. V začetku letošnjega leta so katoliški in nekatoliški časopisi mnogo pisali o ruskem »svetniku« Ivanu Kronštadtskem, ki je umrl dne 2. januarja 1909 (po ruskem kalendarju 20. decembra 1908). Marsikomu se je zdelo neverjetno, kar so časopisi pisali o njegovi svetosti; kako naj bi bilo to v soglasju s katoliškim naukom o edino pravi cerkvi Kristusovi? Tega načelnega vprašanja dnevno časopisje ob tej priliki ni pojasnilo. Zato se ga hočemo prav na kratko dotekniti. Res, da mora biti prava Kristusova cerkev sveta; ni pa izključeno, da se tudi v kaki drugi cerkvi nahajajo nekateri pojavi svetosti. Ruska cerkev ima veljavno posvečeno duhovstvo in torej tudi sv. zakramente; zato je mogoče, da se tudi v ruski cerkvi

nahajajo nekateri ljudje, ki res sveto živijo, ako so »bona fide«. S stališča katoliškega bogoslovja je tudi možno, da se na priprošnje kakega razkolnika, ki je »bona fide«, izvrši čudež; zakaj navadni svetniški čudeži potrjujejo le svetost življenja, ne pa resničnost nauka. Razkolniki iz takih dogodkov res radi sklepajo, da je to v potrdilo pravovernosti njih cerkve. Kdor pa stvar objektivno presoja, lahko spozna, da so taki sklepi neupravičeni. (Kakor druga podobna vprašanja, tako je tudi to vprašanje temeljito rešeno v »Slav. lit. theologicae« 1907, 69—72.)

O Ivanu Kronštadtskem se res pripovedujejo stvari, ki jih je težko naravno razložiti; njegovo življenje pa kaže, da je bil najbrže »bona fide«. Rojen je bil l. 1829. v severni Rusiji blizu Arhangeljska. Kot dnhovnik je od l. 1855. do svoje smrti služboval v Kronštadtu. Njegova izredna pobožnost je naglo zaslovela po vsej Rusiji. Od daleč so prihajali ljudje, da bi videli njegovo pobožnost in slišali njegove preproste, a goreče govore. Njegovim molitvam so pripisovali čudodelno moč. Vsi so občudovali njegovo veliko radodarnost; premožnejši so mu radi izročali večje vsote, da jih je razdelil med siromake, milijoni rubljev so bili po njegovih rokah darovani v dobrodeltne namene. Posebnega pomena je njegova ideja, da je treba siromake varovati postopanja, jih učiti delavnosti in jim dati priliko, da si z delom kaj zaslužijo. Da to misel uresniči, je l. 1882. v Kronštadtu v ta namen ustanovil poseben zavod za siromake, takoimenovan »dom trudoljubivosti«, ki zdaj skupno z drugimi dobrodelnimi napravami tvori že celo mestece. — Ivan se ni udeleževal političnega življenja. Ruska vlada bi ga bila rada izrabljala v svoje namene, da bi ljudstvo obvarovala pred svobodomiselnimi in revolucionarnimi agitatorji. Ivan je

res javno obsojal prevratno gibanje v Rusiji, deloma iz prepričanja, deloma pa morebiti tudi, da bi ustregel vladi. To je povzročilo, da ga je napredno rusko časopisje v zadnjih letih večkrat napadalo in zasmehovalo. — Med preprostim ljudstvom se je širila sekta »Joanitov«, ki so proglašali Ivana za Kristusa. Sekta je postajala vedno nevarnejša in se bode po Ivanovi smrti najbrže še širila. Ob smrti je skoraj vse rusko dnevno časopisje proslavljalo spomin tega izrednega moža. »Novoe Vremja« (št. 11777) ga primerja z grofom Tolstim. V obeh — tako piše N. Vr. — je izražena sila ruskega duha. Tolstoj je višek ruske inteligence; s svojo umetnostjo si je osvajal srca ruskih izobražencev. Ivan Kronštadski je mnogo bliže celemu narodu in celih 30 let ni imel nihče tolikega vpliva, nihče ni užival toliko vsesplošnega spoštovanja kakor »kronštadskij baltjuška«; a vse to si je pridobil le s svojo pobožnostjo in vero. Zato ga Rusi proslavljajo kot tipičnega zastopnika »svete Rusije«. — Teško je po pravici oceniti njegov značaj in njegov pomen. Ni dvoma, da je bilo v njem nekaj velikega in skrivnostnega. Ako je le deloma resnično, kar se o njem pripoveduje in ako je bil »bona fide«, potem nam je njegova oseba in življenje res živ dokaz, da ima Bog usmiljenje z ruskim ljudstvom in da hoče to ljudstvo, ki po tuji krivdi živi v razkolu, obvarovati propada in zadrževati ono moralno gnilobo, ki se tako naglo širi po »sveti« Rusiji. F. G.

Ločitveno zakonodajo na Francoskem razmatra znanstveno Rothenbücher: »Die Trennung von Staat und Kirche«, nekoliko pristransko pa dr. R. Geigel: »Die Trennung von Staat und Kirche in Frankreich«, München 1908, 94 strani. Rothenbücherjevo delo je najboljše nemško, ki se tiče te stvarine, pa sega samo do decembra

l. 1907., Geiglovo pa obsega še zakonodajo l. 1908. Če abstrahiramo nekaj napačnih sodb o Cerkvi, je tudi Geiglova knjižica dosti zanesljiva. Najprej razlaga ločitveno postavo od 9. decembra 1903. Najbolj važna poglavja te postave so: Osebnost in gmotne razmere služabnikov kulta, policija bogoslužja, bogoslužno imetje, organizacija in uprava kulturnih društev. Boj za ločitev in proti ločitvi deli pisatelj v tri dobe. Prvo dobo označujejo: ločitvena postava (1905) in k njej spadajoče izvršilne naredbe, papeževi okrožnici *Vehementer* in *Gravissimo* ter prvi dve zborovanji francoskih škofov. Vlada je napravila s svojim prvim zakonom to veliko napako, da je bogoslužne naprave razpustila, ni pa mislila na to, s čim se bodo nadomestila; ni namreč na to računala, da bo papež takozvana kulturna društva, ki jih zakon kar sam ustanovi, kot kršenje cerkvene ustave prepovedal. V drugi dobi ločitvenega boja je šlo za to, kako se bo nadaljevalo bogoslužje. Ker je dala postava cerkve v uporabo kulturnim društvom, papež pa je snovanje takih društev katoličanom prepovedal, ni bilo nikogar, ki bi po zakonu imel pravico do uporabe cerkv in župnišč. Zato je vlada poizkusila bogoslužje urediti na podlagi splošnega prava, tako namreč, da bi se bogoslužna opravila enkrat za celo leto naznanila. Toda papež je tudi to prepovedal. Na to je vlada odgovorila z drugo ločitveno postavo od 2. januarja 1907, s katero nakazuje celotno premoženje razpuščenih bogoslužnih naprav občinskim podpornim in blagotvornim društvom. Glede na organizacijo bogoslužja pa je bila vlada prisiljena nekoliko odnehati. V členu 5. daje cerkve vernikom in kulturnim služabnikom na razpolago; zgoditi se pa mora v obliki najeminske pogodbe, glasom katere se uporabljavcu poleg pravice

uporabljanja naprti še dolžnost, da cerkev, oziroma župnišče vzdržuje. Papež je tudi to drugo ločitveno postavo z okrožnico 6. januarja 1907 zavrgel. Tretja doba je označena po postavi od 28. marca 1907, v kateri vlada ne zahteva več, da se ji bogoslužna opravila naznanijo, sodišča pa so interpretirala člen 5. postave od 2. januarja 1907 tako, da se imajo cerkve načeloma ohraniti svojemu bogoslužnemu namenu in konfesiji in da imajo verniki ter kulturni služabniki izključno uporabno pravico do njih, ne pa občina, ki je njih prava lastnica. Zakon od 13. aprila 1908 določa, da nosijo stroške za poprave kulturnih poslopij država, departementi in občine. Takšno je pravno stanje še danes — nejasno, napol urejeno, nedosledno. Ločitvena postavodaja, kakor so jo na Francoskem skovali brezverci, ima te temeljne hibe: 1. nasprotuje sama sebi, ker ji je vrhovno načelo svoboda vesti, veroizpovedanja in bogoslužja, pa dejansko kruto žali vest vernikov; 2. ni res ločitev, ker si prisvaja država še vedno cerkveno nadoblast; 3. je nedosledna, ker cerkve proglašajo za svojo last, jih pa vendar prepuščajo vernikom v zastojno uporabo, tako, da mora celo država nositi stroške vzdrževanja; 4. temelji na neobstoječi podlagi: na kulturnih društvih, katerih ni, ker jih Cerkev odklanja. Torej po strokovnjaški sodbi pravo skrpučalo. Žal, da ni še temeljitega dela, ki bi s francosko ločitveno zakonodajo primerjala, kako je postavno urejena ločitev v Braziliji in v genfskem kantonu in kako je urejeno razmerje katoliške države do Cerkev na Švedskem in Norveškem. F. T.

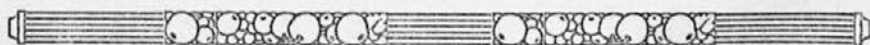
»Velegradskij Vestnik«, žurnal dlja rasprostranjenija stremljenja k soedineniju cerkvej. — Z nezaupanjem je ta in oni začel pregledavati novi časopis, ker se je bal, da bode v njem našel

obrabljene in medle fraze o vseslovanstvu. Toda že iz prvega članka je razvidno, da je časopis izborno urejevan; uvodni članek je uprav klasičen po vsebini in obliki. Tako lepo in tako temeljito se o vzhodnem cerkvenem vprašanju še ni pisalo. Tudi drugi članki so zelo dobri. Časopis je pisan v krasnem in lahko umevnem ruskem jeziku v natančni latinski transkripciji, ki ne prezre nobenega ruskega znaka (razen nepotrebnega trdega jer-a); Čehom, Slovincem in Hrvatom je ta transkripcija na prvi pogled razumljiva. Neznani urednik (ni podpisan) res dobro pozna ruske cerkvene in kulturne razmere in vzhodno cerkveno vprašanje, a je tudi temeljito bogoslovsko izobražen. Časopis toplo priporočamo in mu želimo, da bi se razširil med vsem katoliškim slovanskim razumnistvom; iz njega se vsak lahko pouči o največjem slovanskem vprašanju, ki ni samo bogoslovsko, ampak sploh kulturno. Naročnina (samo K 1'60 za celo leto) naj se pošilja administraciji, Praga II-200.

VI. S. Solovjev in Strossmayer. V Peterburgu je izšel I. zvezek zbirke »Pisma VI. Solovjeva« (uredil E. L. Radlov; V + 282 strani, cena 2 rublja). Str. 180—195 so objavljena pisma VI. Solovjeva škofu Strossmayerju; v njih se razodeva pristržno razmerje in veliko spoštovanje velikega Rusa do Strossmayerja. Zanimiva so tudi pisma Solovjeva, ki jih je pisal slavnemu hrvaškemu zgodovinarju F. Račkemu

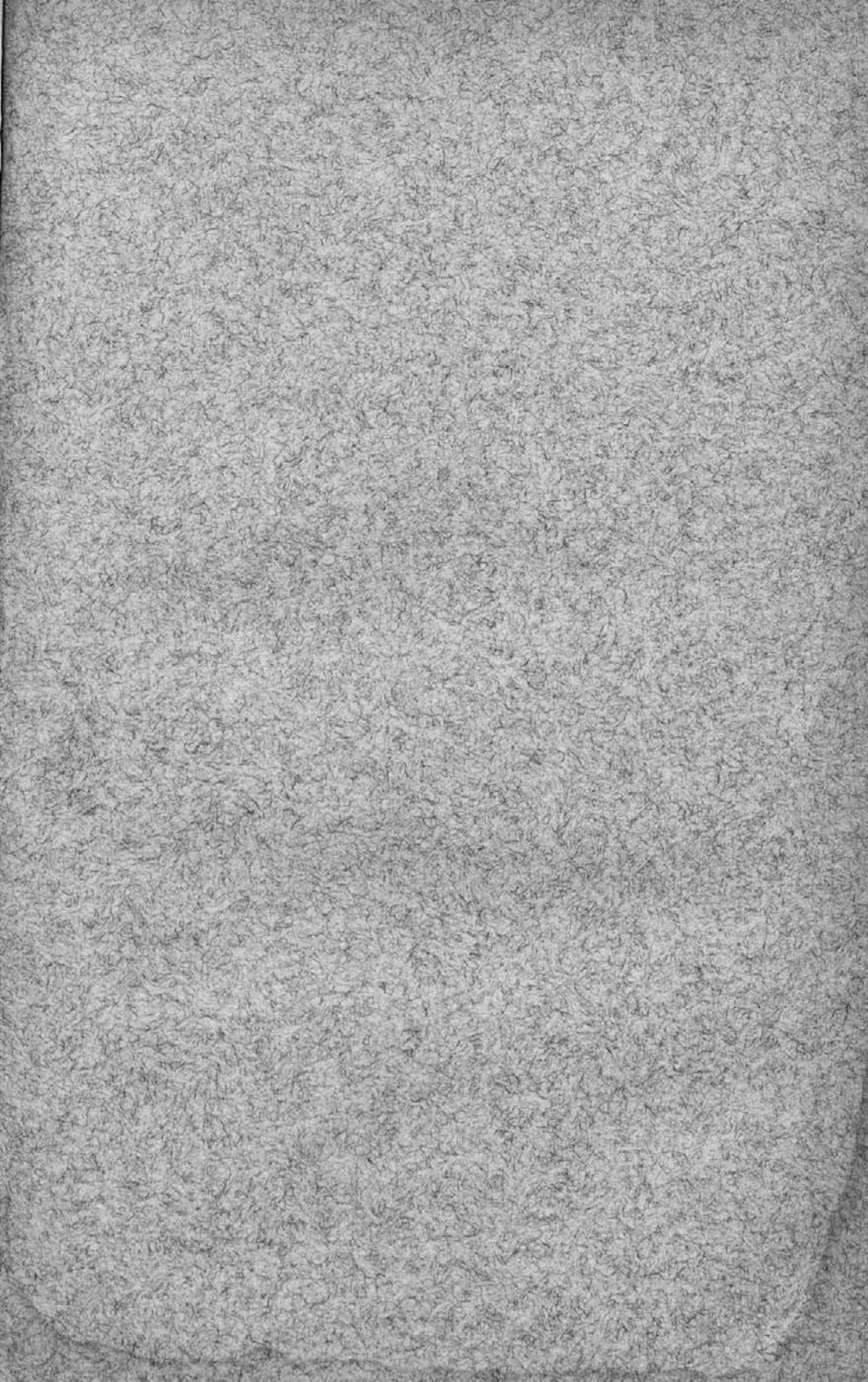
str. 164—179). Slava Solovjeva († 1900) v Rusiji še vedno ne samo živi, ampak raste. Obenem pa se naravno zbuja zanimanje za cerkveno zedinjenje. Saj to idejo je Solovjev tako globoko pojmoval kakor še noben Rus pred njim, zanjo je živel, zanjo se veliko trudil in mnogo trpel. Zato je l. 1886. prišel na Hrvaško in zato je dopisoval s Strossmayerjem in Račkim. Gotovo se bodo na Hrvaškem našli še drugi neobjavljeni spomini na genialnega Rusa. Naj bi se vse poiskalo in zbralo.

Novi »ober-prokuror« ruske sinode. — Za načelnika ruske sinode, ki ima vrhovno oblast v ruski cerkvi, je imenovan bivši medicinec S. M. Lukjanov, doslej v službi ministerstva za narodno izobrazbo. Rusko napredno dnevno časopisje ga obsoja kot nazadnjaka, konservativno se pa boji, da bo premalo pravoslaven. »Peterb. Vedomosti« so z imenovanjem zadovoljne in upajo, da se bode novi načelnik ruske sinode predvsem posvetil reformi ruskih cerkvenih razmer: »Potrebujemo dobrih škofov, vzornih duhovnikov, ne pa fanatizma, mračnjaštva in inkvizitorskega duhovnega nasilja; predvsem je treba zdraviti velike rane ruske cerkve.« Mnogi se boje, da bode novi prokurator gojil in podpiral versko mržnjo proti katoličanom; sicer se ne more še vse presoditi, vendar upamo, da se ne bodo več povrnili časi Pobědonosceva, dasi si jih nekateri Rusi spet žele nazaj. F. G.

Glasnik Leonove družbe.

Nov redni član: Ivan Žel, kaplan, Sv. Jakob v Rožu (Koroško).

FR. ČUDEN

urar in trgovec

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastoj. : Ceniki zastoj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja

priporoča sl. občinstvu

in prečistiti dimovščini

: svojo izborno :

urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so

dokaj nizke

Specijaliteti: Valjni zastori železne konstrukcije, vod. sesalke, napeljavanje vodovodov. Napravljiva troskovnika in načrte po poljubnih risbah v različnih slogih ter pošilja poštine prosto.

Vse poprave izvršuje

: po najnižji cenl.

Najsigurneša prilika za stedenje!

Vzajemno podporno društvo v

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg štev. 19

sprejema vsak delavnik od 9.-12. ure dopoldne hranilne vloge ter jih obrestuje po 4%, to je: daje za 200 K 9 K 50 h na leto. Druge hranilne knjižice se sprejemajo kol golov denar. ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan l. r.,
predsednik

Kanonik Ivan Sušnik l. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Dr. Jos. Gruden:

Cerkvene razmere med Slo-

venci v 15. stoletju in usta-

: novitev ljubljanske škofije :

Po arhivalnih virih. Str. 121 + str. 23

listin in regist + seznamek vloh in

: uporabljenih znanstvenih del. :

Takal pojasnjuje 19 slik. — Cena 5 K. — Dobi

: se v Katoiški Bukvarni v Ljubljani. :

Dr. Fr. Kos:

Gradivo za zgodovino Slo-

vencev v srednjem veku.

: I. knjiga (l. 501—800) :

str. LXXX+415 . . K 8—

: II knjiga (l. 801—1000) :

str. LXXXIV + 514 . . K 10—

Za redne člane »Leonove družbe« I. knjiga

K 4—, II. K 5—, » Za podporne člane »Leo-

nove družbe« I. knjiga K 5—, II. kron 7—.

: Leonova družba v Ljubljani. :